

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

KALKINMA PLANLARINDA HALK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Murat AŞIM

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

KALKINMA PLANLARINDA HALK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Murat AŞIM

DANIŞMAN: DOÇ. DR. Ş. CAN ERDEM

İstanbul, 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Murat AŞIM'ın **Kalkınma Planlarında Halk Eğitiminin Tarihsel Gelişimi** konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Bülent BAKAR
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERAY BİBER
Üniversitesi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 09.../12.../ 2019 tarih ve 2019/26-5... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	8
TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA.....	8
1.1. Yöntem.....	8
1.1.1. Araştırmanın Yöntemi.....	8
1.1.2. Çalışma Grubu.....	9
1.1.3. Verilerin Toplanması.....	9
1.1.4. Verilerin Çözümlemesi.....	9
1.2. Kalkınma Kavramı.....	10
1.3. Türkiye’de Planlı Kalkınma.....	13
1.3.1. İlk Kalkınma Planlamaları: Sanayi Odaklı Kalkınma Planları (1934-1950)	14
1.3.2. Devlet Planlama Teşkilatı	16
1.3.2.1. Devlet Planlama Teşkilatı'nın Görevleri	16
1.3.3. Beş Yıllık Kalkınma Planları.....	20
1.4. Halk Eğitimi Kavramı.....	51
1.4.1. Türkiye'de Halk Eğitiminin Kısa Tarihi.....	54
1.4.2. Halk Eğitimi ve Kalkınma.....	60
2. BÖLÜM.....	64
KALKINMA PLANLARINDA HALK EĞİTİMİ.....	64
2.1. BULGULAR.....	64
2.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1963-1967).....	65
2.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1968-1972).....	67
2.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1973-1977).....	70
2.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1979-1983).....	73
2.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1985-1989).....	75
2.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1990-1994).....	77

2.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1996-2000).....	79
2.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (2001-2005).....	81
2.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Halk Eğitimi (2007-2013).....	85
2.1.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (2014-2018).....	86
SONUÇ VE ÖNERİLER	87
BİBLİYOGRAFYA	96

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de 1963’ten itibaren Devlet Planlama Teşkilatı tarafından beş yılda bir hazırlanan kalkınma planlarında belirlenen kalkınma ve büyüme hedefleri ile halk eğitimi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu bağlamda geçmişten günümüze kalkınma planları ve halk eğitimi ile ilgili oluşturulan yazılı kaynak ve oluşan istatistiklerden yola çıkılarak yürüttüğüm bu araştırmanın sonucunda planlarda halk eğitime yönelik belirlenen hedeflere ne kadar ulaşılabildiği, halk eğitime dair yapılan çalışmaların ve problemlerin neler olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Ulaşılan sonuçlarda hareketle halk eğitimi ile alakalı bütün kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması, çağın gereklerine uygun olarak insan odaklı bir eğitim politikasının geliştirilmesi, öğretim programlarının güncel tutulması ve halk eğitimi merkezlerinin modernleştirilmesinin yaygın eğitim sürecinde halk eğitime olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kalkınma planlarında, halk eğitime yönelik hiyerarşik ilerleyiş göz önünde bulundurulduğunda somut projelerin ortaya konulmasına yönelik hamleler yapıldığı, kurumlar arası iş birliğinin ve koordinasyonun nasıl sağlanacağı, halk eğitiminde uygulanacak öğretim programlarının oluşturulmasında ve farklı kurumların uyguladığı öğretim programları arasında birliğin sağlanması gibi hususların göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Bu tedbirlerin kalkınma planlarında halk eğitime yönelik kısır döngüyü önlemeyi ve tekrarlı ifadelerden arınmayı hedeflediği görülmektedir. Kaynak yetersizliği, yapısal bozukluklar, personel istihdamında izlenen plansızlıklar, kurumlar arasındaki eşgüdüm bozukluğu, örgün ve yaygın eğitim kuramlarının bütünleşememesi, yakın ve uzak vadeli planlar ile bunların uygulanma sürecinde izlenen yanlış uygulamalar da üstünde durulması gereken problemlerdir. Kalkınma planlarında eğitime yaklaşımın değişkenlik gösterdiği söylenebilir. İlk planlarda ilerlemeyi sağlayacak, sanayi merkezli nitelikli insan gücü yetiştirilmesi hususu ele alınırken daha sonraki planlarda aşamalı olarak buna yönelik atıflar yapılarak eğitime bakış açısının genişletildiği ve eğitimin sosyal işlevi ile birlikte toplumsal ilişkileri düzenleyen, bireyin refah seviyesini yükselten, ülkedeki demokratik ortamı geliştirici boyutuyla ele alındığı gözlemlenmiştir.

Araştırma sonucunda, 1963’ten bu yana kalkınmaya, eğitime, yıllık bütçeler ve yatırımlara yönelik programlar hazırlanmış olmasına karşın, bugün Türkiye’nin kalkınmış ve halk eğitimi ile ilgili sorunlarını çözmüş bir ülke olduğu söylenemeyeceği anlaşılmıştır. Planlarda söz konusu problemlerin bütün boyutlarıyla ele alınarak tespit edilemediği ve bunlara

dair bilimsel yaklaşımla doğru bir politika üretilemediği, bu problemlerin çözümüne yönelik doğru adımların atılamadığı ya da planların uygulanmasında problemler yaşandığı söylenebilir. Bununla birlikte ilgili kurumlara arasında koordinasyonun ve iş birliğinin sağlanamaması da planlarda ortaya konan hedeflere ulaşılamamasının neden olarak etkili olduğu ileri sürülebilir.

Çalışmamda bana destek olan tez danışmanım Doç. Dr. Ş. Can Erdem'e çok teşekkür ediyorum. Yine Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü çalışanlarına da ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 1963-2018 yılları arasında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan kalkınma planlarında halk eğitime ne kadar ve nasıl yer verildiğinin, bu kapsamda belirlenen hedeflere ne kadar ulaşıldığının saptanmasıdır.

Bu çalışmada kalkınma ile eğitim arasındaki ilişkiden hareketle Türkiye’de çeşitli iş kollarında ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünü yetiştirmek ve halka eğitim olanakları sunarak bireyleri üreten, düşünen ve çağın gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip noktaya taşımak adına 1963-2018 arasındaki kalkınma planlarında halk eğitimi ile ilgili ortaya konan hedeflerin ne kadar gerçekleştirildiği, geçmişten günümüze oluşturulan yazılı belge ve belli başlı istatistiklere dayalı olarak betimsel/tarihsel çözümleme modeli ile saptanmaya çalışılmıştır.

Yapılan kalkınma planlarının Türkiye’deki eğitim sisteminin gelişmesini ve örgün/yaygın eğitim faaliyetlerini istenilen düzeyde olmasa da etkilediği görülmüştür. Bununla birlikte planlarda öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesinde istenilen başarının yakalanamadığı, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan değerlendirme ve analizlere göre eğitimdeki ilerlemenin planın gerisinde kaldığı anlaşılmıştır.

Türkiye’nin kalkınma hedeflerine ulaşabilmesinin, içerisinde bulunduğu duruma göre daha ileri noktalara gitmesinin ve toplumsal refahı sağlamasının tek yolunun çağın gereklerine göre mevcut halka eğitimi modelini yeniden düzenlenmesi, amaç ve muhteva bakımından yeniden yapılandırılması olduğu söylenebilir. Böylelikle kalkınmış bir Türkiye hedefine ulaşılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk Eğitim, Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı

ABSTRACT

The aim of this study is what the people of the State Planning Organization between the years 1963-2018 made by the education development plan in place and how much given that Turkey is to determine how much reached the targets set in this context.

In this study, development and raise the need for qualified manpower heard in various businesses in Turkey, the relationship between educational action and public education facilities producing providing individuals, their thinking and the age of the necessary knowledge and development plans between behalf 1963-2018 to move to a point with skills related to public education revealed The aim of this study is to determine the realization of the targets by using descriptive / historical analysis model based on the written documents and the main statistics.

Made development plans for the development of the educational system in Turkey and formal / training activities were observed commonly, though not affect the desired level. However, it was understood that the desired success in achieving the targets envisaged in the plans could not be achieved and according to the evaluations and analyzes made by the State Planning Organization, the progress in education lagged behind the plan.

The achievement of Turkey's development goals, in found that situation by further point of going and social welfare to provide current public education according to the requirements of the time the only way to model the reorganization, objective and said it was restructuring in terms of content. Thus the goal of developing a Turkey which is supposed to be achieved.

Key words: Public Education, Development Plan, State Planning Organization,

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.p.	: Adı geçen plan
AB	: Avrupa Birliği
ABYKP	: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
APK	: Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BEBYKP	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇYEGM	: Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü
DBYKP	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DOBYKP	: Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Millî Hasıla
HBÖGM	: Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü
HEM	: Halk Eğitimi Merkezi
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OBYKP	: Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı
OEEC	: İktisadi İşbirliği Örgütü
ONBYKP	: On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
SBYKP	: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı
ÜBYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
YBYKP	: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

GİRİŞ

Sürekli gelişim ve değişim içerisinde bulunan dünyada özellikle teknoloji alanında yaşanan büyük değişimler dünyayı küreselleşmeye ve daha güçlü rekabet ortamına sürüklemiştir. Gelişen bilim ve teknoloji, dünyayı şekillendirirken yaşanan bu değişim dünya genelinde sosyal, ekonomik ve kültürel alanda da dinamiklerin değişmesine, ülkeleri yeni stratejiler belirlemeye ve geliştirmeye mecbur bırakmaktadır. Bu gelişmeler, insan yaşamını ve bilhassa insan yetiştirme süreci olan eğitimi de doğrudan etkilemektedir. Bundan dolayı ülkelerin en fazla özen göstermesi gereken konuların başında eğitim gelmektedir çünkü mevzu bahis süreci ortaya koyan kaynağın temeli eğitimidir. Günümüz toplumlarında yaşanan hızlı, sürekli ve yoğun değişim; toplumsal ve ekonomik yapının basit ve kısa süreli iyileştirme çalışmalarına değil, büyük ve uzun süreli reformlarla güncel olarak tasarlanmasını gerektirmektedir.

Değişim, günümüzde öğrenme sürekliliğini mecburi kılmakta, değişime ayak uydurma zorunluluğunu ortaya koymakta, gelişen teknolojiyi kullanabilecek ve bundan faydalanabilecek nitelikli insan kaynağına duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu sebeple her geçen gün eğitim daha fazla değer kazanmakta ve eğitime yüklenen işlevler artmaktadır. Kalkınma ile eğitim arasında sıkı bir bağ olduğu, bireylerin eğitim düzeyi arttıkça buna bağlı olarak yaşadıkları toplumlara daha fazla katkı sundukları görülmektedir. Bir ülkedeki eğitim faaliyetlerinin toplumun geneline yayılması ve ülkedeki her bir bireyin bu eğitim imkânlarından yararlanması o ülkedeki başta sosyokültürel, siyasi ve ekonomik hayat gibi farklı alanlarda çağın gerektirdiği nitelikleri sağlayacak ortamları oluşturmakta dolayısıyla ülkenin ve bireylerin gelişmesine yol açmaktadır. Eğitim, genel anlamda bireylerde yaşantı yoluyla ve etkileşimle istendik davranış değişikliği hedefleyen bir süreç olarak tanımlanabilir. Her toplumun belirli amaçlarla, kendine özgü sistem ve programlarla planlı olarak sürdürdüğü bu süreç sonunda, bireylerin çeşitli davranışlar edinerek sosyal, kültürel vb. yönlerden geliştiği, çeşitli alanlarda uzmanlaştığı ve sosyalleştiği söylenebilir.

Bir ülkenin toplumsal ve ekonomik olarak kalkınabilmesinde eğitimin ve nitelikli insan gücünün önemi herkesçe vurgulanmaktadır. Kalkınma sürecinde belirlenen hedeflere ulaşabilmesi için eğitim sisteminin ve kurumlarının, öğretim programlarının çağın gereklerine göre oluşturulması gerekir. Özellikle değişik alanlarda ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünü

yetiştirmek için örgün ve yaygın eēitim faaliyetleri, bütüncül bir yaklaşımla uzun vadeli olarak planlanmalıdır. Böylece hem ekonomik ve toplumsal kalkınma hem de bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak bilgi, beceri ve yeterliliklere sahip olarak hayatlarını sürdürmesi saēlanmış olacaktır.

Bir ülkenin ekonomik, sosyal vb. alanlarda gelişmesinde ve ilerlemesinde nitelikli insan gücünün etkisi büyüktür. Bunun için gereksinim duyulan bu güce yalnızca eēitim yoluyla ulařılabileceēi aşıkrdır. Eēitim, “kişilerin davranışlarında, kendi hayat tarzı yoluyla bilerek istenilen başkalaşma ortaya çıkarma sürecidir.”¹ Bu süreçte öncelikle iyi bir eēitim sistemi ve ortamı inşa etmek, böylece bireylere bu sistem içerisinde davranışlarını deēiřtirme olanakları vermek gerekmektedir. Eēitim sistemi, buna paralel olarak toplumun ve bireylerin gereksinimleri göz ardı etmeden, aēın gereklerine uygun eēitim ortamlarında, yeni ēretim modelleri ve bilimsel yöntemler esas alarak oluşturulmalıdır.

Türkiye’de eēitim sistemine yönelik ilk çalışmalar ve düzenlemeler, 18.yy’dan itibaren Osmanlı Devleti’nde askerî, eēitim, ekonomi vb. alanlarda yenileşme hareketleri ile başlamıştır. Bu yenileşme sürecinde ekonomik, sosyal ve siyasi yönden eēitime büyük önem verilmiştir. Dönemin yöneticileri devletin içinde bulunduēu zor durumdan ancak bu yolla kurtulacaēını öngörmüşler, yenileşme hareketleri ile istenilen deēiřimin ancak eēitim özellikle halk eēitimi ile gerekleřeceēini düşünmüşlerdir. Devletin ihtiyacı olan nitelikli insan gücünün yetiştirilmesini önemsemişlerdir. Bu yüzden halk eēitimine büyük önem vermişlerdir.

Osmanlı’da 19. yüzyılın ortalarına dek, eēitimle ilgili gerçekleştirilen her türlü iş toplumda din anlayışın etkisiyle dine ve insanlıēa uygun bir davranış/görev olarak sayılmıştır.² Osmanlı’daki temel eēitim kurumlarının zamanla Batı’nın özellikle teknik alanlarda ortaya koyduēu bilimsel gelişmelere karşı yetersiz kalması, ülkenin ihtiyaç duyduēu, Batı ile rekabet edecek kalifiye insan gücünü yetiştirememesinden dolayı Batı’daki gelişmeler takip edilerek yeni modern eēitim kurumları açılması fikri benimsenmiştir.

Osmanlı Devleti, Batı’da ortaya çıkan sosyal, siyasi ve ekonomik deēiřim ve gelişmelerden etkilenmiş ancak özellikle Batı’daki sanayi ve teknolojik gelişmeleri karşısında zayıf kalmış, zamanla askeri ve ekonomik gücünü yitirmeye başlamıştır. Buna karşı devleti eski günlerine tekrar kavuşturmak, Batı ile rekabet gücünü elde edebilmek için çeşitli çareler aranmış ve önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu doērultuda birçok yenilik girişiminde

¹ Selahattin Ertürk, *Eēitimde Program Geliştirme*, Yelken Tepe Yayınları, Ankara, 1972. s. 45

² lker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara, 1984, s. 123.

bulunulmuştur. Devlet eliyle öncelikle askerî alandaki başta mühendis, doktor olmak üzere personel ihtiyacını karşılamak üzere yeni modern eğitim kurumları açılmıştır. Bu kurumların açılması ve Batı'nın bilimde örnek alınması devletin içinden bulunduğu kötü durumdan çıkabilmesi için reçete olarak düşünülmüş ve buna bağlı olarak eğitim sistemi o dönemde oluşturulmak istenen toplumsal ve askerî yapının gereksinimleri doğrultusunda tasarlanmak istenmiştir. Bu durum eğitimin toplumsal yapıdan uzak olmayacağını bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Tanzimat Dönemi'nde orta dereceli okulların yanı sıra, meslekî ve teknik öğretim alanında ve yükseköğretimde de gelişmeler sağlanmıştır. Bu dönemde devlet eliyle eğitim sistemine yönelik yenilik hareketleri çerçevesinde bazı düzenlemeler yapıldığı³ görülmektedir. Bunlar, “dönemin eğitim meselesindeki anlayışını yansıtması ve Batılı tarzda ilk modern okulların açılması yönünden dikkate değerdir.”⁴

Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında başlayan yenileşme ve gelişme Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte hız kazanmış; modern yeni okullar açılmış, eğitim sistemi üzerine yeni düzenlemeler yapılmış ve politikalar geliştirilmiştir. Bir taraftan örgün eğitime önem verilirken bir taraftan da halk eğitimine yönelik okuma-yazma kursları başta olmak üzere meslekî ve teknik alanlarda da çeşitli kurslar düzenlenmiş, okuma yerleri açılmış ve konferanslar verilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanından bir sene sonra 3 Mart 1924 tarihinde “Tevhidi Tedrisat Kanunu” (Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi) çıkarılarak ülkedeki tüm eğitim kurumları Maarif Vekâletine (Millî Eğitim Bakanlığı) çatısı altında toplanmıştır. Türkiye'deki eğitim faaliyetleri Cumhuriyet'le birlikte köy ve şehirlerdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında, köy odalarında, enstitülerde ve halkevlerinde yapılmaya başlanmıştır. Bunun için eldeki bütün kaynaklar verimli olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

“Türkiye'nin Tanzimat'la belirginleşen modernleşme çabaları ile Batılı tarzda okulların açılmasına önem verilmesi; eğitimin kalkınmadaki yerini gösteren bir güç olarak kabul edilmesindendir.”⁵ Bu anlayış ile “Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren eğitim üzerinde çok

³ Emine Gümüşsoy, “Tanzimat'tan Sonra Halk Eğitimi İçin Kurulan İki Cemiyet: Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, C. VIII, s. 2, s.173-192.

⁴ Gümüşsoy, *a.g.e.*, s.173-192.

⁵ MEB Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, “İmkân ve Fırsat Eşitliği Bakımından Türk Milli Eğitiminde Gelişmeler”, Ankara, 1970, s.1.

durulmuş ve kalkınma için öncelikle nitelikli insan gücünün sağlanması için modern okullar”⁶ açılmış, halk eğitime yönelik gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Cumhuriyet’in ilanından sonra günümüze farklı isimler alan MEB’in yapısı 1920’den itibaren çıkarılan yasalarla birçok defa değişmiştir. Bakanlığın merkez teşkilatı yanı sıra 1926’da Talim Terbiye Dairesi, meslekî ve teknik eğitim gibi birimlerle birlikte taşra örgütü de kurulmuştur. Daha sonra çıkarılan farklı kanunlarla da birçok değişiklik yapılmış, bakanlığa bağlı yeni birimler kurulmuştur.

1973’te Türk Millî Eğitim Sistemi, örgün ve yaygın olarak 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda iki ana bölümde ele alınmıştır. Örgün eğitim sürecini tamamlamış bireylerin yaşamlarında ve örgün eğitim fırsatı bulamamış bireylerin de gerekli beceri ve bilgiyi elde edebilmesi örgün eğitim sonrasındaki eğitim ile mümkün olacaktır. Bu sebeple “yaygın eğitimin eğitim sistemi bünyesindeki rolü büyük”⁷ olacağı düşünülmüştür.

Eğitim, bireylerde beceri ve yetenekleri geliştirme, bilgi ve beceri edindirme, sosyalleştirme amacı güden bir süreç olarak tanımlandığında, bir ülke için kalkınma ve ilerlemede en önemli iki dinamiğin eğitim ve ekonomi olduğu düşünüldüğünde kalkınma ve eğitim arasındaki bağlantı gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır. Gerekli kalifiye insan gücünü yetiştirmek, halkı bilinçlendirerek ve halka eğitim olanakları sunarak bireyleri üreten, düşünen ve çağın gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip noktaya taşımak bir ülkedeki kalkınmanın sağlanması için olmazsa olmazdır. Bu doğrultuda kalkınma amacına ulaşma yolunda kullanılacak en önemli araç eğitimidir. Bunun için 1963-2018 arasında hazırlanan kalkınma planlarında eğitime ayrı bir önem verilmiş, bu kalkınma planları ile Türkiye’de eğitime yönelik planlamalar da başlamış ve hedefler konmuştur. Kalkınma planlarında, eğitim genel olarak ekonomik, sosyal ve siyasi alanlardaki gelişim modelinin merkezinde görülmüş; eğitime toplumun istenilen seviyede bir hayata sahip olma gayreti olarak kalkınmada bir işlev yüklenmiştir. Yapılan kalkınma planlarının bu kapsamda Türkiye’deki eğitim sisteminin gelişmesini ve örgün/yaygın eğitim faaliyetlerini istenilen düzeyde olmasa da etkilediği görülmektedir. “1960’tan sonraki yıllarda, eğitim sistemini üzerine yapılan planlamalar istenilen düzeyde pek başarılı olamamış, planlarda öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesinde

⁶ Murat Gökalp, *Türk Eğitim Sisteminin Kalkınma Planları Doğrultusunda İhtiyaç Duyduğu İnsan Gücü Niteliklerinin Belirlenmesi ve Buna Uygun Öğretmen Yetiştirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum, 2003, s. 34-44.

⁷ Adil Türkoğlu ve Sanem Uça, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Aralık 2011, 2 (2),48-62.

yetersiz kalınmıştır. Her beş yıllık plan dönem sonunda, DPT'nin yaptığı analiz ve değerlendirmelere göre eğitimdeki ilerleme, planın gerisinde kalmıştır.”⁸

“Eğitim planlaması iki basamakta gerçekleştirilir: İlk olarak eğitim yapısı ile sosyal, iktisadi yapı arasında bağ oluşturulur, eğitimde kullanılacak kaynaklar tespit edilir. İkincisi ise eğitimin kendi iç dinamiklerini oluşturan yapısal tedbirler alınır. Daha önceden tespit edilmiş olan kaynakların bu süreçte nasıl kullanılacağı bu basamakta yerine getirilir. Böylece eğitim süreci kalkınma ile ilişkilendirilir ve eğitim, kalkınmada bir araç olarak kullanılır.”⁹

Çağımız bir değişme çağıdır. Değişen ihtiyaçlar ve kültürel yapı ister istemez kendileriyle birlikte etkisi altında olan her şeyin değişimine yol açacaktır. Sürekli gelişen teknoloji ve bilim, örgün eğitim kurumları tarafından sunulan ve kazandırılan bilgi ve becerileri az bir müddette atıl duruma getirebilmektedir. İnsanlara beşikten mezara kadar, hayat boyu, daimi şekilde eğitim vermek, meslek tercihinde muhtelif sebeplerle geçmiş dönemlerde yapılan hataları düzenlemek, ortaya çıkan yeni meslekleri öğretmek ve insanlara bu kapsamda yepyeni meslekler edindirmek, örgün eğitimin noksanlarını tamamlamak, yaşlılıkta uğraşlar harici vakitlerden faydalanmak, kalkınma için ihtiyaç duyulan davranışları kazandırmak arzusu halkın eğitileceği bir sisteme olan gereksinimi giderek artırmaktadır. Halk eğitimi; gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, mevcut olan daha yüksek hayat seviyesine erişmek için, her zaman üzerinde hassasiyetle durulan ve gayret sarf edilen bir durumdur. Çünkü inkişaf ve değişimin, kalkınma yolunda adım atmanın en önemli yöntemi ve usulü kaliteli eğitim almış insan gücüne erişmektir.

Yapılan araştırmaların neredeyse tamamı eğitimin, kalkınma adına oldukça önemli bir belirleyici olduğunu işaret etmektedir. Aslında, kalkınma düzeyi yüksek olan birçok ülkede eğitimde alınan yolunda son derece iyi bir düzeyde olduğu bu sebeple bu iki unsur arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu belirtilebilir. Bu nedenle, eğitim ve kalkınma birbirini ateşleyen, destekleyen iki önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Kalkınma kavramı, sadece üretim ve gayri safi millî hasıladan (GSMH) bağımsız olarak geliştirilmiş olan gelirin yükseltilmesi demek değildir, aynı toplumun sosyokültürel ve iktisadi yapısının da yenilenmesi veya değiştirilmesi anlamına da gelmektedir.

⁸ Gökalp, a.g.e. s. 57.

⁹ Erdal Küçükler, *Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi (1963-2005)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora tezi, Ankara, 2008, s. 5.

Birey başına ayrılan ulusal gelirin yükselmesinin yanı sıra umumi faktörlerinin faaliyet hâlinde istihsal ve miktarlarının değişmesi, endüstri kesiminin ulusal gelir dâhilindeki payının yükselmesi gibi genel farklılıklar, dış satım kalkınmanın esas unsurlarıdır.¹⁰

II. Dünya Savaşı ardından teknoloji ve bilim alanındaki ilerlemelerin süratlenmesiyle sosyoekonomik ve sosyokültürel yapıya dayalı unsurların, ülkelerarası gelir düzeyi farklılıklarının bariz vaziyete gelmesi sonucunda gelişmiş ekonomiler, ayrışmalar meydana getirerek kalkınma sorununu öne çıkarmıştır.¹¹

Halk eğitimi üzerine, “yaygın eğitim”, “yetişkin eğitimi” ve “toplum eğitimi” vb. terimlerle gerçekleştirilen, yetişkinleri ve örgün eğitim dışındakileri hedeflemiş örgütlü ve düzenli bir eğitim çabası olarak tanımlayan tarifler bulunmaktadır. Yaygın eğitim kavramı, yani okul dışında kalmış kişilere yönelik olarak yürütülen eğitimler genellikle “halk eğitimi”, “yaşam boyu eğitim” “toplum eğitimi” veya “yetişkin eğitimi” terimleri üzerinden tarif edilir. Ülkemizde en çok “yetişkin”, “halk eğitimi” ve “yaygın eğitim” isimlerinin telaffuz edildiği düşünülmektedir.¹²

Cumhuriyet’in ilanından günümüze “halk eğitimi” adı altında yetişkinlere yönelik eğitim faaliyetleri yürütülmekte ve bu faaliyetlerin çoğunluğu MEB’e bağlı Halk Eğitimi Merkezleri (HEM) tarafından yürütülmektedir. Geçmişten günümüze bu merkezlerde yürütülen genel, meslekî ve teknik eğitim faaliyetleri yaşam boyu öğrenme kapsamında yer bulmaktadır.

Türkiye’de zaman içerisinde “halk eğitimi” kavramı yerine “yetişkin eğitimi” ve “yaşam boyu öğrenme” gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişimin baş aktörü küresel çapta ilerleyen neoliberal politiklardır. Bu değişimin ardından yetişkinlere yönelik olarak verilen eğitimler, hem piyasaların ihtiyacı göz önünde bulundurularak hem de bireysel ihtiyaçlara ve kişisel gelişime cevap verecek niteliğe erişmiştir.¹³

Türkiye, 1963’ten bu yana ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda kalkınma ilerleyişini beş yıllık kalkınma planları oluşturarak gerçekleştirmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının faaliyete başladığı 1960 yılından beri 11 tane beş senelik kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu planlarda halk eğitiminin gelişimine ve desteklenmesine yönelik birtakım

¹⁰ Ergül Han, Ayten Aysen Kaya, *Kalkınma Ekonomisi; Teori ve Politika*, Etam Matbaa, Eskişehir, 2002, s. 60

¹¹ Muhammed Karataş ve Eda Çankaya, “İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, Yıl 2, s. 3 s.29-55.

¹² Cevat Geray, *Halk Eğitimi*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002, s. 30

¹³ Yıldız Ahmet, *Transformation of Adult Education in Turkey: From Public Education to Life-Long Learning. In “Neoliberal Transformation of Education in Turkey”*. (Edited by Kemal İnal and Güliz Akkaymak). Palgrave Macmillan, 2012.

hedeflere da yer verilmiştir. Bu araştırma Cumhuriyet Dönemi'nde yer alan kalkınma planlarında halk eğitimine ne kadar ve nasıl yer verildiğinin, hedeflere ne kadar ulaşıldığının saptanmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada 1963'ten günümüze dek yapılan kalkınma planlarında halk eğitimine ne kadar ve nasıl yer verildiğinin, hedeflere ne kadar ulaşıldığının saptanması amaçlanmıştır. Ayrıca, kalkınma planlarında halk eğitimi ne kadar ve hangi şekillerde yer aldığı, bu planlarda yer alan hedeflerin ne kadarına ulaşıldığı, hedeflere yeterince ulaşılmamışsa nedenlerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, kalkınma planlarıyla ve uygulamada belirli bir halk eğitimi politikasının olup olmadığının, halk eğitimi alanında planlanan çalışmaların sistemli şekilde uygulanıp uygulanmadığının ortaya konulması açısından önem arz etmektedir. Araştırma, ilk defa 1963 yılında yapılmaya başlanan ve günümüze kadar on bir kalkınma planıyla ve kalkınma planlarında yer alan halk eğitimi (yaşam boyu eğitim ve yetişkin eğitimi) ile ilgili hedeflerle sınırlandırılmıştır.

1. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA

1.1. Yöntem

1.1.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesine yer verilmiştir. Halk eğitiminin kalkınma planlarında hedefleri ve hedeflerine ulaşma seviyesinin çözümlenmesi hedefiyle, işlemişte tutulan yazılı belge ve istatistiklere başvurularak oluşturulan bu tetkik, var olanı betimlemeyi hedeflediğinden betimsel/tarihsel çözümleme modelindedir.

Betimsel/tarihsel modeller, işlemiş vakit içerisinde meydana gelmiş hadise ve olguların tetkikinde ya da bir bozukluğun işlemişle olan teması tarafından incelenmesinde sarf edilen tekniktir. Tarihi tetkik, gerçeği bulmak, diğer bir deyişle, bilgi üretmek amacıyla işlemişin eleştirel bir gözle incelenmesi, çözümlenmesi ve yorumlanması sürecidir ¹⁴

Nitel tetkiklerin hedefi tetkik nesnesine bütüncül ve detaylı şekilde bakmak, onu karmaşıklık içerisinde incelemek ve bağlamı içerisinde anlamaktır. Nitel çalışmalar, mevcut duruma ve sürece, yaşanan tecrübeye ve mevcut imkanlara duyarlıdır. Nicel çalışmalar ise, gerçekliği parametreler ve parametreler arasındaki temaslar tarafından kavramsallaştırır. ¹⁵ Bu incelemede da son senelerde toplumsal gerçekliği daha iyi meydana koyabilmek amacıyla izlenen ve giderek süregelen nitel araştırma tekniği benimsenmiştir.

Araştırmada, belge çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. Belge çözümlemesi, araştırma probleminin irdelenerek anlaşılmasına ve incelemenin histografik bir perspektife dayandırılmasına yardımcı olur. ¹⁶ Belge çözümlemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular ile ilgili bilgi sahibi olan yazılı materyallerin analiz edilmesini kapsar. Belge çözümlemesi, derhal her tetkik amacıyla kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir. ¹⁷ Kaliteli

¹⁴ Phillip Mayring, Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş (Çev. A. Gümüş ve M. Sezai Durgun), Baki Kitabevi, Adana, 2000, s. 143-148.

¹⁵ Keith Punch, Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, (Çev. Bayrak, Arslan, Akyüz), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 55.

¹⁶ Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara. Nobel Yayıncılık.

¹⁷ John Madge, *The Tools of Science An Analytical Description of Social Science Techniques*. Anchor Books Doubleday and Comp., 1965, s. 72.

bir belgesel taramanın asli koşulu, mevzuya dair belcelerin bulunması, irdelenmesi ve belli hal ya da görüşleri ortaya koyacak bir senteze varılabilmesi amacıyla lüzumlu düzenlemelerin yapılabilmesidir. Bu nedenle oluşturulan ilk iş, hedefe ideal bir yayın taraması yapmaktır.¹⁸ Belgelerin zenginliği kadar, onlardan yararlanmak da mühimdir. Belge çözümlemesi tekniği antropologları, tarihçilerin ve dilbilimcilerin kullandığı bir teknik olarak bilinmektedir. Tam tersine eğitim bilimciler, sosyologlar ve psikologlar da belge çözümlemesinden faydalanarak mühim neticelere ulaşmışlardır. 1930 ve 1950 yılları arasında belge çözümlemesi süregelen bir teknik olarak özellikle sosyal bilimlerde kullanılırken, 1960 ve 1970'lerde bu tetkik tekniği sosyal bilimlerde mühim ölçüde arka planda kalmıştır.¹⁹

1.1.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın 1961 ve 1982 anayasa metinleri, DPT'nin hazırlamış olduğu on bir kalkınma planı metinleri çalışma grubunu oluşturmaktadır.

1.1.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan veriler, birincil (orijinal) veri kaynaklarından elde edilmiştir. Bu tür verilerde kaynakla araştırmacı arasında aracı yoktur. Bu araştırmada kullanılan birincil veriler, çeşitli kamu kuruluşlarından (Kalkınma Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, kalkınma planları, yasa ve yönetmelikler) elde edilmiştir.

1.1.4. Verilerin Çözümlemesi

Araştırmaya başlamadan önce gerekli belgeler tespit edilmiş, ihtiyaca dönük olarak hangi belgelere gereksinim duyulacağı saptanmış ve bu belgeleri temin etmeye yönelik fayda sağlayacak kurum ve kuruluşlar tespit edilmiştir. Erişilen belgelerin orijinalliği araştırmacı tarafından; belgelerde yer alan verilerin, araştırmanın hedef dönemini ne kadar kapsadığı, doğrudan veya dolaylı kaynak olup olmadığı, bu verilerin asıllarının aynısı gibi sunulup sunulmadığı, nerede basılı materyale dönüştürüldüğü gibi ölçütlerle ele alınmıştır. Yetkili

¹⁸ Karasar, *a.g.e.* s. 56.

¹⁹ Michael Forster, *The analysis of company documentation*. C.Cassell and G. Symon (Eds.) Qualitative methods in organizational research: A pratical quide. London: Sage, 1995, s. 42.

kişilerle görüşülerek bu verilerin bir kısmının birincil kaynağı, bir kısmının da nüshası alınmıştır. Elde edilen bu veriler yapılan çalışmanın amacına uygun olarak sınıflandırılmıştır.

1.2. Kalkınma Kavramı

İnsanlar, varoluşlarından beri hayatta kalmak, varlıklarını sürdürebilmek, temel gereksinimlerini karşılamak, yaşam şartlarını iyileştirmek ve refah seviyesini artırmak için çaba göstermişlerdir. İnsanların bu çabası genel olarak “kalkınma” kavramı ile karşılanmıştır. 20. yüzyıldan itibaren “ekonomik gelişme durumu anlamında kullanılan”²⁰, “toplumun arzu edilen refah seviyesine ulaşması için sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda tüm gelişim ve değişim”²¹, “kalkınma, bir toplumsal değişmedir ve gelişmiş ülkelerin yaşam düzeyine ulaşmak gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere özgü bir amaçla, toplumsal gelişme sürecini hızlandırarak, gerçekleştirmek anlamına gelen olarak ifade edilen kalkınma kavramı üzerine farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımların ortak noktası kalkınmayı toplumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere mevcut olan durumun düzeltilmesi, daha ileri bir duruma getirilmesi ve toplumların ilerlemesi, değişmesi ve gelişimi olarak kabul edilmesidir. Kalkınma daha çok ekonomik yönde fazla gelişmemiş ülke ekonomileriyle ilgili bir kavram olduğu için öncelikle o ülkenin sosyal, ekonomik alanlarda belli bir yaşam düzeyine erişmesi olarak düşünülebilir. “Kalkınmanın en önemli amacı insan iyiliğini ve insanoğlunun en yüksek beyin gücüne ulaşmasına olanak sağlamaktır.”²²

Kalkınma kavramı; toplumsal ilerleme ile gelir artışı, sanayileşme, modernleşme ve büyüme gibi kavramlar ilişkilendirilmiş ve kalkınma bu ölçütler üzerinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, insanların yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve mutlu olması hedeflenmiştir. Tarihî süreçte ülkeler bunun için farklı farklı kalkınma modelleri geliştirmiş ve kalkınma planları yapmışlardır. Ülkelerin kalkınmasında ekonomik, sosyal, siyasi gelişmeler önemli bir rol oynasa da genellikle bir ülkenin az gelişmiş ya da çok gelişmiş olması ekonomik

²⁰ Bahar Burtan Doğan, “Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, (22): 41-83.

²¹ Zeki Yılmaz ve Faik Danışoğlu, “Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye’de Beşeri Kalkınmanın Görünümü Olarak İnsani Gelişim Endeksi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, (51): 117-147.

²² Ceyda Özsoy, “Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin İktisadi Kalkınmadaki Yeri ve Önemi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları*, 2007, No. 203 s. 68-69.

olarak gelişmişliği ile eş değer tutulmuş; bilim ve teknolojiye, sanayideki üstünlüğü olarak kabul edilmiştir. Bunun için özellikle günümüzde kalkınma sürecinde eğitime, hem ekonomik yapı hem de sosyal yapının geliştirilmesi yönünde önem verilmiştir. Toplumsal ilerlemenin temel koşulunun ve aracının eğitim olduğu söylenebilir. Kişilerin alacağı eğitimle kazandıkları bilgi, beceri ve diğer yeterlilikler ile kalkınma arasındaki ilişki, insanın eğitime yapılan yatırım ile kalkınmanın paralel geliştiği düşüncesinin günümüzde herkesçe kabul gördüğü söylenebilir. Günümüzde “muassır dünyada iktisadi ilerleme için yetişmiş insan gücünün iktisadi koşullar derecesinde gerekli ve değerli”²³ olduğu görüşü hâkimdir.

“Beş Yıllık Kalkınma Planları”nın işlevlerinden biri de Türkiye’de eğitime dair planlamalar ile uzun vadeli hedefler belirlemektir. Bu yönde eğitimin planlanması yolunda kalkınma planlarından faydalanılmıştır. Eğitim planlaması, net bir şekilde tanımlanmış olan amaçlara göre kişilerin yeteneklerini geliştirmek ve ülkenin içtimai, ekonomik ve kültürel yükselişine destek olacak eğitim olanaklarını tüm fertlere sunmak için kamuoyunun aktif katılımı ve yardımı ile yapılır. Planlamalar, toplumun genelini kapsayacak şekilde geniş halk kitlelerine yönelik olduğu gibi belirli bir yaş aralığındaki kişiler ya da meslek grubuna yönelik de yapılabilir. Özellikle belli bir bilgi, beceri ve davranış kazandırılmak istenen dar bir kesime yönelik de içtimai metot ve kurallar ile bilimsel, çağdaş ve pedagojik yöntemlerin koordinasyon içerisinde gerçekleşmesini içeren daimi, maddi, yönetsel ve tutumsal bir süreci kapsayabilir.²⁴

Kalkınma planları ile beraber 1963’ten itibaren ülkemizde eğitim planları da hazırlanmaktadır. Eğitim ile kalkınma planı arasındaki ilişkiyi ve bağı inceleyen iki tetkik icra edilmiştir. Bu tetkiklerden ilki, 1982 senesinde Adem’in çalışmaları doğrultusunda oluşturulan “*Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı*” isimli tetkiktir. Söz konusu tetkikte, konunun ele alındığı süreçte eğitim alanında oluşan finansal kaynaklara bağlı olarak sayısal ilerlemeler kıyaslanmıştır. Sonuç olarak, eğitim alanındaki sayısal gelişimlerin planlarda belirlenen hedeflere göre geride kaldığı ve eğitime yönelik yürütülen hizmetlerde eşitliğin sağlanamadığı meydana çıkmıştır.

Konu ile alakalı ikinci tetkik, Hesapçıoğlu’nun yapmış olduğu araştırmalar doğrultusunda 1982 senesinde oluşturulan, ardından yapılan güncellemeler ile 2001 senesinde yayınlanan Ülkemizde “*Makro Düzeyde İnsan Kaynakları Planlaması*” isimli tetkiktir. Hesapçıoğlu’nun yaptığı ilgili değerlendirme sonucunda birinciden sekizinciye kadar olan

²³ Necdet Çömlekçi, *Türkiye’nin İktisadi Kalkınmasında Eğitimin Rolü*, Sevinç Matbaası, Ankara 1971, s.53.

²⁴ Mahmut Adem, “Eğitim Planlaması” *Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Araştırmaları Merkezi*, Yayın No: 1, 1981, s. 35.

kalkınma planında yapılan eğitime dair düzenlemelerin teorik ana hatlarını sarf edilen düzenleme şekillerini, eğitim planlarına bağlı olarak insan kuvvetinin mevcut durumunu, esas hedefleri ve ilkeleri detaylı olarak meydana koymuştur. Sonuçta, 1980 ardından yapılan planlarda yaşanan değişime değinen Hesapçıoğlu, nitelikli insan gücüne sahip olmanın ve eğitim düzenlemesinin geleceğin vazifesi olduğunu ortaya koymaktadır.²⁵

Türkiye'de dünya ile aynı zamanda ilerleyen düzenlemenin çok da uzun bir maziye dayandığı söylenemez. İktisadi düzenlemenin Türkiye'de 1930 senesinden 1950'li yılların başlarına kadar yapılan öncül uygulamaları, endüstri projeleri²⁶ olarak hayata geçirilmiştir. 1933-1946 seneleri arasında üç farklı endüstri projesi hayata geçirilmiş ve bu süreçte ülkenin ilk endüstri kurumları faaliyete başlamıştır. 1947 senesinde ise, "İktisadi Kalkınma Planı" hayata geçirilmiş fakat bu plan geleceği tahmin edilen Amerikan yardımının gerçekleşmemesinin ardından öngörülen vakit içerisinde uygulanamamıştır. Söz konusu planda alınması hedeflenen tedbirler, 1950-1960 yılları arasında plansız bir şekilde uygulama boyutuna taşınmıştır.²⁷ 1961 Anayasası'nın ardından kalkınma planı hazırlama ve plan doğrultusunda ilerleme zorunluluk hâline getirilmiştir. Bu kapsamda ilk plan olarak 1963'te BBYKP hazırlanmıştır. Planlı kalkınma için mühim bir araç hâline gelen kalkınma planlarında eğitimle ilgili çeşitli ilke, hedef ve politikalara yer verilmiştir.²⁸ Bunlar, beş yıllık sürelerde eğitim yoluyla toplumda gerçekleştirilmesi düşünülen gelişim ve değişime ışık tutar.

Kalkınma planlarının zorunlu olarak hazırlanmasına yönelik karar alınmasının ardından oluşturulan politika izdüşümünde eğitim de "*halkın eğitim düzeyini yükseltmek*" ve "*ekonominin insan gücü gereksinimini karşılamak*" gibi amaçlarla toplumun gelişimine destek veren bir "*sektör*" olarak kalkınma planlarında yer bulmuştur.²⁹ Kalkınma planlarında yüksek nitelikli insan gücü yetiştirmenin kaynağı olarak eğitim kurumları ve örgütleri görülmüştür. Eğitim kurumları ve örgütleri ile yalnızca örgün eğitim kurum ve örgütleri değil, aynı zamanda yaygın eğitim kurum ve örgütleri de anlaşılmaktadır. Özellikle Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte halk eğitimine; halka yeni rejimin anlatılması, bu yönde halkın modernleşmesi, okullaşma ve okuryazar oranını artırma, başta ekonomi olmak üzere değişik alanlarda ve sektörlerde ihtiyaç duyulan nitelikli insan yetiştirme noktasında öncelikle önem verilmiştir.

²⁵ Erdal Küçükler, Türkiye'de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt 20, No: 1. 2012, s. 9-26.

²⁶ Küçükler, a.g.e. s. 11.

²⁷ Küçükler, a.g.e. s. 13.

²⁸ Kasım Karakütük, *Eğitim Planlaması*, Pegem Yayınları, Ankara 2016, s. 55.

²⁹ Küçükler, a.g.e. s. 14.

Okuma yazma çalışmaları olarak başlayan halk eğitimi günümüzde yüzlerce farklı alanda varlığını sürdürmektedir. Kalkınmanın yalnızca ekonomik yönden olamayacağı, eğitim yoluyla yetiştirilmiş kalifiye elemanların bu süreci etkileyen önemli bir faktör olduğu kabul görmektedir. “Planlı kalkınmanın başladığı 1960’lardan bu yana ferdi ve sosyal koşulların da üretimin bir parçası olduğu ve bu süreçte belirleyici olduğu”³⁰ ifadesi kalkınma anlayışındaki değişimi göstermektedir. Bu anlayışla örgün eğitim kurumları kadar yaygın eğitim kurumlarında geniş halk kitlelerine yönelik eğitim faaliyetleri yaşam boyu eğitim felsefesi ile artarak devam etmektedir.

1.3. Türkiye’de Planlı Kalkınma

Büyüme ve kalkınma çoğu zaman karıştırılan ve bu sebeple üzerinde en çok tartışılan kavramlardandır. Büyüme kavramı; ekonomiye dair genel hatlar olan üretim, sermaye, yatırım, gelir, ithalat ve ihracat, donanım, iş istihdamı ve olağan kaynakların düzeyi gibi kavramları; kalkınma ise artan üretim ve kişi başına gelir ile beraber mali ve sosyokültürel yapıda meydana gelen pozitif değişimi kapsar. Tolunay ve Akyol, sürecin üç önemli ayağını kültürel, sosyal, politik, insani ve ekonomik kalkınma olarak tanımlamaktadır.³¹

Kalkınma sürecinin en önemli boyutlarından biri olan ekonomik kalkınma, bireylerin maddi imkânlarının süreç içerisinde değişim yönünü ve bu değişimin olabilirliği için yapılabilecek hamleleri gösterir. Ancak, ekonomik kalkınmaya yönelik tanım sadece ekonomik koşullarla sınırlı değildir. Bu şartlarda belirleyici unsur olarak beslenme, eğitim hak ve özgürlükleri gibi konular da bu boyuta dâhil edilmiştir.³²

Kültürel, sosyal ve politik kalkınma ise toplumda yerleşmiş net demografik yapı, gelir dağılımı, altyapı, kentleşmenin hızı, siyasi katılım ve çevre koşullarının ekonomik kalkınma ile doğru orantılı olduğu anlamına gelmektedir.³³

³⁰ Ünal Taş, *Türkiye’de Kalkınma Planları Işığında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, s. 13.

³¹ Ahmet Tolunay ve Ayhan Akyol, “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar, Süleyman Demirel Üniversitesi”, *Orman Fakültesi Dergisi*, Seri: A, Sayı:2, 2006, s. 116-127.

³² Feride Doğaner Gönel, *Kalkınma Ekonomisi*, Efil Yayınevi, Ankara, 2010, s. 55.

³³ Nur Dilbaz, *Türkiye’de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeylerinin Araştırılması*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006, s. 6.

İnsani yönden kalkınma; tüm bireylerin potansiyellerini bireysel ve sosyal yönden somut bir tablo çizebilmeleri ve bu şekilde ülkenin kalkınmasında etkin ve yapıcı bir rol oynayabilmelerini niteler.³⁴

Kalkınmanın içerisinde yer alan boyutlar aşağıdaki gibidir:³⁵

- Üretim ve teknolojiyi birleştirerek katma değeri yüksek olan ürünler ortaya koymak,
- İnsanı merkeze alarak yaşam standartlarını sürekli yükseltmek,
- İstihdamın verimli olmasını sağlamak,
- İstihdam fırsatlarını artırmak,
- Kalkınma faaliyetleri sırasında olası çevresel hasarın önüne geçmek,
- Rekabete öncülük etmek,
- Kişi hak ve özgürlük seviyesini yükseltmek.

1.3.1. İlk Kalkınma Planlamaları: Sanayi Odaklı Kalkınma Planları (1934-1950)

Dünyada 1929 yılında başlayan ekonomik kriz ile iç ve dış nedenlerle birlikte Türkiye’de sanayi altyapısını güçlendirmek, ekonomik denge ve gelişmeyi sağlamak üzere kalkınma planlarını yapma düşüncesi gelişmiştir. Ülkemizde kalkınmaya dair bu düşünceler, 1934 yılında planlama yaparak ilerleme kaydedilebileceği noktasında birleşmiştir. Bu amaçla Sovyet uzmanlara hazırlatılan ve 1933-1937 yıllarını kapsayan kalkınma planı, 1934 itibarıyla uygulanmaya başlanabilmektedir. Sanayileşmeye yönelik teşviki ve girişimi artıran bu planda, Türkiye’nin gelişmiş ülkelere bağımlı olmada ayakta durabilmesi için öncelikli tüketim mamullerinin yerli üretimine ağırlık verilmesi hedef alınır. Bunun için, devlet tarafından şeker, tekstil ve kâğıt üretim tesisleri kurulmuştur. Bununla ekonomide ve sanayide oluşan hareketlilik; Türkiye’de işsizliğin yayılmasını, gündelik hayatta yaşanan sorunların baş göstermesini ve ekonominin negatif yönde ivmelenmesini engellemiştir.

1932 yılında hazırlıkları tamamlanmış olmasına rağmen uygulamayı konulması için iki yıl beklenen bu plan, kısmi bir plan niteliğindedir. Bunun sebebi bu planın ekonominin genelinden çok sanayi sektöründeki kalkınmaya odaklı olmasıdır. Buna rağmen Türkiye için iktisadi iş bölümü konusunda önemli bir adım olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Üstelik sanayi kalkınmasının temel alınması aynı zamanda tarımsal üretimden, endüstriyel üretime geçişin önemli bir adımı olmuş, tümüyle ithal edilen tüketim malları yerine yerli hammadde

³⁴ Tolunay ve Akyol, *a.g.e.*, s. 21.

³⁵ Muhteşem Kaynak, *Kalkınma İktisadı*, 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, s. 77-78.

kullanımına gidilerek yeni fabrikaların kurulmasının da önünü açmıştır.³⁶ Bir açıdan bakıldığında bu plan, sadece sanayi üzerinde değil, sanayileşme sonucunda sosyokültürel ve ekonomik yapı üzerinde de dolaylı ancak göz ardı edilemeyecek etkilere de yol açmıştır.

Birinci planda yer verilen hedeflere erişilmesinin ardından 1936 yılında ikinci beş yıllık sanayi planı hazırlanarak yürütölmeye başlanmıştır. İlk planda teknik destek büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nden sağlanırken, ikinci planda Sovyetler Birliği'nin yerini İngiltere almıştır.³⁷ Bu plan, ilkinde oranla daha geniş kapsamlı ve ayrıntılıdır. Bu planda belirlenen stratejide önceliğin sanayileşme yolunda ilerleme olmasına ve devlet bankalarının öncülüğünde bankacılığın geliştirilmesine odaklanılmıştır.³⁸ İlkinin bir uzantısı olarak ve ithalatı azaltıp doğal kaynakların verimli kullanılmasına önem verilen bu planda öncelik ağır sanayiye verilmiştir.³⁹ Özellikle ilk plan doğrultusunda kurulan fabrikalarla demir-çelik ve makine üretimi alanında yaşanan olumlu gelişmeler bu planın ürünleri olmuştur. Her ne kadar üstün niteliklere sahip bir plan olsa da II. Dünya Savaşı'nın çıkışı, sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntılar planın tam olarak uygulanmasına engel olmuştur.

Birinci ve ikinci planların ana nitelikleri şöyle sıralanabilir:⁴⁰

Bütüncül bir yaklaşımla sanayi eksenli ekonomik kalkınmayı önceleyen birinci ve ikinci planda yalnızca kamu kurumlar ile ilgili bir hedeflere yer verilirken, özel teşebbüslere dair hedefler bu planlarda yoktur. Bununla birlikte kamu kurumları tarafından sunulan hizmetler birinci ve ikinci planda da fonksiyonel hâlde yer almamıştır. Birincide sanayinin gereksinim olan hammadde çeşitliliğinin çoğaltılması yer alırken ikincide ise ara ve tüketim mallarının Türkiye'de üretilmesi hedeflenmiştir. Birincide SSCB'den; ikincide ise İngiltere'den teorik ve mali destek alınmıştır.

Birinci ve ikinci planlar, Türkiye'de sanayileşmenin önünü açmış ve destek olmuş, buna bağlı olarak farklı alanlarda Türkiye'nin dışa bağımlılık noktasında elini güçlendirmiş, dünya

³⁶ Hakan Mıhçı, "Görelî Geri Kalmışlıktan Kurtulma Hamlesi ve Türkiye'de Planlı Kalkınma Deneyimi" *Mülkiye Dergisi*, (1963-1983), 2014, 25 (231), s. 149-196.

³⁷ Günçe, 1967.

³⁸ Şenol Ertan, *Türkiye Ekonomisinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sanayileşme Politikaları* (1963-1967), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2010 s. 4-7.

³⁹ Yakup Kepenek, ve Nurhan Yentürk, (2006) *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul, 2006

⁴⁰ Cengiz Ekiz ve Ali Somel, "Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi", *Anadolu Üniversitesi SBF-GETA Tartışma Metinleri*, No.81, Ocak 2005, s. 104-105.

savaşlarının yarattığı koşullardan dolayı arzulanan ivme ve başarıya ulaşılmasa da Türkiye'nin sanayisini geliştirerek ekonomik hayatı bakımından kayda değer deneyim kazanmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarında, harp sonu için planlama yapan bütün devletler gibi, "Vekaletlerarası Harp Sonu Raporu Komisyonu" kurulmuştur. Teknik yönleri ve politikaları bu komisyonda yer alan “Şevket Süreyya Aydemir” ve “İsmail Hüsrev Tökin” aracılığıyla "1946 Yılı İvedili Sanayi Planı" hazırlanmıştır. Bu plan da kendinden önceki planların bir uzantısı olmakla birlikte, öncekilerden farklı olarak üretim hedefleri ile tüketim hedeflerinin bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Ancak plan yeterli ilgiyi çekmemiş ve uygulamaya geçmemiştir.⁴¹ Bu noktada II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'den yapılacak Marshall yardımından yararlanabilmek için, Türk hükümetinin yardımları nerede kullanılacağına ilişkin komisyonların kurulması da etkili olmuştur.

1.3.2. Devlet Planlama Teşkilatı

1.3.2.1. Devlet Planlama Teşkilatı'nın Görevleri

“1930’larda devletçi bir anlayışla ve sanayi merkezli ilk kalkınma girişimlerini yapan Türkiye, sonraki dönemlerde piyasa dostu anlayışla, kalkınmayı benimseyerek ekonomik ilerleme çabası göstermiştir. 1963 yılında “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” (BBYKP) yapılmıştır. Bu ve sonraki kalkınma planları Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) tarafından koordine edilmiştir.”⁴²

1930’a gelindiğinde yalnızca sanayi sektöründe anlamlı hâle gelebilen planlama kavramı, 1960’ta artık belli aralıklarla güncellenecek bir kalkınma planları hedefi içerisinde kendisine yer edinmiştir. Yine 1961 Anayasası içerisinde kendisine yer bulan ve ülke yönetiminde önem arz eden bir kavram hâline gelen kalkınma planları, toplumsal ve ekonomik yönden kalkınmanın eş zamanlı ilerlemesi üzerine hedefler geliştirilmesine de olanak tanımıştır. Bu doğrultuda tüm bu planlamaları yapmakla yükümlü bir kuruluşa ve o teşkilata olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

1961 Anayasası’nda yer alan 129. maddenin (a) bendi;

⁴¹ Mihçı, a.g.e., s. 29.

⁴² İstikbal Deniz, *Güney Kore'nin 1. ve 2. Ekonomik Kalkınma Planları ile Türkiye'nin 1 ve 2. Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planlarının Politik Ekonomi Açısından Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 60.

“Kalkınma Planı ve Devlet Planlama Teşkilatı” başlığı altında “İktisadi, kültürel ve sosyal yönde kalkınmalar plan kapsamındadır. Kalkınma mevcut plana göre gerçekleşir.” ifadesine yer verilmiş ve devamında “Devlet Planlama Teşkilatı kurulma gerekçesi ve vazifeleri, planın hazırlanması, yürürlüğe koyulmasında, icra edilmesinde ve değişikliğe uğramasında gözetilecek unsurlar ve planın genel hatlarını etkileyecek unsurların önüne geçilmesine olanak tanıyacak önlemler özel kanunla düzenlenir.” denilmiştir.

DPT’nin kurulması bundan böyle Türkiye’nin gelişimi ve kalkınması için planlamanın bir zorunluluk olarak kabul edildiğine dair en net göstergedir. DPT, 91 sayılı yasa ile 1960 senesinde Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin toplumsal ve ekonomik yönden planlanmış bir gelişim içerisinde ilerlemesi amacıyla kalkınma planları hazırlamıştır.

1.3.2.2 Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluş Süreci ve Çalışma Yapısı

1958 krizi ertesi dönemde yaşanan mühim gelişmelerin Türkiye’de planlamaya yönelik bir örgüte duyulan ihtiyacın anlaşılmasında yüksek seviyede etkisi olmuştur. Harici borç imkânlarının sonuna gelinmiş olması, 1958 krizinin ne derece önemli olduğunu ispatlamaktadır. O dönemlerde Türkiye’ye döviz girişi veya döviz miktarını artırma ihtimalleri oldukça düşük olması nedeniyle, 1950’lerin sonlarında harici yardım epey mühim bir hâl almıştır. Bu gerekçelerden ötürü planlama hususunda ilk faaliyetlerin başlangıcında 1950’li yılların son devresinde, dünya geneli faaliyet gösteren 60 kurumun planlama yapılarak o doğrultuda hedeflere ilerleme yönündeki teklifleri önem taşımıştır.⁴³ Bu süreçte bilhassa dünya geneli “İktisadi İşbirliği Örgütü (OECE)” vb. milletlerarası mali kurum ve her türlü kuruluş aracılığıyla Türkiye’ye verilecek çeşitli yardımlar planlı şekilde yürütülmüştür. T.C. Koordinasyon Bakanlığı tarafından geçen son 10 yılda yapılan işler ve istikbali belirleyecek olan önümüzdeki on senede yapılacak işler ve ne tür yatırımları yapmayı planladıkları devlet kurum ve kuruluşlarından resmi yazı ile talep edilmiş ve düzenlenen belgeler, dünya geneli mali kuruluşlar yerine Türkiye’de yaşayan Ludwig Erhard’a teslim edilmiştir. Dünya geneli kurumlar aracılığı ile bir plan oluşturulmasında muavin bulunmak üzere Prof. Dr. Tinbergen ile irtibata geçilmiş ve kendisinden detaylı bir rapor istenmiştir. Bu doğrultuda Tinbergen ekonomik yönden kalkınmayı sağlayacak bir planlama teşkilatının kurulması ve tüm kalkınma planları üzerinde çalışmalar yürütmesi doğrultusunda Dr. J. Koopman ile 4 Nisan 1960

⁴³ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de DPT’nin Dönüşümü*, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2007, s. 66.

tarikhinde ülkemizi ziyaret etmiştir. Koopman ve Tinbergen’in liderliğini yaptığı, dönemin tüm kamu kurumlarından ve üniversitelerden katılımcıların yer aldığı bir heyet oluşturulmuştur. ⁴⁴

Türkiye’nin h lihazırda sahip olduğu her türlü kaynağın en iyi şekilde kullanılması ve Türkiye’deki kalkınma hamlelerinin doğru, hızlı ve planlı bir şekilde yapılabilmesi ve Türkiye’nin sosyokültürel, ekonomik gibi alanlarda ihtiyaç duyduğu çalışmaları tek elden karşılanması için Başbakanlığa bağlı olarak Yüksek Planlama Kurulu ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığından oluşan DPT kurulmuştur.

Teşkilat’ın Türkiye’deki ekonomik, doğal ve insani kaynaklarını belirlemek ve bu konularda hükümetlere danışmanlık yapmak, bu alanlarda gerçekleştirilecek çalışmalarda bakanlıklar ve ilgili kurumlar arasında eş güdümü sağlamak, belirlenen hedefleri gerçekleştirmek üzere kalkınma planları hazırlamak ve bunları uygulanmasına yönelik hükümete politikalar ve düzenlemeler önermek, kalkınmada öncelik bölgeleri belirleyerek bu bölgelere teşvik yapılarak gelişmesi için gerekli önlemlerin alınmasına yönelik çalışmalar yapmak gibi görevleri vardır.

DPT, 1991 yılına dek ekonomiyi yöneten ve yürüten bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Bu sebeple örgütsel yönü bir bakanlık tipindedir. 1991’de ise ekonomi konusunda aldığı yöneticilik ve yürütücülük rolü elinden alınmıştır. 1993’te yeni bir süreç başlamış, bu süreçte DPT’ye ekonominin gidişatını izleme, projeler geliştirerek ekonomiye cihet verme, dünya genelinde faaliyet gösteren örgütler ile birlikte faaliyetler yürütme, yapısal ahenk siyasallarını halka entegrasyonunu sağlayan bir yapıya b r nm ştir. Yüksek Planlama Kurulu ise 1980 yılının ardından hedef belirleme, rehberlik etme gibi konularda üst seviye karar alan bir pozisyonda olması gerekirken, ekonomik konularda üst düzey karar alan bir pozisyon almış, farklı konularda bütçeler onaylayan bir rol üstlenmiştir.

DPT, hazırladığı planları toplumsal kalkınmanın dolayısıyla ekonomik gelişmenin ve piyasanın tamamlayıcı aracı olarak kabul etmiştir. Bu doğrultuda, DPT, dünyadaki ve Türkiye’deki gelişmelere ve koşullara bağlı olarak ekonomik ve sosyal alanlarda Türkiye’nin ilerlemesini sağlamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda kalkınmada ortaya koyduğu politikalar ile  nc  bir rol oynamış, ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmenin ve yenileşmenin stratejik alt yapısını oluşturmuş ve kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak gibi bir işleve sahip olmuştur. “Beş yıllık periyotlarla oluşturulan kalkınma planları ile dönemin h k metlerine

⁴⁴ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf

kamu yatırımlarını bütüncül bir yaklaşımla yapmalarına zemin hazırlamış, buna bağlı olarak kalkınma planlarına göre her yıl hazırlanan yıllık program ve bütçelerde disiplin sağlayarak hükümetlere ekonomik ve sosyal alanlarda gereksiz yatırımlar yapma noktasında kaçınmasında yol göstermiştir.”⁴⁵

Kalkınma planları, başta ekonomik ve toplumsal olmak üzere çeşitli alanlarda ülkede uygulanacak politikalar arasında tutarlılık sağlayan, hükümetlerce alınan kararların ve izlenen politikaların ekonomik ve toplumsal sahalardaki sonuçlarını ve etkilerini deneyimleyen araçlardır. Bu planlar, ortaya koydukları hedefler ile hükümetlerin aldıkları kararlarda ve politika üretmelerinde bütüncül yaklaşımları ile etkili olur. Bu bağlamda bir taraftan ekonomik, toplumsal ve siyasi zemini sağlarken bir taraftan da yatırım programlarında disipline olan vererek izlenecek politikalarda, alınacak kararlarda, yapılacak yatırımlarda ortaya çıkacak kaynak, zaman ve insan gücü gibi hususlarda israfı önleyici araçlardır.⁴⁶

DPT’nin, ortaya koyduğu strateji ve politikalar doğrultusunda hazırlanan kalkınma planlarında önceleri nüfus artış sürati esas bir özellik olarak ele alınarak oluşturulurken sonrasında sektörel açıdan değerlendirmeler yapılmış, her sektörün gelişim olanakları göz önünde bulundurularak planlama da yer verilmiştir. Ancak bu yöntem ile hazırlanan planların politik, sosyal, teknolojik ve ekonomik değişimler karşısında etkisini yitirmesi ve bu niyetle ulaşılması planlanan amaçlara ulaşmakta güçlük çekilmesi nedeniyle beklenen başarı elde edilememiştir.

Bunun yanı sıra kalkınma planları, düzenleme anlayışının hâkim olması, yönetsel hedefler doğrultusunda istikamete yürümede kapsamı ortaya koyması ve hazırlandığı döneme ait kalkınma anlayışına dair ipuçları sunması sebebiyle önem taşımaktadır.

Mesela 1963 tarihli Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “*Planlı kalkınmayla birlikte yönetimiyle planların başarı ile uygulanması amacıyla dizayn etme, yol gösterme, eşgüdüm ve teftiş konusu ile ilgili faaliyetlerini aleni, istikrarlı ve daimi bir biçimde yürütme vazifiyeti verilmiştir*” denilerek yönetim ve düzenleme temasının ana hatları çizilmiştir.

⁴⁵<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCB1179427843B983CF6A00F8B023BA2E25F3C5F1FCEE95074> (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

⁴⁶<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCB1179427843B983CF6A00F8B023BA2E25F3C5F1FCEE95074> (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

1.3.3. Beş Yıllık Kalkınma Planları

1963-2019 yılları arasında Türkiye’de on bir kalkınma planı hazırlanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): “Ülkemizde devlet, özel sektör ve halkın iş birliğinde yürütülecek yeni bir ekonomik hayat düzeni” oluşturmak amacıyla hazırlanan BBYKP’de, uzun vadeli kalkınma hedeflenerek kısa vadeli yatırımlar yerine daha öncelikli ve kalıcı yatırımlara yer verilmiştir. Bu anlayışla istihdam problemine, asli alt yapı yatırımlarına ve tekrar planlama hususlarına önem verilirken, insan kaynağı rejimiyle alakalı ayrı ve detaylı bir planlama ortaya konulamamıştır. İnsan kaynağı temininde ve işe alımında, insan kaynağı kayıpları ile alakalı hal planın üçüncü kısmında “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeniden Düzenlenmesi” çatısı altında ele alınmıştır. Planda iktisat yönünde kalkınmanın yanı sıra sosyal dengenin oluşturulması gaye edinilmiştir. Sosyal sigortayla alakalı faaliyetlerin bu amaca ulaşmada etkin rol alacağı belirtilmiştir.⁴⁷ BBYKP’de, maaş yükselişini ve gelişim sürati ilk gaye iken, istihdam konusu bu ilk gayretten sonra hedeflenen bir diğer sosyal gaye olarak belirlenmiştir.⁴⁸ Bu planda istihdam siyasetine yönelik gayeler; işsizlik problemini çözüme ulaştırmak, personellerin meslek liyakatlerini yükseltmek, her aşamada yeterliliğe bağlı çalıştırma prensibi ile geliştirilen bireylerden doğru yerde faydalanmak ve dayanıklı şekilde sosyal kıpırdamaya sebebiyet vermek, personellerin mesleki dağılımında homojenlik sağlayacak durumu ortaya koymaktır.⁴⁹

Toplumsal ilerlemede ve arzulanan refah seviyesine kavuşmada, dolayısıyla sosyal ve ekonomik kalkınmada önemli bir rolü olan eğitim, planda “İnsan gücü, İstihdam, Eğitim ve Araştırma” başlığı altında ele alınmış; kalkınmada amaçlanan hedeflere ulaşmada temel araçlarından biri olarak öngörülmüştür. Eğitim; ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücü ve iş hayatı birbirleri ilintili olarak “kamu hizmetlerinden sayılmıştır. Planda ortaya konulan hedeflere ulaşmada, oluşturulmak istenilen yeni sosyal ve ekonomik hayatın değerlerinin toplumda yaygınlaştırılmasında ve halk tarafından benimsenmesinde eğitimin etkili olacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte eğitim, sosyal hedeflerle birlikte, “ilerleme gayesinin ve

⁴⁷ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1962-1967.pdf (Erişim Tarihi: 05.02.2019)

⁴⁸ Rebi Savaşır, *Türkiye’de Avrupa Birliği Ülkelerinde Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler Açısından İstihdam Politikaları*, Kamu-İş Ankara, 1999, s. 85.

⁴⁹ a.g.p. 1963: s. 442.

hedeflerine ulaşılmasında ihtiyaç duyulan kalifiyeli, yetkin ve yeterli sayıda kişinin eğitilmesinde ve elde edilmesinde önemli bir araç”⁵⁰ olarak tanımlanmıştır.

Bunun için planda eğitim, bireylerin ilgilerine ve yetenekleri göre yetişmesinde, onlara fırsat eşitliği sunarak sosyal adaletin sağlanmasında; onların refah seviyeleri artıracak sosyal bir kamu hizmeti olarak görülmüş ve bu doğrultuda eğitime, toplumun eğitim seviyesinin artırılması ve Türk toplumunun gereksinimlerine ve koşullarına uygun bireyler yetiştirilmesi noktasında öncelik verilmiştir. Eğitim sisteminin buna göre şekillenmesi, öğretim programlarının oluşturulması, teknik öğretime ağırlık verilmesi önemsenmiştir. Eğitim sisteminde yapılmak istenen değişimin temelinde sanayi, tarım ve diğer sektörlerde ihtiyaç duyulacak nitelikli insan gücü ile bu gücün sektörlerle dağılımı ve bunları yetiştirecek eğitim örgün ve yaygın eğitim kurumlarının bu noktada belirlenmesi yatmaktadır. “Bu anlayışın bir yansıması olarak tüm eğitim kurumları, ilerlemede ekonominin gereksinim duyduğu yeterli sayıda, nitelikteki kalifiyeli ve yetkin iş gücünü yetiştiren “başlıca mekanizma ve araç” olarak ön görülmüş ve kabul edilmiştir.”⁵¹

Sanayi kalkınma odaklı bu planda ortaya konulan eğitim anlayışı ile ülkenin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirmek üzere örgün ve yaygın eğitim kurumları açılmış, özellik meslekî ve teknik alanlarda okullaşma oranı artırılmıştır. Planda “ilerleme yolunda çeşitli meslek gruplarında, sanayi kollarında gereksinim duyulacak toplam iş gücünün hangi bilgi, beceri ve yetkinlikteki kişilerden oluşacağı hususu ele alınmış, böylece eğitim kurumlarının bu ihtiyaca cevap verebilmesi için eğitmesi gereken kişi sayısı, bunların vasıflarıyla ilgili hedefler tespit edilerek ortaya konmuştur.”⁵² Planda, istihdama yönelik eğitim hedefleri ana hatlarıyla şöyledir: Türkiye’deki işsizlik sorununu çözmek, değişik sektörlerde çalışanların meslekî bilgi ve becerilerini artırmak, çalışanları aldıkları eğitimlere göre farklı meslek gruplarına yönelterek iş dünyasında dengeli bir çalışma hayatı oluşturmak.

Planda, eğitim sistemindeki değişimi kısa vadede yakalayabilmenin mümkün olmadığı belirtilerek ihtiyaç duyulan insan gücü ve eğitim planlarının en az on beş yıllık olarak düzenlenmesinin gerektiği ileri sürülmüş ayrıca ülkenin ilerleme sürecinde ihtiyaç duyacağı kalifiyeli ve yetkin insan gücünü yetiştiren eğitim kurumlarını yanı sıra sanayide eğitim yapmak

⁵⁰ a.g.p., 1963: s. 441.

⁵¹ Erdal Küçüker, *Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi (1963-2005)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora tezi, Ankara, 2008

⁵² a.g.p., 1963: s. 441.

üzerinde durulmuş, sanayi içinde eğitimin mevcut durumu ve bunu geliştirme olanakları araştırılmıştır.

Planda, eğitime bütüncül bir yaklaşımla bakış açısı oluşturulması ve eğitimi uzun vadeli bir süreç ve plânlı olarak ele alınması bu alanda yapılacak yatırımların doğru olarak yapılmasına imkân tanıyacak ve eğitim sisteminde ortaya çıkabilecek sorunları önleyecek bir tavır ve anlayış olarak önemlidir. Böylece bireylerin eğitim aldıkları alanlar doğrultusunda istihdam edilmesi ve birçok kişinin aldığı eğitim dışında çalışmasının önüne geçileceği ve doğru bir planlama ile eğitim kurumlarıyla değişik sektörlerdeki ihtiyaç duyulan insan gücünün karşılanması ve okullar ile iş dünyasındaki kurumlar arasındaki iş birliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Planda, Türkiye’de kalkınma ile ihtiyaç duyulacak nitelikli insan gücünün karşılanabilmesi ve hedeflerin gerçekleştirilmesi için çeşitli düzeylerdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarının mevcut durumları, öğrenci sayısı ve öğretmen sayıları üzerinden analiz yapılarak genel, meslekî ve teknik eğitim oranları ortaya konmuştur. Bu analizle elde edilen oranlardan hareketle kalkınma planında öngörülen ekonomik gelişme ile özellikle sanayi alanında ihtiyaç duyulacak çalışan sayısına kısa zamanda ulaşamayacağı, bunun için mevcut okulların kapasitesinin yetmediği anlaşılmıştır. Bu durum örgün eğitim kurumlarının yanı sıra halk eğitimin bir parçası olarak “sanayi içinde eğitimi sistemli bir şekilde geliştirmek”⁵³ düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Eğitim alanında hayata geçirilmek istenen projelerden biri de açılacak yaygın eğitim merkezleri ile halkın eğitilmesi, ülkemizin insan gücü kaynağından da diğer ekonomik kaynaklarla birlikte eş zamanlı olarak en verimli şekilde faydalanmaktır. Bu çerçevede sanayi içinde eğitim bir parçası olarak meslekî eğitim merkezleri açılarak çeşitli sektörlerde çalışanların niteliklerinin yükseltilmesi ve ihtiyaç duyulan insan gücünün yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu merkezlerde beş yıllık süreçte (1963-1967) 7740 kişinin eğitilmesi amaçlanmıştır. Bu merkezlerde 1968’den sonra her yıl 3.300 kişinin eğitilmesi hedeflenmiştir.⁵⁴ Ayrıca sanayi içi eğitimin bir ayağı da “işletmelerde eğitim”dir. İşletmelerde düzenlenecek kurslar ile ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünün temin edilebileceği düşünülmüştür. Gençlerin meslekî ve teknik eğitime yönlendirilerek çıraklıktan itibaren sanayi ile iç içe ve bu yönde ortaya çıkacak ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulan bu eğitim modeli halk eğitimi açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte gece öğretimi yapacak “her dereceden eğitim kurumları kurulması”⁵⁵ için olanakların oluşturulması görüşü benimsenmiş,

⁵³ a.g.p., 1963: s. 451

⁵⁴ a.g.p., 1963: s. 454

⁵⁵ a.g.p., 1963: s. 457

meslek okullarının MEB'e bağlanması yalnız "eğitim ile hizmetin birbirinden ayrılamayacağı" düşüncesinden hareketle askeri, sağlık gibi alanlarda eğitimin ilgili bakanlıklarca verilmesi kararlaştırılmıştır.

Planda, halk eğitimi "halkın kalkınma çabasına katılması hatta bu katılma işini kendisinin düzenlemesi, başka ülkelerden elde edilen tecrübelerin ışığında bir zorunluluk olarak"⁵⁶ görülmüştür. Toplumsal ve iktisadi kalkınma sürecinde uygulanacak program ve bu doğrultuda düzenlemeler ve değişiklikler halkın kalkınmada aktif olarak katılımının sağlanmasında önem taşımaktadır. Bunun için halkın sosyal, ekonomik yönlerden ilerlemesine yönelik sosyal yapıyı ve halkın sahip olduğu değerleri geliştirecek, devlet eliyle bir ortam oluşturmak gerekmektedir. Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleşebilmesi bu gelişmenin önünü açacak ortamın devlet eliyle oluşturulması ile ilişkilidir. Kalkınma sürecinde "istenilen hedeflere başarı ile ulaşabilmek için "toplum kalkınması metodu"nun hayata geçirilmesi mecburidir."⁵⁷ Sivil toplum kuruluşlarının oluşturulmasına ve bunlarla iş birliğinin yapılmasına önem veren bu metot, halkın eğitilmesinde, sosyal yapıda arzulanan değişiklik ve gelişmelere imkân veren bir kalkınma modelidir. Özellikle köylerde yaşayan tarım sektörünün insan gücünü oluşturan halkın bilgisini yükseltmek ve tarımsal alandaki modern üretim tekniklerini öğretmek gibi hedefler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle tarımsal alanda hedeflenen ilerlemenin devlet gücü yanı sıra buralarda oluşturulacak sivil toplum kuruluşları ve örgütleri eliyle kalkınmada halkın gönüllü olarak katılımının sağlanması ve bu programın belirli pilot bölgelerde yürütülmesine bağlı olarak ön görülmüştür. Planda, 1967-1977 yılları arasında programın tüm Türkiye'yi kapsayacak gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): Türkiye'de 1968-1972 yıllarını kapsayan bu plan ile kalkınmanın bu dönemdeki temel çerçevesi oluşturulmuştur. Planın temel amaçlarından biri Türkiye'deki ekonomik gelişme yönünde önünü açacak, sanayisini güçlendirecek önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirmektir. Bununla birlikte halkın mesut olduğu, bayındır ve refah seviyesi yüksek bir Türkiye'nin yaratılması ve Türkiye'nin dışa bağımlılığının azaltılması amaçlanmıştır.

Devletin bütün olanaklarını kullanarak, halkımızın yaratıcı gücünden yararlanarak ve özel sektöre rehberlik ederek sürdürülebilir, hızlı ve dengeli bir şekilde ekonomik ve toplumsal

⁵⁶ a.g.p., 1963: s. 66

⁵⁷ a.g.p., 1963:, s. 101

ilerleme sağlanması karma ekonomi sistemi ile hedeflenmiştir. Böylece gayrisafi millî hasılanın (GSMH) yükseltilmesi, kişi başına düşen payın artırılması ve halka farklı iş olanakları sağlanması ve halkın yaşam standartlarının artırılması düşünülmüştür. Ayrıca sosyal adalet ve fırsat ilkeleri çerçevesinde bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyini azaltacak dengeli bir büyüme planlanmıştır.

İBYKP, endüstri sektörünün mali platformda gelişmeye dayalı sektör kalitesi kazanması prensipleri ön planda tutulmuştur. Aynı vakitte “Ekonomik Gelişmede İnsan Unsuru” çatısı içerisinde işe alım, eğitim, insan gücü, günlük hayat hususlarına yer verilmiştir. Planda devlet memurlarının gelişimine, bilhassa yüksek seviye yöneticilerin mezun olmalarının ardından gelişimlerine çokça ehemmiyet verilerek dikkat edilecek hususlar içerisinde yer verilmiştir.⁵⁸ İBYKP’de GSMH’nin yükselişinin sağlanması esas gayeyken, işe alımların ise bağımlı olmaktan kurtulmuş bir gaye olarak düşünülemeyeceği belirtilmiştir. Bu süreçte, endüstrileşme ile kentlerde daha çok çalışma olanaklarının ortaya koyulması, işe alma düzeyinin artırılması ve işsizlik oranının düşürülmesi amacıyla işe alımı çoğaltıcı önlemlerin belirlenmesi hedeflenmiştir.⁵⁹ Bunun yanı sıra işe alımı artırmaya yönelik politikalar aşağıdaki maddelerde belirtildiği gibi saptanmıştır:⁶⁰

- İşe alım düzeyinin artırılması ve işsizlik oranının düşürülmesi hedefiyle, işe alıma tesiri fazla olduğu bilinen sektörlere önem artırılabacaktır.
- Tarım alanında, en çok insan gücünden faydalanmayı sağlayacak şekilde teknoloji ve ürün çeşitlerinde değişim yaratma ve el sanatlarına verilen değerin artırılması ile tarım alanında faydalanılamayan nitelikli insan gücü probleminin halledilmesi lazımdır.
- Tarım içi ve dışı alanlarda yararlanılmayan potansiyelin var olduğu dallarda teşvik önlemleri ile iş olanaklarının oluşturulması gerekmektedir.
- İş bulma problemini çözüme ulaştırmak amacıyla ülke dışına çalışan yollamanın etkisi önemsenmelidir.

Sosyal ve ekonomik yapının ihtiyaçlarını gözeterek ve bu alanlardaki değişmelerle paralel olarak mesleki ve teknik eğitim de gelişmektedir. Bu alanlarda planın yürürlükte olduğu

⁵⁸ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf> (Erişim Tarihi: 04.03.2019)

⁵⁹ *a.g.p.*, 1971: s. 127.

⁶⁰ *a.g.p.*, 1971: s. 134.

dönemde okullaşma oranı her geçen yıl artmıştır. Köylerde halkın ihtiyaçlarına bağlı olarak elektrik, yol, içme suyu, eğitim, sağlık hizmetleri gibi temel kamu hizmetlerine, tüketim mallarının yanı sıra yaygın eğitim imkânlarına talebinin çoğaldığı görülmektedir. Bu durum planda yer verilen verilere göre Türk halkının modernleşme sürecinde bunları doğal bir ihtiyacı olarak kabul ettiğini göstermektedir. Türkiye’de sosyal yapının gün geçtikçe değiştiğinin ve modernleşmenin halkın nazarında ve değer sistemine girdiğinin göstergesidir. Yalnızca şehirlerde değil, köylerde de toplumsal kalkınma ile sosyal yapının değiştiği, yenilikleri kabul etmede ve uygulamada halkın istekli olduğu görülmektedir. Köy halkının gençlerin öncelikle meslekî ve kültürel bir eğitim alması istemektedir. Bu durum, “Eğitimin modernleşme içindeki yerini ve önemini göstermekte, ayrıca diğer bir modernleşme göstergesi olmaktadır.”⁶¹ Köylerdeki okullaşma ve yaygın eğitim faaliyetleri ile eğitime duyulan ilgi sonucunda, okuryazar oranında artış olmuştur. “İktisadi koşulları ile toplumsal değerleri ve davranışları ivedikle değişen ve gelişen Türk halkının sürdürülebilir, hızlı, güçlü ve dengeli bir şekilde ilerlemesine dair İBYKP’de çeşitli politikalar ve programlar”⁶² geliştirilmiştir. Bu planda karma ekonomik sistemine sahip diğer devletler gibi kalkınmayı hızlandıran altyapı yatırımlarına hız verilmesine ve halkın refah düzeyini artırıcı sağlık ve eğitim vb. sosyal amaçlı politikalar ve programlar üretilerek çalışmalar yapılmasına ve kamu hizmetleri sunulmasına yer verilmiştir. Bu bağlamda iş hayatının ve çalışma koşullarının düzenlenmesine yönelik uygulanacak politikalar arasında işçilerin mali ve sosyal haklarında yaşanan aksaklıkların giderilmesi, iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı sağlık hizmetlerinin sunulması, sosyal güvenlik sisteminin bu yönde iyileştirilmesi, işçi-işveren ilişkilerinde devletin yükümlülüklerini yerine getirmek üzere “Çalışma Bakanlığı”nın yapısının güçlendirilmesi ve farklı sektörlerin ihtiyaç duyduğu kalifiyeli ve yetkin insan gücünü karşılanması için eğitim olanaklarının sağlanması üzerinde durulmuştur.

Planda “İnsan Gücü” başlığı altında yer alan ilkeler şunlardır:⁶³

- a) Ekonomik ve sosyal alanlarda hedeflenen ilerlemenin gerçekleşebilmesi için, hâlihazırdaki üretim araç ve unsurları geliştirilecek, farklı sektörlerde ve meslek gruplarında gereksinim duyulan kalifiyeli ve yetkin insan gücü hem nitelik hem de nicelik bakımından yeterli bir seviyeye geliştirilecek ve az miktardaki bu kaynak

⁶¹ a.g.p., 1971: s. 59.

⁶² a.g.p., 1971: s. 61

⁶³ a.g.p., 1971: s. 145

yerinde kullanılacaktır. Bu ilke çerçevesinde buna uygun olarak meslekî yeterliliğe dayanan politika ve programlar izlenecektir.

- b) Gelişen iktisadi yapının gereksinimlerine göre kalifiyeli ve yetkin insan gücünün mesleki ve diğer yönlerden eğitilmesi ve bu süreç sonunda yetişen kişilerin eğitim aldıkları sektör ve alanlarda istihdam edilecektir.
- c) Hükümetçe alınacak sosyal güvenlik tedbirleri ve izlenecek politikalarla ülkedeki çalışanlara yönelik güvenli çalışma koşulları meydana getirilecektir.
- d) Ülkede meydana getirilecek sosyal hareketlilik ile yetişmiş kalifiyeli ve yetkin insan gücü daha verimli çalışacağı işe yönlendirilecektir.
- e) Çalışanların meslekî nitelikleri ve yetenekleri eğitim yoluyla geliştirilecektir.
- f) Ekonomik ilerlemenin gerektirdiği yetişmiş kalifiyeli ve yetkin insan gücünün farklı sektörlerle ve meslek gruplarına dengeli istihdamına yönelik yapısal değişiklikler yapılarak buna uygun politikalar izlenecektir.
- g) İleri düzeyde yetişmiş kalifiyeli ve yetkin insan gücüne gerek duyulan sektör ve alanlarda ve özellikle teknik konularda hâlihazırdaki kişilerin çalıştırılmasına yönelik bir politika izlenecektir.

Planda ortaya konulan bu ilkeler, Türkiye’de beklenen büyüme hızının yakalaması için başta insan gücünün ve diğer ekonomik kaynakların gereksinimlere göre yerinde kullanılmasına bağlı olduğunu göstermektedir.

Her ülkede “kalkınmanın birinci öncelikli ögesi yetişmiş kalifiyeli ve yetkin insan gücüdür. Bu bağlamda hazırlanan kalkınma planları ile istenilen başarıya ulaşmasında yeterince yetişmiş kalifiyeli ve yetkin nitelikte insan gücüne ulaşılması etkilidir. Bu gücün ilerleme çabasına ihtiyaç duyulan süreçte dâhil edilmesi bu başarıyı doğrudan etkileyecek faktörlerin başında gelir. Yetişmiş kalifiyeli ve yetkin insan gücü, faydalı, yerinde ve verimli kullanması gereken kıt bir kaynaktır. İBYKP’de insan gücü planlaması yapılarak planda ulaşılması düşünülen hedefleri gerçekleştirmek ve bu süreçte insan gücü sıkıntısı çekmeden eldeki kaynakları verimli bir şekilde kullanmanın yollarını ortaya koymaktır.”⁶⁴

⁶⁴ a.g.p., 1971: s. 144-145

Eğitim ayrı bir başlık altında planda yer almıştır. Kişilerin toplumsal değişimlere uyum sağlayabilmesi, sosyal ve iş hayatlarında gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazanabilmesi ancak eğitim yolu ile gerçekleştirilebilir düşüncesinden hareketle bir kamu hizmeti olarak eğitime genel ve özel amaçları çerçevesinde önem verilmiştir. Özellikle hızla değişen dünya karşısında hem toplumsal kalkınmada ve bireysel anlamda kendisini yetiştirmesi ve hazırlaması eğitim ile mümkündür. Bunun için halkın devletin sunduğu eğitim olanaklarından yararlanılabilmesi için eğitimde fırsat eşitliğine yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliği belirtilmiştir planda. Ayrıca örgün eğitime devam edemeyenler için belirli alanlarda ve sektörel ihtiyaçlara göre bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirici yaygın eğitim faaliyetleri düzenlenmesi ifade edilerek bu kişilerin temel eğitimlerini sağlanması ve bu yönde yaygın eğitim programlarının geliştirilmesi bir ilke olarak planda benimsenmiştir. Ancak bu dönemde Türkiye'nin sahip olduğu kaynakların azlığı sebebiyle eğitime ayrılan bütçe ve bu yönde yapılacak harcamaların asgari düzeyde tutulması mecburiyetini gerektirmiştir. Buna göre planda eğitimde kısa vadeli iki ana eksenle bir gelişme varsayılmıştır. Bunlardan birincisi, ekonomik kalkınmanın ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirmek; ikincisi de her vatandaşın temel eğitim alabilmesidir.

Eğitimle hizmetin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği askeri, sağlık gibi alanlarda hizmet veren eğitim kurumları hariç bütün eğitim kurumları ile HEM'lerin MEB'e bağlanması kararlaştırılmıştır.

İBYKP döneminde, Türkiye ekonomisinin tarımdan çok sanayileşme ile hızlı bir şekilde kalkınması hedeflenmiştir. Bunun için ihtiyaç duyulan insan gücünün niteliği de farklılaşmıştır. Bu değişime ayak uyduracak, çağın getirdiği yenilikleri takip edecek ve teknolojiyi kullanabilecek çalışanlara gereksinim duyulmuştur. Bu noktada çalışanlara yönelik verilecek eğitimlerin hedef kitlelerin meslekî yeterliliklerini sağlayacak ve mevcut olanları geliştirecek şekilde düzenlenmesi sanayileşme sürecinin ve hedefinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayacağı düşünülmüştür. Ancak bu doğrultuda "Türkiye'de çalışanları iktisadi ilerleme hedeflerine uygun olarak eğitecek ve meslek kollarını düzenleyecek ve geliştirecek eğitim imkânları azdır. Hâlihazırdaki insan gücü kaynağının bu yönde geliştirilmesi çabasında temel sorun, öncelikle eğitime ayrılacak kaynakların az olmasıdır. Bu kaynakların en verimli şekilde nasıl kullanılacağına yönelik gayelerin öncelikle belirlenmesi gerekmektedir. Vasıflı ve yetkin insan gücüne eğitilerek ulaşılması ve çalışma hayatında ortaya çıkan insan gücü açıklarının giderilmesi kısa süreli değil, uzun süreli bir sürece dayanır ve bu doğrultuda hazırlanacak öğretim programları ile sağlanabilir. Çünkü her türlü eğitim faaliyetinde olduğu gibi vasıflı ve

yetkin insan gücü gereksiniminin giderilmesi üzere verilecek meslekî eğitimlerde de belli bir davranışı ve yeterliliğin kazandırılması hemen alınacak kısa vadeli önlem ve çözümler ile mümkün değildir, ancak örgün eğitim kadar olmasa da daha uzun ve belli bir vade de neticelenebilmesi mümkün gözükmektedir. Bu süreç sonunda ortaya çıkması istenilen insan gücü niteliklerinde öngörülen değişiklikler ile ilgili sonuçlara ulaşmanın en önemli vasıtası olan eğitim sisteminde gerçekleştirilecek yapısal reform ve düzenlemeler ile ulaşılabilecek gelişme sonucunda olacaktır. Bundan dolayı arzulanan iktisadi ilerlemeyi sağlamak ve bu kapsamda sağlık, sosyal, kültürel eğitim ile ilgili amaçların gerçekleştirilmesine yönelik politikalar geliştirmek ve bu çerçevedeki işlerin yürütülebilmesi için gereksinim duyulan vasıflı ve yetkin kişilerin eğitilmesi yönünden insan gücü hususu ile sıkıca ilişkilidir.”⁶⁵

Türkiye’nin kalkınmada ihtiyaç duyulan insan gücüne yönelik “BBYKP”den itibaren önemli çabası olmuş ancak “İBYKP”nin hazırlandığı dönemde bu ihtiyacın tam olarak karşılanamadığı, mevcut olanların da yerinde kullanılmadığı, sektörlerdeki dağılımının dengeli bir şekilde gerçekleştirilemediği görülmüştür. Bu kapsamda ihtiyaç duyulan insan gücü tahminleri yapılmış, 1968-1972 arası dönemde uygulamalı eğitim planlamıştır. Buna göre sektörel ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak ayrıntılı çalışmalar yürütülerek farklı eğitim kademelerinin kapasitelerinin artırılmasına gayret gösterilmiştir. Yapılan insan gücü tahminleri ve eğitim planları bir önceki planda olduğu gibi kalkınma planından daha uzun soluklu olarak 1982’ye kadar olan süreci kapsayacak şekilde yapılmıştır.

Bu planda dikkat çeken noktalardan biri de eğitim kademe ve kurumları ile meslek grupları arasında bağlantılar kurulmasıdır. Kapasiteleri göz önünde bulundurularak örgün eğitim kurumları ile birlikte halk eğitiminde ve ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde önemli bir işleve sahip yaygın eğitim kurumları meslek kollarına eleman yetiştirme yönünden durumunu ortaya koyacak “öğrenci akış modeli” oluşturulmuştur.

Planda “okuryazar olmayan kişilere okuma-yazma kursları düzenlemek bu doğrultuda, temel eğitim bilgilerini kazandırmak ve öğrenimlerini bıraktıkları okul ve sınıf düzeyinde kazandıkları akademik bilgileri ve sosyal ve kişisel alanlardaki yeteneklerini ilerletmek ve sonraki süreçlerde ekmeklerini kazanıp yaşamlarını sürdürebilecekleri olanaklar sunmak ve bu kapsamda gerekli bilgi ve becerileri vermek gayesiyle örgün eğitim kurumları dışında verilen eğitim”⁶⁶ olarak tanımlanan yaygın eğitim ile okula devam edemeyen kişiler için Türkiye’de

⁶⁵ a.g.p., 1971: s. 146

⁶⁶ a.g.p., 1971: s. 179.

sunulan önemli hayat boyu eğitim fırsatlarından biridir. Genel olarak örgün eğitimden ayrı düşünülemeyen yaygın eğitim MEB tarafından yürütülen bir kamu hizmeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de bu dönemde yaygın eğitim, değişik kamu hizmetleri veren kamu kuruluşlarının temel görev ve sorumluluklarının yanında sınırlı faaliyetleri olarak yürütülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda belirli hedeflere bağlanmamış programlarla uygulanmaya çalışılan bu yaygın eğitim faaliyetleri arasında da iş birliği yoktur. Yaygın eğitim faaliyetleri, bu dönemde “hizmet içi eğitim” ve “halk eğitimi” olmak üzere iki bölümde yürütülmüştür.

İktisadi ilerlemede, sektörlerin değişik alanlarında gereksinim duyduğu nitelikli ve yetkin insan gücünü kısa ve belirli bir zaman içinde, daha az maliyetle karşılamak için hizmet içi eğitimlere ağırlık verilmiştir. Bu eğitimler, hem iş veriminin artmasında hem de üretilen mal ve hizmetlerin vasıflarının yükseltilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Çalışanların mesleklerine yönelik daha önce okullarda edinemedikleri bilgi ve becerileri kazanması, teknolojik gelişimleri takip etmesi gibi gerekçelerle bu tür eğitimlere iş başında yer verilmesinin gerekliliği planda açıklanmıştır. Ancak uygulama sürecinde etkili bir süreç yaşanmamış, özel ve kamuda düzenli hizmet içi eğitim çok kabul görmemiş ve önemi anlaşılmamıştır. Çalışan ihtiyacı daha çok usta-çırak ilişkisi düzeyinde karşılanmaya devam edilmiştir. Hizmet içi eğitimler Çalışma Bakanlığı ile MEB bünyesinde ve imkânları ile yürütülmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetlerin verimli ve düzenli olarak yapılabilmesi için gerekli politikalar planda belirtilmiştir.

Halkın ilgi alanlarına giren konularda çalışmalar düzenlemek ve halkı içinde bulundukları çevrenin ihtiyaçlarına göre eğitmek amacıyla gerçekleştirilen halk eğitiminin genel ilkeleri planda şu şekilde sıralanmıştır: ⁶⁷

- a) Okuma-yazma bilmeyen kişileri okuryazar yapmak,
- b) Temel bilgi ve becerileri halka kazandırmak
- c) Halkta daha yüksek ve iyi bir yaşam düzeyine ulaşma arzusu uyandırmak,
- d) Halkın yaşadığı meseleleri anlayarak bu alanlarda kendi çözüm yollarını belirlemesini sağlamak
- e) Halkın kendi arasında bir araya gelerek teşkilatlanmasına yardımcı olmak

⁶⁷ a.g.p., 1971: s. 180.

- f) Bireylerin bir meslek edinmesini ve çalıştıkları meslek kollarında ilerlemesini sağlamak.

Halk eğitimin öncelikli hedefleri arasında yer alan yetişkinlere yönelik düzenlenen “okuma-yazma seferberliği” başlatılmış ve beş milyon kişiye ulaşılmıştır. Temel bilgilerin de verildiği okuma-yazma kursları artan nüfus oranına göre çok verimli olmamış, Türkiye’de genel nüfus oranındaki değişime göre okuryazar oranında istenilen yükseliş sağlanamamıştır. 1967 yılında on bir buçuk milyon olan okuma-yazma bilmeyen sayısı, 1972 yılında on dört milyona, 1977 yılında on sekiz milyona çıkmıştır.

Planda, yaygın eğitim kapsamında kadın eğitimi, halk sağlığı, ana çocuk sağlığı, aile planlaması gibi konularda geliştirilen programları ile geniş kitleler eğitime çalışılmıştır. Türk kadının sosyal yaşamda hak ettiği yerini almasını sağlayacak kadın eğitimi programlarına ayrı önem verilmiş, uygulama sürecinde sivil toplum kuruluşlarının desteği alınarak her türlü önlem alınmıştır. Bu çalışmalar sırasında okulların olanaklarından faydalanılmış, gezici kurslar düzenlemiştir. “Yaygın eğitimde kitle ile iletişim araçlarından sıklıkla istifade edilmiştir.”⁶⁸ Kitle haberleşme araçlarının halk eğitiminde ve toplumsal ve ekonomik ilerlemede hızlandırıcı bir etkisi olmuştur. Ayrıca akşam kız sanat okullarında uygulanacak programlar da yaygın eğitimin bir parçası olarak düşünülerek geliştirilmiştir.

Köylerde okuma çağını aşmış vatandaşlara okuma-yazma öğretmek, kadınlara ev ekonomisi ve sağlık alanıyla ilgili bilgileri kazandırmak, onların temel eğitim olanaklarına ulaşmalarını sağlamak; her alanda bilgi, beceri ve davranışlarını geliştirmek için yaygın eğitim çalışmaları yapılmıştır. “Temel eğitimi alıp sonraki kademelere gidemeyip eğitimlerini sürdüremeyen ve okul çağını geçirmiş köylü vatandaşlara bilgi ve kabiliyet kazandırmak, bilgi ve kabiliyetlerini olumlu yönde ilerletmek, geliştirmek için ev ekonomisi ve tarımsal yayım hizmetleri sağlanmış, halk dershaneleri ile gezici kadın ve erkek kursları açılmıştır. Ayrıca 6123 köyde okuma odası, diğer köylerde okuma köşeleri açılarak buralara 90 konu üzerinde özel olarak hazırlanan 4.312.800 kitap dağıtılmıştır. Bu olumlu gelişmelere rağmen yaygın eğitim hizmetlerinin köylerde yeterince ve kaliteli olarak götürülememiştir.”⁶⁹

Bu kapsamda köylerde yaygın eğitim sürdüren kurum ve kuruluşlar arasında iş birliğinin sağlanması, uygulanacak programların hazırlanmasında çevrenin sahip olduğu koşullara ve isteklerine göre oluşturulması; tarımsal üretimde verimi artıracak şekilde ve köyde yaşayan

⁶⁸ a.g.p., 1971: s. 180.

⁶⁹ a.g.p., 1971: s. 243.

vatandaşların hayat düzeylerini ve beslenmesini iyileştirmeye yönelik çalışmalar yapılarak eğitimler gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): ÜBYKP, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) katılma sürecinin başlaması dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu plan ile mali ve sosyal kulvarlarda oluşan değişiklikler ana hatları ile ortaya koyulmuştur. Ana strateji olarak, endüstrileşmenin yer aldığı görülmektedir. Sosyal yönden dönüşümü önemli bir husus olarak gören 2. Bölüm 4 ana hattan oluşmaktadır. Birinci ana hat nüfusta yaşanan artışı yaşla alakalı değişkenleri, akışkanlık sürati, doğum/ölüm oranını meydana sermektedir. İşe alım ve iş hayatı koşullarındaki ilerlemeler ikinci ana hatta belirtilmiştir. İnsan gücünde ortaya çıkan rakamsal farklılaşmalar üçüncü ana hatta ele alınmıştır. Son ana hatta ise, hayat seviyesi, halk huzurunda kat edilen yol, bireylere düşen gelir düzeyi ve tüketim oranı dışında net şekilde ifade edilerek (ücret seviyesi, emniyet, sıhhat, ikamet ve barınma hâli) ele alınmıştır.⁷⁰

Planda ayrıca iş bulma sorununu çözecek siyasetlere ve işe alımı çoğaltıcı siyasetlere değinilmemiştir. BBYKP devresinde alınan önlemlerin işe alım problemini ortadan kaldıramaması sonucunda İBYKP ve ÜBYKP zamanlarında en fazla kalkınma süratinin gaye edilmesi hesaplanmıştır. BBYKP'de işe alım süratli kalkınmanın ardından sosyal gaye olarak ele alınırken, İBYKP 'de alakasız bir gaye olarak ele alınmayıp mali yönden gelişimin bir unsuru şeklinde düşünülmüş, ÜBYKP devresinde ise endüstrileşme esas gaye şeklinde ele alınmış, işe alım bozukluğu geniş bir sürece yayılarak çözüme bırakılmıştır.⁷¹

ÜBYKP devresinde yetersiz istihdam ile mücadele asli gayeler içerisinde ele alınırken bu dalda tespit edilen birtakım siyasetler aşağıdaki gibidir: ⁷²

- Bireylerin liyakatli oldukları dallarda işe alımının yapılması,
- Nitelikli insan gücü oluşturulmasına ehemmiyet verilmesi,
- İstihdam edilmeyen insanlara İŞKUR tarafından en yakın vakitte daha fazla katkı sunabilecekleri uygun işlere alımlarını mümkün kılan önlemler alması.

⁷⁰ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf>

⁷¹ Savaşır, *a.g.e.*, s. 86

⁷² *a.g.p.*, 1973: s. 664.

Eğitim, “sanayi kuruluşları sadece fabrika ve üretim tesisleri olarak değil, bu işlevlerinin yanı sıra çalışanların çeşitli yönlerden eğitildiği kurumlardır. Ülkemizin ilerlemesi ve teknolojik alanda söz sahibi olabilmesi ve bu yönde katma değeri yüksek teknolojik ürünler üretebilir duruma gelebilmesi sadece okullarda verilecek eğitim-öğretim faaliyetlerinden geçmez, bununla birlikte okullar ile sanayi kurum ve kuruluşlarının birbirlerini tamamlaması ile mümkündür.”⁷³ anlayışı ile ele alınmıştır. Türkiye’de planlı dönemle 1965’ten itibaren kalkınmada ihtiyaç duyulan nitelikli ve yetkin insan gücü yetiştirilmesi çabası vardır. Bu bakımdan bu ihtiyacı karşılayacak kişi sayısında ciddi bir artış olsa da daha önceki planlarda da belirtildiği istenen nitelikte insan gücünün vaktinde eğitilmesi ve sektörel bazda doğru bir dağılım yapılması ve verimli kullanılması noktasında planda belirlenen düzeye ulaşılamamıştır.

İlk beş yıllık planlamalardan günümüze kadar Türkiye’de genel anlamda eğitim alanında birtakım gelişmeler sağlanmış, örgün eğitimin her kademesinde eğitilmiş insan sayısı ve okullaşma oranı yükselmiştir. Ancak mesleki ve teknik eğitim veren kurumlarda planlarda hedeflenen sayılara ulaşılamamıştır. Bununla birlikte “farklı eğitim düzeylerinden eğitimini yarıda bırakmak zorun kalmış ya da okula hiç gidememiş kişilerden çalışma hayatına başlayacak kişilerin bu süreçte yeri almasını olanak veren yaygın eğitimi, genel eğitim sistemi içinde hak ettiği yeri ve önemi alamamıştır. Bu tür çalışmaları genellikle okuma-yazma kursları ve genel programlarla sınırlı kalmıştır.”⁷⁴ Yaygın eğitim alanında çalışma hayatına ve meslek kollarına dikkate değer en önemli gelişme, planlı dönemin sonlarına doğru tarım, sanat ve sağlık gibi alanlarda pratik sanat okullarının açılmasıdır. Bu okullardan aynı zamanda hizmet içi eğitim merkezi olarak da yararlanılması kararlaştırılmıştır.

Yaygın eğitimde ilk planda belli bir sistemsel yaklaşım ortaya konulmamış, ikincisinde ise okuma-yazma bilmeyen yetişkinlere yönelik okuma-yazma seferberliği; örgün eğitimde bıraktıkları kademeye kadar kazandıkları bilgi ve becerileri geliştirmeye, sosyal ve iş hayatlarında gerekli olacak birtakım yeni bilgi ve becerilerin öğrenmelerine yönelik, örgün eğitimi tamamlayıcısı okul dışı eğitim faaliyeti olarak nitelendirilmiştir.

Yaygın eğitimde halk eğitimi yanı sıra hizmet içi eğitimde de planlarda istenilen hedeflere ulaşılamamıştır. Birinci planda hizmet içi eğitime planlı ve sistematik bir yaklaşım oluşturulamamış ancak sanayi içinde eğitim düzeyinde kalmış, ikincisinde de yalnızca sanayi ile birlikte hizmet alanını da içerecek bir niteliğe ulaşılmıştır. Bu eğitim faaliyetlerinin, sanayi

⁷³ a.g.p., 1973: s. 3.

⁷⁴ a.g.p., 1973: s. 85.

ve diğer alanlarda çalışan sayısına oranla yeterince gelişmediği ve gerçekleştirilemediği görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan “Danışma Kurulu” ve “Sanayi İçinde Eğitim İcra Komitesi” etkili olarak çalışmamıştır. Bu sebeple çalışma hayatında ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünün temininde istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Kişilerin temel eğitimini tamamlamasına ve meslekî yeterliliklere ulaşmasında gerekli bilgi ve beceriyi elde etmesinde gerçekleştirilen kısa süreli eğitimler olan yaygın eğitim, üçüncü planda örgün eğitimin imkânlarından yararlanacak ve örgün öğretim programlarını tamamlayacak şekilde örgütlenerek gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Örgün eğitimle karşılanamayan, özellikle meslekî ve teknik alanda duyulan nitelikli insan gücü gereksinimini ve bu alanda oluşan açığı kısa sürede, daha az maliyetle karşılama kabiliyetine sahip yaygın eğitim bu dönem daha da önem kazanmıştır. Yaygın eğitim, meslekî ve teknik alanlarda kaymaya başlamıştır. Bu dönemde okula devam edememiş ve örgün eğitim dışında kalmış, 13-18 yaş aralığındaki gençler iş hayatına katılmak zorunda kalmıştır. Bu kişilere yaygın eğitim araçları yoluyla belirli bilgi ve becerilerin kazandırılarak insan gücü açığını kapatmak hedeflenmiştir.

ÜBYKP’de, bu kişilerin eğitiminde “örgün eğitim dışında kalanlara eğitim fırsatı sunmak amacıyla bu kişilere yönelik açılan ve modüler bir sistem ile çalışan pratik okulların tamamlayıcı olarak iş öncesi eğitim merkezleri ve işbaşı eğitim sistemi geliştirilmesi”⁷⁵ bu okullara ağırlık verilmesi belirtilmiştir. Ayrıca işveren-devlet iş birliğine dayanan bir örgüt kurularak bu örgüte meslekî ve teknik eğitim alanında verilecek eğitimleri koordinasyon ve yönlendirici misyonu yüklenmiştir. Bunun için MEB bünyesinde “Mesleki Teknik Yaygın Eğitim Kurumu” kurulmuştur. Bunun yanı sıra ihtiyaç duyulan yeni insan gücü yetiştirmek ve hizmet içi eğitim faaliyetleri yürütmek üzere meslek ihtisas merkezleri açılması düşünülmüştür. Yaygın eğitimde kullanılan programların tek elde toplanmasına çalışmalar öngörülmüştür.

“İnsan Gücü Eğitimi ve “Mektupla Öğretim Genel Müdürlükleri”, Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü ile birleştirilerek tek çatı altında yaygın eğitim faaliyetlerini sürdürmesi kararlaştırılmıştır.

Köylerde yaşayan halka yönelik, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda programlar yapılarak gezici köy kursları düzenlenerek köylülerin kültür seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

⁷⁵ a.g.p., 1973: s. 777.

Bu dönemde de halk eğitiminde kitle iletişim araçlarından yararlanılmıştır. Yaygın eğitim faaliyetlerinde daha çok kişiye ulaşılmasında radyo ve televizyon programları hazırlanması için TRT ile iş birliğinin artırılması düşünülmüştür.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): Cumhuriyet'in ilk senelerinden DBYKP'nin ilk zamanlarına kadar sürdürülen ilerleme hamlelerinin başarı kazandırılması ve devam ettirilmesi gibi asli bir çabanın yanında, büyük dış ve iç problemlilerin yaşandığı bir dönemde ve bunların baskısında DBYKP yürürlüğe konmuştur. Bu plan ile endüstrileşmede hızlalaşmaya olanak sunacak kurumsal yapılarda değişme ve ihracatta atılım hedeflenmiştir. Yetişmiş nitelikli insan gücü ve sahip olduğu tabii kaynaklarla Türkiye'nin kendi iç pazarında temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği bununla birlikte ihracat yapacak konuma geleceği öngörülmüştür. Ayrıca bu plan döneminde üretim endüstrisinin sanayi alanında gerekli teknolojiyi üretecek düzeyde gelişeceği ve bunun sonucu olarak rekabetçi sanayinin oluşması yönünde adımların atılacağı tahmin edilmiştir. Bu süreç, daha çok yerel kaynaklara dayanacak şekilde tasarlanacaktır. Ulusal savunmanın güçlenmesi için endüstrileşme ile bu noktada ilişkilendirilecektir.

Bu beş yıllık devrede iş sahası problemine endüstri ile teknoloji siyasetleri ile uyum sağlayan istihdam siyasetlerinin düzenlenmesi, asli önemli kriter olmuştur. Söz konusu gaye ile iş gücünün iş gücünün nitelikli ve verimli yerleşimi amacıyla üretim süresinde ve evvel sık sık eğitimi, iş gücünün çevresel ve sektörel dağılımındaki farklılıkların ortadan kaldırılması ve orta seviye teknik iş gücünün yetiştirilip kullanılması amacıyla teşvik uygulamalarının sağlanması istihdam siyasetlerinin kökünü oluşturmuştur.⁷⁶

Bu beş yıllık kalkınma planı iki bölüm hâlinde oluşturulmuştur. Planın birinci bölümünde önceki planın değerlendirilmesine ve bu yeni planın başlıca hedefleri ve bu yönde oluşturulacak politikalar, ikinci bölümünde sektörel analizler yapılarak hedefler bu kapsamda oluşturulacak politikalara yer verilmiş; “İnsan Kaynağı” başlığında istihdam ve insan gücü hususları gündeme alınarak altıncı kısmında “Yaşam Düzeyindeki Gelişmeler” başlığında, toplumsal emniyet ve çalışma problemleri hususlarına vurgu yapılmıştır.

⁷⁶ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1979-1983.pdf (Erişim Tarihi: 07.06.2019)

Bu planda önce kamu çalışanlarının sahip olunan haliyle alakalı tespitler yer almıştır. Hem de planın ikinci bölümünü meydana getiren “Ekonomik ve Toplumsal Hedefler ile Politikalar” başlığında personel rejimiyle alakalı gayeler saptanmıştır.⁷⁷

ÜBYKP, kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar göz önünde bulundurularak bu dönemde de değişken olarak ekonomik sıkıntıların aşılmasına yönelik olarak enerji ve sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddeleri karşılanması ve çağdaş bir sosyal yapının oluşturulması için yüksek yatırımların sırasıyla madencilik, enerji, eğitim ve sağlık alanlarında yapılması öngörülmüştür.

Eğitim, “Toplumsal Gelişmeler ve Hedefler” ve “Yaşam Düzeyinde Gelişmeler” “Eğitim” başlıkları altında ele alınmıştır. Eğitim ile kalkınmada ulaşılmak istenen hedefler arasında bağlantılar olduğu açıktır. Planda “değişik eğitim kademelerini bitiren insan gücünde yükseliş olduğu ancak bunun sektörlere dengeli bir şekilde dağılımının yapılamadığı için kalkınma sürecini olumsuz etkilediği”⁷⁸ belirtilmiştir. Kalkınmada ve halkın refah düzeyinin artmasında etkili olan eğitimin, kalkınma süreçlerinde değişik nedenlerden dolayı Türkiye’nin kalkınmasına yapıcı bir etkisinin sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle ihtiyaç duyulan nitelikli inşaa gücünün yetiştirilmesinde, toplumda sosyal adalet ve fırsat eşitliği noktasında yeterli bir gelişim gösterdiği söylenemez. Bunun başlıca nedeni eğitime yeterince kaynak aktarılamaması, öğrenci sayısının artması ile ortaya çıkan fiziksel kapasitesinin yetersizliği, öğretmen açığı ve Türkiye ve dünyadaki yenilik ve gelişmelere göre eğitim sisteminin dizayn edilememesidir. Örgün eğitimde yaşanan sorunların benzerleri yaygın eğitimde de görülmektedir. Bunun önemli göstergesi olarak, örgün eğitim dışında kalmış kişilerin eksik kalmış eğitim ihtiyaçlarının karşılanamaması, bu kişilere çağın gerektirdiği niteliklere uygun bilgi ve becerilerin kazandırılmaması, buna bağlı olarak çalışma hayatına katılamamaları ve değişen toplumsal şartlara yeterince uyum sağlayamaması söylenebilir.

Dördüncü planda Türkiye’deki kalkınma hızına ile diğer ekonomik ve sosyal faktörlere göre ihtiyaç duyulan yüksek nitelik insan gücü güncellenerek 147.500, orta nitelikli teknik insan gücü gereksiniminin ise 262.400 olacağı belirlenmiştir.⁷⁹ Hâlihazırdaki eğitim kurumlarının mevcut kapasitelerinden tam anlamıyla faydalanılması ve ortaya çıkacak açığın

⁷⁷ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf> (Erişim Tarihi: 07.04.2019)

⁷⁸ a.g.p., 1979: s. 27.

⁷⁹ a.g.p., 1979: s. 253.

eğitim yatırımlarında bu tarz eğitim veren ve buna yönelik insan gücü yetiştiren kurumlara öncelik verilmesi gerektiği benimsenmiştir. Eğitim sisteminin, planda belirlenen hedeflere göre geliştirilmesi ve kurumsal olarak yapılandırılması fikri öne çıkmıştır. Ayrıca bilimsel-teknolojik alanındaki ARGE çalışmalarında kamu ile özel kuruluşları arasında planda belirlenen hedeflere ulaşma noktasında iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır.

Halk eğitimine, BBYKP ve İBYK’lerde belirli bir sistematik içerisinde üzerinde durulmamış, hazırlanan ÜBYKP’de bu aşılmaya çalışılmış ancak istenildiği gibi sistemli bir yapı tam anlamıyla oluşturulamamıştır. Meslekî ve genel alanlarda verilecek halk eğitimi faaliyetlerinde zaman ve maliyet açısından avantajları olmasına karşın bu yönde önemli gelişmeler kaydedilmemiştir. Devlet eliyle çağın ihtiyaçlarını karşılamayan ve dağınık bir şekilde bu kapsam yaygın eğitim faaliyetleri yürütülmüştür. Yaygın eğitimin önemli bir ayağı olan hizmet içi ve iş başı eğitim faaliyetlerini yürütmek üzere ÜBYKP’de düşünülen meslek ihtisas merkezleri eliyle gerçekleştirilmesi yönündeki hedefler yerine gelmemiştir.

DBYKP’de de yaygın eğitimi kapsamında meslekî ve teknik eğitime öncelik verilmesi, eğitim yatırımları için ayrılan bütçenin 3,3’nün yaygın eğitime ayrılması hedefler arasındadır.⁸⁰ Eğitim sistemi, eğitimin hayat boyu süren bir olgu olmasına bağlı olarak ele alınmış buna uygun olarak bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bunun için yaygın ve örgün eğitim kurumları birbirini bütünleyecek şekilde oluşturulması, farklı eğitim kademeleri arasındaki bağların güçlendirilerek birbirine paralel bir eğitim sistemi geliştirilmesi yönünde bir politika izlenmiştir. Yaygın ve örgün eğitim kurumları arasında geçişlere imkân tanıyan düzenlemeler yapılması, istihdam şartlarını göz önünde bulunduran öğretim programlarının hazırlanması ve eşgüdümlü olarak uygulanmasına yönelik politikalara bu planda yer verilmiştir. Ayrıca halk eğitimi kapsamında halk kültür evlerinin ülke genelinde açılması, bunun için taşradaki halk eğitimi merkezleri ile diğer imkânlardan yararlanmak üzere MEB ile iş birliği yapılması düşünülmüştür. Çeşitli kademelerde yaygın eğitimde kullanılmak ve halkın kültür seviyesini artırmak için TRT tarafından yeni bir televizyon kanalı daha açılması üzerinde durulmuştur.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): Beşinci plan devresinde nüfus, istihdam, insan gücü, eğitim, sıhhat, çalışma hayatı, sosyal emniyet gibi hususlar dördüncü bölümde “Sosyal Hedef ve Politikalar” başlığıyla mercek altına alınmıştır. Planda ana gaye iş

⁸⁰ Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *a.g.p.*, s. 453.

sahalarının artırılmasıdır. Bunun oluşturulması ve gerçekleştirilmesi amacıyla, ilk olarak gençlere iş alanlarının açılmasına öncelik verilmiştir. Genç iş sahibi olmayanlara meslekî yetenekler verilerek iş sahasına sokulması yolu ile ve gençlere iş imkânı sağlayan işverenlere teşvikler sağlanması yolu ile genç nüfus işsizliğinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple genç işsizliğin bir dönem gerideki devresindeki oranından düşürülmesi asli siyaset olarak amaçlanmıştır.⁸¹ Ayrıca istikrarlı büyüme ve enflasyonla mücadele edilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte ekonomik yapı düzenlenmesi, gerektiğinde makro düzeyde araçların geliştirilmesi ve kullanılması, üretim alanlarının sahip olunan kaynaklar çerçevesinde ve iç ve dış koşullar göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmeye çalışılması, tasarruf tedbirlerinin artırılması, etkili ve hızlı kamu hizmeti sunabilmek için bürokratik işlerin azaltılması ve kamunun buna göre yapılandırılması, merkezden çok mahalli yönetimlerin işlevlerinin artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılması, eğitimin çalışma ve sosyal hayata göre yapılandırılması, büyümenin ihtiyaç duyduğu insan gücünün karşılanması ve eğitim sisteminin her açıdan geliştirilmesi BEBYKP'deki ana hedefler arasında yer almıştır.⁸²

Planda, kalkınmada önemli yeri olan sanayi, eğitim, sağlık, tarım gibi alanların öncelik verildiği görülmektedir.

Hem de, yoğun işgücünün büyük sektörlerle önem verilmesi ve daha fazla göç veren illere, söz konusu sektörel yatırımların gerçekleşmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi ile geliştirilmesi amacıyla kendine iş kurmak kurmak isteyenlere teşvik hizmetleri yönlendirilmesi, sendikaların ve işçilerin maddi, sosyal sorunlarıyla daha fazla ilgilenmeleri hedefiyle iş alanları orantısında kuvvetli sendikacılığın ilerlemesi amacıyla lüzumlu gereklerin alınması, maaşlarda veya ücretlerde denge oluşturulması, işçi ve memur ücretlerinin dengeli dağılımı, iş incelemesine vurgu yapılarak üretimin yükselmesi halinde işçilere performans dayalı ücret verilmesi, kamu alanında işveren ve işçi ilişkilerini ahenkli ve derli toplu halde yürütmek amacıyla, “Kamu Kesimi İşveren Sendikaları” kurulması Beşinci Dönem için istihdam siyasetleri ve ilkelerinde yer almıştır.⁸³ Hem de ilk kez BEBYKP devresinde, istihdam ile işsizlik problemleriyle ilgilenmesi amacıyla Devlet Bakanı'na görev verilmiştir.

⁸¹ Savaşır, *a.g.e.*, s. 87

Mustafa Kemal Biçerli, “İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları”, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, No: 1563, Eskişehir, 2004, s. 277

⁸² *a.g.p.*, 1985: s. 1-2.

⁸³ *a.g.p.*, 1985: s. 131-133.

Planda kalkınmaya yönelik konulan hedefler “makro model” doğrultusunda belirlenmiştir. Bu çerçevede gerekli insan gücü planlaması ve meslekî nitelikleri ve becerileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Eğitim sistemi de ihtiyaç duyulan insan gücünün temin edecek bir şekilde tasarlanmış; buna uygun hedefler ve paylar konulmuştur.

Bu dönemde “örgün ve yaygın eğitim kurumlarının kapasitesi, genel anlamda, kalkınma hedeflerine göre tahmin edilen insan gücü gereksinimini karşılamaya”⁸⁴ yeterli görülmüştür. Bu çerçevede BEBYKP’de teknik alanda orta düzey insan gücünün yetiştirilmesine ağırlık verilmesi gerekliliği ortaya konmuştur. Yaygın eğitim yoluyla meslekî ve teknik alanlarda çalışacak kişilere eğitim verilerek ve belgelendirilerek temin edilmesi düşünülmüştür. Yalnızca sayısal artış değil, verilecek eğitimin içerik ve yöntem bakımından geliştirilmesi Türkiye ve dünyadaki gelişmeler bağlı olarak, çağın gereklerini karşılayabilen meslek inşalarının yetiştirilmesi bunun için kamu ve özel kurumların birikiminden yararlanılması öngörülmüştür.

Örgün eğitimi bırakmış kişilere özellikle genç kesime yaygın eğitim eliyle meslek edindirme çalışmaları yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca daha önceki planlarda da yer verilen iş öncesi, iş başı ve hizmet içi eğitim faaliyetleri bu planda da teşvik edilerek kamu ile özel sektörde yürütülmesi belirtilmiştir. Bu planda yer alan önemli bir anlayış da eğitimi “beşikten mezara kadar devam eden bir süreç”⁸⁵ olarak tanımlanmasıdır. DBYKP’de de söz edilen örgün ve yaygın eğitim veren kurumlarından birbirine geçiş ve bu kurumlar arasında denklik sorunu yeniden ele alınarak çözülmesi ve açıklığa kavuşturulması üzerinde durulmuştur. Kitle iletişim araçlarının eğitimde kullanılmasına bu BEBYKP’de de yer verilmiştir. Engelli vatandaşlarının koşullarını iyileştirilmesine, hükümlü ve tutuklu ya da eski hükümlülerin açılacak yaygın eğitim kursları ile toplum hayatına kazandırılmasına, büyük kentlerde özellikle çarpık yapılaşmanın olduğu gecekondu mahallelerine yönelik yaygın eğitim faaliyetleri sosyal hizmet anlayışıyla ulaştırılması planda amaçlanan hedeflerden biri olmuştur. Bu dönemde on beş ile altmış dört yaş aralığındaki vasıfsız kişilere mesleki eğitimler verilerek istihdam kolaylığı ve iş olanağı sağlanması, bu kapsamda “yaygın eğitim faaliyetleri ile orta seviyede 650 bin kişiye”⁸⁶ meslek kazandırılması hedefi konmuştur. Planda, nitelik işçi yetiştirmede ana yol olarak yaygın eğitim ve hizmet içi eğitimin tercih edildiği görülmektedir.

⁸⁴ a.g.p., 1985: s. 135.

⁸⁵ a.g.p., 1985: s. 141.

⁸⁶ a.g.p., 1985: s. 206.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): ABYKP'nin BEBYKP ile çok yakın düzeyde paralel ve uyum içinde oluşturulduğu görülmüştür. ABYKP'nin dördüncü kısmında “Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar” ana başlığında ve “Sosyal Ekonomi” kriteri içerisinde, çalıştırma, nitelikli iş gücü, çalışma süreci, sosyal emniyet hususlarına vurgu yapılarak gayeler saptanmıştır. Planda kaliteli ve vasıflı bireylerin istihdamına ayrıca önem kazandırılmıştır.⁸⁷

1990-1994 yıllarını amaçlayan ABYKP devresine geçen süreçte, işsizlik seviyesinde net şekilde azalma görülmesine değin, genç toplum içerisindeki işsizlik seviyesi durumunu muhafaza etmiştir. Gelir düzeyi az olanlara oluşturulan aktarma ve vergi siyasetine rağmen, gelirlerin paylaşımında gayelenen oranda olumluluk oluşturulamamıştır. Kadınların istihdam, sıhhat ve eğitim problemleri az da olsa süregelmiştir.⁸⁸ Bu asli problemlerin belirlenmesinin ardından; ABYKP'nin asli hedefi “Türk Milletinin sosyal gelişmişlik düzeyini açık mücadele temellerinde artırmak” şeklinde belirlenmiştir. Hızlı, devamlılık içeren yükselme döneminde gelirler paylaşımını dengelemek, çevresel ilerlemişlik ve işsizlik farklarını azaltmak Altıncı Kalkınma planının önemli gayelerindendir. Söz konusu plan kapsamında sosyal gelişmişlik düzeyinin ve büyümenin yükselişinin oluşmasına ehemmiyet sağlanması, sıhhat ve eğitim sektörlerine devlet yatırımlarında öncelik ve önem verilmesi, özel sektöre yönelen yatırımların ise, ihracata yönelik sektöre ve imalat endüstrisine teşvik verilmesi hedeflenmiştir.⁸⁹

Planda istihsal düzeyini yükseltmek gayesi ile sahip olunan kaynaklarından en verimli şekilde yararlanılarak piyasadaki iş imkânlarının çoğaltılması üzerinde durulmuştur. Bunun için belirlenecek politikalar ile yeni yöntemler geliştirecek yapısal reformlar yapılması, bu doğrultuda Türkiye'deki kalkınmışlık düzeyleri arasında denge sağlamak üzere yatırımlar belli bölgelerde toplumsal ve iktisadi yatırımlar teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Devletin sağlığa ile eğitime yönelik alanlarda, özel teşebbüsün ise daha çok üretime ve ihracata dair alanlarda yatırımlara öncelik vermesi planlanmıştır. Buna bağlı olarak sıkı bir mali düzen içerisinde, gerekli bütçenin oluşturulmasına yönelik faiz ve para politikaları geliştirilerek özel teşebbüslerin yararlanması ve kendisinden beklenen işlevi yerine getirecek rekabetçi imkânlarla sahip olması öngörülmüştür.

⁸⁷ a.g.p., 1985: s. 36.

⁸⁸ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

⁸⁹ a.g.p., 1990: s. 1-3.

ABYKP'nin en belirgin hedefleri arasında madencilik, tarım, enerji, ulaştırma, mali sistemde kalkınma önceliklerine göre düzenlemeler yapılması ve buna göre yatırımların gerçekleştirilmesi özendirilmek istenmesi vardır.

Enflasyon, işsizlik ve gereksiz tüketim gibi alanlarda gerekli tedbirler alınarak mücadele edilmesi ve sahip olunan yeraltı ve yerüstü kaynakların yerinde kullanılarak ekonomiye kazandırılması iş olanaklarının artması ve piyasanın ihtiyacını karşılayacak insan gücünün yetiştirilmesi, sektörlerle dengeli olarak dağılımının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülerek kalkınmanın sürdürülebilir olması istenmiştir planda. Sanayi ve turizm gibi alanlar kadar başta eğitim ve sağlık hizmetleri de önemsenmiş, bu alanlarda çağın gerektirdiği yenilikleri kapsayıcı programlar uygulanması esas alınmıştır.

“Tarım, eğitim ve sağlık alanlarında ABYKP ile başlayacak beş yıllık sürede devlet yatırımlarında bir önceki plana oranla daha çok öncelik tanınmıştır.”⁹⁰

Daha önce başlayan AET'ye katılım sürecinde mali, tarım, hukuk ve eğitim gibi alanlarda reformlar yapılmasının, sistemsel ve yapısal değişikliklere gidilerek uyuma yönelik yenileşmenin gerçekleştirilmesinin, AET ülkeleri ile bu yönde projeler hazırlanması ve protokoller yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bilimsel ve teknolojik AR-GE çalışmaları ile rekabet gücünü artırıcı tanıtım ve reklam faaliyetleri de bu planda önemsenmiştir. Ayrıca ülkede faaliyet yürütülen sektörlerde kalkınmada gereksinim duyulan insan gücünün yetiştirilmesi ile eğitim seviyesinin artırılması arasında ilişki ortaya konarak üretimin değişik süreçlerini, girdi ve çıktıları değerlerinin ileri ekonomiler seviyesine çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışanlara ve idarecilere hizmet içi ve iş başı eğitimlerin yanı sıra mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak diğer eğitimlerin verilmesi ile verimliliğin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Önceki programlarda yer alan, kadınların eğitim düzeylerinin artırılarak tarım dışı alanlarda iş bulmalarını kolaylaştırıcı mesleki kurslarla eğitim olanakları sunulması, diğer sosyal ve mali problemlerinin çözümüne yönelik önlemler alınması yönünde kadın istihdamı teşvik edilecektir.

ABYKP sürecinde örgün eğitimde okullaşmaya önem verilmiş, önceki planlara göre daha yüksek okullaşma oranları belirlenmiştir. Öğretim programlarının bilimsel çalışmalar esas alınarak çağın gereksinimlerine göre güncellenmesi ve oluşturulması ilkesi benimsenmiştir. Okulların teknolojik altyapısının ve kapasitelerinin artırılması ile sınıf mevcutlarının “devlet

⁹⁰ a.g.p., 1990: s. 11.

eğitim kurumlarında 40, özel kurumlarında 30 ile sınırlandırılması”⁹¹ görüşü kabul görmüştür. Modern eğitim teknolojilerine ağırlık veren yöntemlerle bilgisayar başta olmak üzere farklı iletişim araçları kullanılarak eğitimin sürdürülmesi bu dönemde eğitim alanında öngörülen en önemli değişikliktir.

Planda örgün eğitim kadar yaygın eğitime de bu süreç içinde önem verilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Çünkü dünya bilgi çağına girmiş, ülkeler arasında iktisadi ilişkiler ve rekabet artmış ve teknolojik ve bilimsel gelişmeler iletişim olanaklarının yayılması ile ülkeleri daha hızlı olarak her alanda etkilemeye başlamıştır. Buna bağlı olarak da iş dünyasının yeni süreci girmiş bu noktada yeni talepler oluşmuştur. Bunların karşılanması hususunda yaygın eğitimin önemi, kısa zamanda sektörlerin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü sağlama imkânına sahip olması yönüyle vurgulanmıştır. Bu doğrultuda yaygın eğitime düşen kaynaklar çoğaltılarak özel ve kamunun imkânları ile yürütülmesi arzulanmıştır. Yaygın eğitim, bu doğrultuda insan kaynağını ara ve yüksek nitelikli eleman yetiştirici ve meslek edindirici bir yapıda gerçekleştirmeye yönelik bir araç ilerlemenin kalkınmanın ana lokomotiflerinden biri olarak düşünülmüştür. Önceki dönemde olduğu gibi yaygın ve örgün eğitim kurumları arasında geçişlere olanak sunan yapısal düzenlemeler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde öğrencilere sunulan rehberlik hizmeti ile öğrencilerin kabiliyetlerine göre mesleki eğitime yönlendirilmesi okullardaki başarısızlığın azaltılması yönünde etkili bir araç olmuştur.

Halk eğitiminde kitle iletişim araçlarından yararlanılması bu kalkınma planı döneminde sürdürülmüş ve buna yönelik TV kanalı oluşturulması da dikkate değer bir çalışmadır. Bir başka gelişmede meslek edindirmeye yönelik beceri eğitiminin yaygın eğitime girmesidir. İstihdam odaklı yürütülecek bu modelde İŞKUR ile iş birliğinde yaygın eğitimin kapsamı ve olanakları yükseltilecek. Devlet kurumları ve özel kurumlar bu yönde hizmet sunmak üzere özendirilecektir. Hazırlanacak yasal mevzuat ile kurumlar arasındaki iş birliği artırılacak ve yaygın eğitimden daha fazla kişinin faydalanması sağlanacaktır.

Kamuda ve özel sektörde hizmet içi eğitim faaliyetlerine hız kazandırılarak planda beklenildiği gibi bütün boyutlarıyla verimli bir iş ortamı sağlanması öngörülmüştür.

⁹¹ a.g.p., 1990: s. 293.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): YBYKP'yi kapsayan yıllarda bütün dünyada; liberalizm, demokratikleşme, insan hakları değerler mühim duruma ulaşmış, modern teknolojiler bilhassa haberleşme ve enformasyon teknolojilerin devlet sınırlarını geçerek, kültürel, ekonomik ve de siyasal yönden küreselleşme fikrini ortaya çıkarmıştır. Dünyada üretimde kat edilen yolun ve bunun teknoloji tabanındaki dayandığı gelişmelerle bilgi dönemine geçişin olduğu bu süre içerisinde, Türkiye'nin dahi hedef düzeye erişmek amacıyla nitelikli değişimler, her seviyedeki organizasyon ve kurumsal yapıda organizasyon bünyesinde farklılıkların oluşması önemli hale gelmiştir.⁹² YBYKP, globalleşen dünyanın avantajlarından önemli seviyede faydalanarak hedef düzeye gelmeyi ve Türkiye'nin ilerlemiş devletler safında bulunması hedeflenmiştir. Söz konusu gayeyle, nitelikli iş gücünün ön plana çıkarılmasına, devamlılık arz eden büyümenin gerçekleştirilmesine, hayat seviyesinin yükseltilmesi ve dengeli gelir dağılımı sağlayarak hak edişlerin uygun hale getirilmesine, üreten insan istihdamın iyileştirilmesi, endüstrileşmenin geliştirilmesine, eğitim düzeyinin artırılması insanlara yeteneklerine özgü eğitimlerin verilmesine, toplumun bütününün emniyet, sosyal ve asli sıhhat uygulamalarına kavuşturulmasına ve sıhhat hizmetlerinin niteliğinin yükseltilmesine, çevre korumaya özenin artırılmasına yönelik planlama yapılmıştır.⁹³

YBYKP'de kamu çalışanı düzeni ile alakalı oluşturulan analizlere daha önce oluşturulan planlara göre daha çok değinilmiş, ilaveten planın dördüncü kısmında “Temel Yapısal Değişim Projeleri” başlığında ilk kez “İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi” başlığıyla insan kaynağı idaresi farklı olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Söz konusu başlık içerisinde nitelikli personel istihdamı, iş gücü, nüfus, sıhhat, eğitim hususları ele alınarak gayeler saptanmıştır. Planda ilaveten belirtilen gayelerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılacak olan kurumsal ve hukuki planlamalara da yer verilmiştir.⁹⁴

YBYKP ile başlayan süreçte kamunun sanayi, eğitim, iletişim ve toplumsal altyapı ile iktisadi gelişmedeki işlevinde yapısal reformların yapılması zorunluluğu dile getirilmiştir. Buna bağlı olarak yeni politikaların üretilmesi ve ortamın yaratılması vurgulanmıştır.

Geçmiş dönemlerden süregelen eğitim sistemi ile ilgili problemlere karşı politikalara YBYKP'de de yer verilmiştir. İlkokuldan sonra okullaşma oranının az olması, mesleki eğitime

⁹² Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1llık-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf> (Erişim Tarihi: 07.02.2019)

⁹³ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *a.g.p.*, s. 19.

⁹⁴ *a.g.p.*, 1998: s. 24-128.

yeterince ağırlık verilememesi, iç göçlerle kentlerde sınıf mevcutlarının kalabalık olması, merkeziyetçi bir bakanlığın işleyişinden kaynaklı aksaklıklar, eğitime yeterince kaynak aktarılamaması bu dönemde öne çıkan problemlerdir.

Küreselleşme ile başlayan yeni dünya düzeni gereğince kalkınmanın sağlanması katma değeri yüksek faaliyetler üzerinden olabilmektedir. Türkiye'nin gelişmiş teknoloji bilgisi gerektiren ekonomik alanlara kayması ve burada gerekli insan gücünün yetiştirmesi için gerekli eğitim ile teknolojik kaynakların sağlanması ve sağlam bir altyapının oluşturulması zaruret olmuştur.

Planda tabii ve insan gücü kaynağının doğru ve çağın koşullarına göre kullanılmasının Türkiye'de iktisadi ve toplumsal ilerlemenin de önünü açacağı belirtilmiştir. Böylece istenilen yaşam düzeyine ulaşılması mümkün görünmektedir. Bunun için öncelikle nitelikli insan gücüne sahip olunması bu doğrultuda topluma özellikle genç nüfusa modern eğitim olanakları ve fırsatları sunulması üzerinde durularak dünyada rekabet gücü yüksek bir Türkiye yaratmanın koşullarından biri olarak sahip olduğu genç nüfusa buna göre eğitim verilmesi vurgulanmıştır.

Öğretim programlarının eğitimdeki bilimsel gelişmelere paralel olmaması ile uygulanan kredili sistemin aksayan yönlerinin değerlendirilmesi ifade edilerek mesleki eğitime önem verilmesi vurgulanmıştır. Özel eğitim kurumlarının teşviki ile devletin eğitime ayırdı bütçenin daha verimli kullanılması planda önerilen hedeflerdendir. Söz konusu planda örgün eğitimle birlikte yaygın eğitimin kalkınma ile oluşan insan gücü gereksinimine göre şekillenmesi ve yapılandırılması bu planda da yer almıştır. Kısa sürede gerçekleştirilecek eğitimlerle gerekli bilgi ve becerilerin kazanılacağı bazı mesleklerle ilgili programların yaygın eğitim kapsamına alınması gerekliliği belirtilerek bu iki alandaki eğitimlerin bölünmesinin faydalı olduğu görüşü ortaya konmuştur. Çağın gerekleri ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan meslek gruplarına yönelik düzenlemeler yapılmasına ve eğitimde kullanılacak eğitim teknolojilerinin geliştirilmesine dair planda ifade edilen tespitler önemlidir. Açık öğretim sisteminin, halkın gereksinim duyduğu alanlarda istenile davranışları kazanmasına olanak verecek şekilde esneklik gösteren bir yapıda oluşturulması kararı da halk eğitime yönelik bir adımdır. Kitle iletişim araçları ile yeni eğitim araçlarının bu yönde kullanılması da önemsenmiştir.

Yeterince kaynak olmamasına rağmen genç nüfusa dair eğitim hizmetlerinden kısmi gelişmeler olmasına karşın bu alandaki çalışmalar yetersiz olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca

eğitimine devam edemeyen aynı kitle için yaygın eğitim yoluyla yaşadıkları iş ve diğer alanlardaki problemlerin özölmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Kalkınma ile ortaya bir başka mesele de her gelişmiş ölkede olduğu gibi kişilerin kendilerine ayırdıkları boş vakitlerin nasıl kullanacağıdır. Bu vakitlerin olumlu yönde kullanılması hem sosyal hem de ferdi bakımdan zaruret olmuş, buna yönelik fiziki ve hukuki altyapının oluşturulması, bu alanda rehberlik edecek eğitici ve danışmanların yetiştirilmesi de gerektiği de planda vurgulanmıştır.

Bu planda eğitime bakış açısının genişlediği, sanayi odaklı insan gücünün yetiştirilmesi ile birlikte bireylerde vatandaşlık bilincinin oluşturulması, millî ve manevi değerlere sahip, bilgi çağının niteliklerine sahip nesillerin yetiştirilmesine yönelik sosyal ve költürel işlevini öne çıkaran bir yaklaşımla ele alındığı söylenebilir. Temel yaklaşımlardan biri Türkiye'nin sektörel alanlarda rekabet gücünü sağlayacak ve AB'ye uyum sürecinde avantaj sağlayacak en önemli alan olarak eğitim faaliyetlerine öncelik verilmesidir. Eğitim politikalarının bunu sağlayacak insan gücünü yetiştirmek üzere oluşturulması planda öne çıkarılmıştır.

Planda eğitim anlayışının ortaya çıkışında başlıca etkenler şunlardır:

- Kalkınma ile paralel gelişen sosyal gelişmeler,
- Köreselleşme,
- AB'ye uyum süreci,
- Teknolojik gelişmeler,
- Yeni meslek dallarının ortaya çıkması,
- Meslek beceri kazandırma zorunluluğu,
- Kaynakları verimli kullanma hassasiyeti,
- Ekonomik rekabet gücünü oluşturacak insan gücünün yetiştirilmesi,
- Yerel ve uluslararası alanda kurum ve devletlerle eğitimde iş birlikleri.

Uygulanacak eğitim politikalarıyla eğitim seviyesinin ve kalitesinin artırılması öngörölmüştür.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): “Uzun Vadeli Strateji ve SBYKP” başlığıyla yürürlüğe giren söz konusu planda, ilk olarak SBYKP öncesi genel durum analizi yapılmış, arkasından planın “İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi” başlığıyla bu dönemdeki hedefler saptanmıştır. Dengeli dağılım ve gelir düzeyi, sosyal yardımlar ve hizmetler, istihdam, çalışma hayatı, sigortalı çalışma gibi hususlar “Sosyal Refahın Arttırılması” başlığı içerisinde ele alınmıştır.

SBYKP için oluşturulan raporlar kalkınma planlarının uygulanabilirliğine yönelik dayanak getirmektedir. Raporlar ve bu raporların içeriğinde yer alan tavsiyeler tarafında SBYKP ortaya konulmuştur. SBYKP’nin gerçekleştirilmesi adımıyla oluşturulan “İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Çalışma Hayatı Alt Komisyon Raporu”nda teknolojik ile küreselleşme ilerlemelerin iş hayatında farklı durumlara yer oluşturması neticesinde yumuşama ve tipik çalışma şekillerinin ehemmiyetli olduğu ifade edilmiştir. Bu tarafta 1475 sayılı İş Kanunu’nun değişmesi, esnekleşme gereği, çok uygulamaya dair kararlar, toplu işsizleştirme, işyerinde sıhhat, emniyet, özel iş bulma hizmetlerine olanak sağlanması, kadın-yaşlı-engelli-göçmen gibi işgücü piyasasına girmekte ve çalışma hayatında güçlük çekenlerin korunması, sendikal haklar ve toplu pazarlık, toplu iş sözleşmesi kanunundan doğan problemlerin düzeltilmesi, kamu görevlileri örgütlenmesi, grev lokavt yasaklarının sınırlandırılması ve sendikal hakları hususlarında görüşler ve problemler bildirilerek önerilerde bulunulmuştur.⁹⁵ Üçüncü çalışma grubu raporu ise iş sağlığı ve güvenliğine yöneliktir. Raporun konu aldığı ve görüş bildirdiği asli hususlar; iş kazaları ve önlenmesi, işyeri hekimliği, meslekî ve teknik eğitim ve hizmet içi eğitimin ehemmiyeti ve denetim, meslek standartlarına yönelik bilgi ve yetenek eğitimlerinin sağlanmasıdır. Konu ile alakalı çevresel, meslekî iş sağlığı kanununun çıkarılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁹⁶

Halkın eğitim seviyesinin artırılması gayesiyle 1997 senesinde çıkarılan 4306 sayılı Kanun ile eğitimde kullanılmak üzere ek kaynakların temin edilmesine dair düzenlemeler yürürlüğe konulmuş, zorunlu temel eğitim sekiz yıl olmuştur. Sonraki yıllarda zorunlu eğitimin on iki yıllık bir süre kapsamı da düşünülmüştür. Daha önceki planlarda tespit edildiği üzere eğitim kurumlarının altyapı ve öğretmen ihtiyacı meselesine dair tedbirler alınarak norm kadro uygulaması başlatılmış, eğitimde fırsat eşitliği yaratacak yeni teknolojilerinin tüm Türkiye’de

⁹⁵ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_icmesuyuKanalizasyonAritmaSistemleriKatiAtikDenetimi.pdf (Erişim Tarihi: 15.07.2019)

⁹⁶ a.g.p., 2000: s. 67-101.

eğitim süreçlerinde kullanılması önemsenmiş ancak çok da bu konuda büyük bir başarı sağlanamamıştır. Rehberlik sisteminin eğitimde çok fazla gelişmemiş olması eğitimde doğru yönlendirmelerin yapılmasında engel olmuştur. Bir başka mesele de eğitim kurumları arasında koordinasyon sağlanamamasıdır. Bu dönemde kredili sistem yerine sınıf geçme sistemine geçilmiştir. Mesleki eğitimde kaynakların kıtlığından, mevcut olanların da verimsiz kullanılmasından ve sanayi kurumları ile yeterince iş birliği yapılamamasında dolayı arzulanan gelişme sağlanamamış olduğu üzerinde durulmuştur. Bu alanda en önemli gelişmelerden biri çıraklık eğitim merkezlerinde “Tam Gün Tam Yıl Eğitim Projesi”nin uygulanmaya başlanmasıdır. Bu merkezlerde sanayide çalışan çocuk ve genç işçilerin tamamı dâhil edilememiş olması istenilen hedeflerden uzaklaşılmasına neden olmuştur.

YBYKP ile hedeflenen ve yetiştirilmek insan tipi bir önceki planda ortaya konulan hedef ile paralellik göstermektedir. Her ikisinde de “özgürlükçü, yeni fikirlere açık, kişisel sorumluluk duygusuna sahip; idrak, algılama ve sorun çözme yeteneği gelişmiş, demokrasiye, Atatürk ilke ve devrimlerine, millî ve manevi değerlere bağlı, farklı kültürleri anlayabilen ve saygı duyan, insanlığa katkı sunan, bilim ve teknoloji üretimine yatkın, bilgi ve beceri seviyesi ileri, üretken ve yaratıcı bilgi odaklı nesiller yetiştirmek”⁹⁷ hedefi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte eğitim sisteminin, yaşam boyu öğrenme ilkesi ile yediden yetmişe tüm vatandaşların bilgiye ulaşmasını sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir. Bu anlayışla eğitim vermesi düşünülen farklı alan ve türlerdeki yaygın eğitim kurumları ile bu alana ayrılan kaynaklar ve olanaklar ilerletilmesi halk eğitiminde önemli bir düzenleme olarak hayata geçirilmeye çalışılacaktır. Yalnızca temel eğitim sonrası için değil, lisan eğitimi alamayan kişilere kısa zamanda belirli meslekî beceriler kazandırılarak iş hayatına kazandırılması amaçlanmıştır. Bu konuda sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin girişimleri de desteklenecektir. Örgün ve yaygın eğitim kurumları arasında geçişlerin olduğu, üretimle birlikte iş hayatına yönelik eğitimin öncelik tanındığı ve fırsat eşitliği imkânı veren toptan bir yaklaşımla oluşturulmaya çalışılması bu planın eğitime dair hedeflerini başında gelmektedir.

Eğitimde bir başka yaklaşımda bu planla ortaya çıkan toplam kalite yönetimidir. Bu yöntem ile performans göstergeleri ile oluşturularak eğitimin dengeli olarak ilerletilmesi amaçlandığı görülmüştür.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013): DOBYKP’nin hazırlanırken “57. Özel İhtisas Komisyonu Raporu” göz önünde bulundurulmuştur. Sanayinin gelişmesi ile değişik

⁹⁷ a.g.p., 2000: s. 82.

meslek kollarında daha az istihdam gerektirdiğinden, insan gücüne de ihtiyaç duyulmamış ve yeni iş imkânı yaratılamamıştır ve işsizlik sorunu artmaya başlamıştır. 2000 yılından itibaren bu durum yine ülke gündemine yerleşmiştir. 2001-2003 senelerinde ülkede ve dünyada küresel pazarın neticesinde sektörler en az istihdamla yeni imalat yöntemleri arayışına girmiş, emek yoğun üretimden sermaye ve teknoloji yoğun üretim sistemine geçmek mecburiyetinde kalmış ve iş imkânı yaratmaksızın gelişme dönemi yaşanmıştır. “Yaratıcı yok etme” ya da “Verimlilik Devrimi” olarak anılan söz konusu dönemde, birçok insan işsiz kalırken, yeni iş imkânları da ortaya çıkmıştır. Söz konusu süreçten piyasalarda etkilenmiştir. Tarım sektöründeki iş kullanımı azalırken, insan emeği endüstri pazarına doğru yönelmiştir. Fakat piyasalarda bilhassa üretim endüstrisinde nicelik ve nitelik artarken, birçok ülkede istihdam yerinde saymış ya da azalmıştır. Bu hâlin Çin, Hindistan ve İrlanda gibi istisnaları da sahip olunandır. Mesela Çin son 25 senedir hem işe alımlarda yükselme hem de ürün niteliği yükselişi yardımıyla senelik ortalama %9,6 büyüme hızına erişmiştir. Avrupa’da da İrlanda son on senelik ortalama %7,8 büyüme performansı ile bir ütopya örneği bulunduğu söylenmektedir.⁹⁸ Bir başka özel ihtisas komisyonu raporunun içeriğiye adil kazanç paylaşımı, sefaletle mücadeledir. Raporda dünyadan ve Türkiye’den mikro kredi ve sosyal riski azaltma projesi gibi program emsalleri ele alınmıştır. AB’ye üyelik takviminin etkileri, ileriye yönelik gayeler üstünde çalışılmıştır. Bu gayeler ötekileştirilmenin önlenmesi, kadın-erkek eşitliğinin oluşturulması, sosyal desteklerin artırılması ve sosyal muhafazanın fiiliyata geçirilmesidir. Bu tarafta komisyon çalışmalarının işaret ettiği stratejik gayeler adaletli kazanç paylaşımı, sosyal içerme ve insanca hayata ve koordinasyon, sosyal dayanışmada iş birliği, işsizlik ve kaçak işçi çalıştırmayla mücadele amacıyla iş gücü tedarikinin geliştirilmesi.⁹⁹

Özel ihtisas komisyon raporlarının hizalanarak oluşturulan Dokuzuncu Kalkınma Planı süratli hareketin görüldüğü, rekabetin arttığı, globalleşmenin tüm platformlarda etkili bulunduğu 2007- 2013 devresini içermektedir. Dünyada ve Türkiye’de başkalaşan mali ve sosyal koşullar kapsamında kalkınma planları evveliyatta olmasından daha mühim bir vasıta halini almıştır. DOBYKP, AB üyeliği takviminin ortaya koyduğu Katılım Öncesi Ekonomik Program ve Uyum İçin Stratejik Çerçeve gibi dokümanların dayanağını getirmektedir.¹⁰⁰ DOBYKP’nin vizyonu, “devamlılık içerisinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel

⁹⁸ Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, <http://www.sbb.gov.tr/ozel-ih-tisas-komisyonu-raporlari/#1543312239598-270307fa-a003> (Erişim Tarihi: 19.03.2019)

⁹⁹ Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, *a.g.e.*, s. 691.

¹⁰⁰ Dokuzuncu Kalkınma Planı, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_RekabetHukukuvePolitikalar%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 22.05.2019)

ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumu haline gelen ve AB'ye üyelik amacıyla uyum sürecini başarıyla gerçekleştirmiş bir Türkiye" olarak saptanmıştır.¹⁰¹

DOBYKP devresinde mali gelişimin ve sosyal gelişimin devamlılık arz eden bünyede devam ettirilmesi amacıyla tespit edilen stratejik gayelerden biri de işe alımların gelişimidir.¹⁰² İstihdam merkezli tutarlı gelişme kapsamında, bilgi toplumunun gerektirdiği tarafta nitelikli insan kaynaklarının yetiştirilmesi, rekabetçi bir ekonomi, işe alım seçeneklerinin güçlendirilmesi, işgücü piyasasının etkinleştirilmesi, işsizlik sorununun önüne geçilmesi amaçlanacaktır. Sosyal ve ekonomik sahada yapılacak planlamalarda işe alım kapasitesi göz önünde tutulacaktır. Ulusal istihdam politikasının ortaya konmasına yönelik işlerde, tarım pazarındaki güç kaybı ile bu sektörde sağlanan nitelikli iş gücünün tarım dışı pazarlara aktarılması içeriğine öncelik tanınacaktır. İş imkânlarının geliştirilmesinde ehemmiyet taşıyan girişimciliğin güçlendirilmesi ve özendirme bütüncül mantıkla işlenecektir.¹⁰³ DOBYKP'de "Ekonomik ve Sosyal Gelişme Eksenleri" saptanmıştır. Hem de "İstihdamın Artırılması" "Kamu Hizmetlerinde Kalite ve Etkinliğin Arttırılması" ve "Kamu Kesiminde İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi" başlıkları altında gayeler de meydana konmuştur.

DOBYKP ile ortaya konan hedefeler hem toplumsal hem de kamusal boyutları olan bir plandır. Bu anlayışla oluşturulan planla sahip olunan kalkınma süreci ile halkın refah seviyesinin daha yükseltilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca dünyadaki gelişmeler ve Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci de göz önünde bulundurularak rekabet, halkın daha kolay ve çok iş olanaklarına kavuşması, insanı gelişme ve toplumsal birliğin sağlanması, ekonomik kalkınma, vatandaşların daha nitelikli kamu hizmetlerine ulaşması amaçlanmıştır. Önceki planlardan farklı olarak bu planda daha çok insan merkezli kalkınma ve kamu yönetiminin esas alındığı söylenebilir.

Planın yürütüleceği dönemde insan ve toplum hayatında artık belirleyici olan teknolojik gelişmelerin etkileri plana yansıtılmaya çalışılmıştır. Bilgiye daha hızlı ulaşma imkânının olduğu bu dönemde buna uygun olarak yeni eğitim yaklaşımları, politikaları ve uygulamaları geliştirilmesi zorunluk olarak planda yer almıştır. Bu noktada hedeflenene vasıflı insan gücüne ulaşılmasında eğitim kaynaklarının ve imkânlarının çoğaltılması dünyada olduğu gibi Türkiye'de bu plan ile üzerinde durulan bir konu olmuştur. Bu çerçevede yeni koşulların ortaya çıkardığı insan gücünü yetiştirmede etkin tedbirler alınması ve devlette vasıflı çalışanlara yer

¹⁰¹ Dokuzuncu Kalkınma Planı, *a.g.p.*, s. 11.

¹⁰² *a.g.p.*, 2007: s. 10.

¹⁰³ *a.g.p.*, 2007: s. 90.

verilmesi, hizmet içi eğitimlerle verilmesine yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmesine yönelik hedefler konmuştur.

Bu dönemde eğitim-meslek edindirme dengesi tam olarak oluşturulamadığı için işsizlik sorunu istenilen düzeyde çözülememiştir. Çalışanların eğitim seviyesi bu plan sürecinde artmasına Batılı ülkelerin gerisinde kalmıştır. Hindistan örneğinde olduğu daha vasıflı, teknolojik üretim araçlarına yönelik bilgi ve becerisi yüksek çalışan sayısına ulaşmak meselesi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Eğitim sisteminin bu konuda kalkınma planları doğrultusunda piyasaların talebine karşılık gereksinimi yerine getirmede yeterli olduğu söylenemez. Bu bağlamda eğitimde bu talebe karşılık verebilecek “yeni araçlara ve yöntemler ve stratejilere ihtiyaç olduğu”¹⁰⁴ planda belirtilmiştir. Mesleki alanında eğitim almış kişiler yeterince kişi olmasına karşın piyasanın gereksinimi olan özellikle ara çalışan bulmak da zorlanması bu yönde eğitim sisteminin bu özellikte uzak olmasından, nitelikli öğrencilerin mesleki iş alanlarını tercih etmemesinden ve bu alandaki öğretim programlarının yetersiz olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu yüzden ihtiyaç duyulan çalışmalara ve gerekli düzenlemelerin yapılmasına başlanmıştır. “Ulusal Mesleki Yeterlikler Kurumu” ile çalışanların örgün ve yaygın eğitim dışında becerilen sertifikasyon süreci ile ilgili düzenlemeler hayata geçirilmesi düşünülmektedir.

Halk eğitiminde yaşam boyu öğretim ilkesi çerçevesinde e-öğrenme gibi yaygın eğitim olanakları geliştirilmesi, okul dışı kalmış kişilerin açıköğretim imkânlarında istifade etmesi özendirilmesi, bu kapsamda yaygın eğitim faaliyetlerinin artırılması yönünde planda destekleyici görüşler ve politikalar ortaya konmuştur. Kültür politikaları çerçevesinde ülkemizin sahip olduğu değerlerin ve kültürel mirasın korunmasında ve sonraki nesillere aktarılmasında yaygın eğitim olanakları kullanılması böylece toplumda bu konuda duyarlılık ve bilinç oluşturulması bu planda yer alan gayelerden biridir.

X. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2013-2018): OBYKP ileri devamlılıklı ve bütüncül mali gelişimin ile birlikte bilgi toplumu, adaletin vazgeçilmezliği, beynelmilel mücadele kuvveti, çevrenin muhafazası, insani ilerlemişlik, kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi hususları içerecek şekilde tasarlanmıştır. Hedef; refahı arttırmak, yaşam şartlarını iyileştirmek, hak ve özgürlükleri iyileştirmek, adaletli, güvenilir, huzurlu bir hayat koşulu sağlayıp iyileştirmelerin

¹⁰⁴ a.g.p., 2007: s. 39.

devamlılığını sağlamaktır. Ekonomik ve sosyal ilerlemeler ile alakalı tespitler sunulmuştur. Hem de planda iş gücünün ehemmiyeti üstünde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. İstihdam, sosyal emniyet, nitelikli insan gücü hususlarında plan evveli hal değerlendirmesi raporlanmış “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” adı ile iş temini ve iş yaşantısı, sosyal emniyet ve kamuda insan kaynakları hususları ile alakalı olarak gaye ve gayeler saptanmıştır. Hem de planın üçüncü kısmında “Öncelikli Dönüşüm Programları” adı ile gayeleri tespit edilen “İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı” ve “Nitelikli İnsan gücü İçin Çekim Merkezi Programı” husus dâhilinde ehemmiyet kazanmaktadır.

XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023): ONBYKP’nin hazırlanması sürecinde bütün bakanlıklar, resmi kurum-kuruluşlar, STK’lar ve kamu meslek grupları paydaş olarak yer almıştır. Hem de internet üstünden oluşturulan "vatandaş anketi" yolu ile 19 binden fazla bireyden planın ilk olarak düşünce, öneriler alındı. İşsizlik seviyesinin yüzde 9,9’a indirilmesinin gayelendiği planda, enflasyon rakamlarının da daimi şekilde azaltılması hedefi yer almaktadır. Plan devresi süresince devlet ekonomik disiplinin korunması ve ekonomi politikalarının, enflasyon yaratmayacak biçimde ekonominin kaliteli büyüme yolunda ilerlemesi beklenmektedir. Uluslararası direkt olarak yatırımların bilhassa endüstri sektörüne kayması ve tüm yeni yatırımların payının artırılmasının ortaya konacağı plana göre, para politikası çerçevesi ekonomik disiplini temel alan, büyümeyi destekleyen, kaynakları doğrultusunda sürdürülebilirliğe, kullanım yerleri itibarıyla ise faaliyete ve verimliliğe dayalı bir kaynak kullanımı yaklaşımıyla yürütülecektir.

İş teminine dair de gayelerin içerildiği plana istinaden, mevzu bahis süreçte 4,3 milyon ek iş imkânı yaratılacak. Ekonomide devamlılık, beşeri, sosyal ve mekansal ilerleme alanlarında toplumsal gelişimin yükselişi ve adaletli bölüşüm ile devamlılık sunan bir ilerlemişlik ilgisi, planda öncelikli gayeler olarak meydana konulmuştur. Ayrıca planda yerli imalatın geliştirilmesi ve endüstrileşmenin ivme kazanması beklentisi kurgulanırken, endüstri sektörü merkez pazar olarak belirlenmiştir. Üretim endüstri ve içerisinde var olan kimya, makine-elektrikli teçhizat, ilaç-tıbbi cihaz, elektronik ve raylı sistem vasıtaları ve otomotiv de öncelikli yapılar olarak yer aldı. Turizm, tarım ve savunma endüstrisi de öncelikli ilerleme alanları olarak belirlenmiştir.

1.4. Halk Eğitimi Kavramı

Halk eğitimi kavramına öncelikli olarak değinmek ve kavramın anlamını açmak gerekmektedir. Halk eğitimi kavramını, “Geniş hedef kitleyi elinde tutan ve yönelen eğitsel gayretlerin tümünü kapsamaktadır”¹⁰⁵ şeklinde açıklamıştır. Sosyal Eğitim, Kitle eğitimi, Temel Eğitim, Toplum Eğitimi, Yaygın Eğitim isimleri altında genç, çocuk ve erişkinlerin okul dışında eğitilmesine ve gelişimine yönelmiş olan planlı eğitim faaliyetleri geniş manasıyla halk eğitiminin bünyesi içerisinde yer almaktadır. Halk eğitimi, "erişkin eğitimi, "toplum eğitimi" ve "süregelen eğitim” gibi isimlerle de icra edilen, erişkinleri ve okul dışında kalmış kişileri hedeflemiş derli toplu ve planlı bir eğitim gayreti olarak tanımlanmaktadır. Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği’nde ise “bireyin örgün eğitimin dışında yaşamı boyunca bilgi, beceri ve yetkinliklerini geliştirmek gayesiyle katıldığı her türlü öğrenme etkinlikleri” olarak istihdam ve sosyal odaklı ve bireysel gelişimle uyumlu bir bakış açısı ile tanımlanmıştır.

Yaygın eğitim ifadesi fazlalıkla "toplum eğitimi", "halk eğitimi", "erişkin eğitimi", "hayat boyu eğitim" terimleri ile beraber aynı anlamda buluşur. Türkiye’de en çok "süregelen/halk/erişkin eğitimi” kavramlarının tercih edildiği bilinmektedir.¹⁰⁶

Halk eğitimi; hedefleri, programları ve terminolojisi yönüyle net olarak tanımlanan ve ele alınan bir alan değildir. Zira toplum ve bireylerin çağın gereklerine göre sık sık ve süratle değişen eğitim ihtiyaçlarına bağlı olarak, söz konusu alanda yeni hedefler ve uygulamalar meydana çıkmakta; bu ilerlemeler kullanılmakta olan terimleri eskitmektedir. Böyle olunca da ya eski terimlerden vazgeçilerek yeni terimler üretilmekte ya da eski terimlere yeni anlamlar verilmektedir. Yine, bu kavram, değişik ülkelerde ya da aynı ülkede değişik kurumlar ya da kişilerce, değişik kavramlarla ifade edilebilmektedir. Alan ismi olan terimlerin fazlalığı bunu göstermektedir.

Türkiye’de ve dünyada erişkin eğitimi kavramı; sık sık eğitim, hayat boyu eğitim, hayat boyu öğrenme, süregelen eğitim, halk eğitimi ve dönüşlü eğitim gibi kavramlarla ifade edilmiş; bununla beraber bu kavramlar mana açısından benzerlik taşımasına karşın aralarında anlamsal nüanslar göstermektedir. Diğer yandan halk eğitimi için bu çerçevede kullanılan birtakım

¹⁰⁵ Cevat Geray, Türkiye’de Yaygın Eğitim Semineri, , E.İ.T.İ.A. 29-31 Ocak Eskişehir 1975, s. 45.

¹⁰⁶ Geray, *a.g.e.*, s.48.

kavramlar ise aynı terimi işaret etmekle birlikte eğitim veya öğrenme gibi değişik kelimelerle karşılık bulmaktadır.¹⁰⁷

Türkiye' de unutulmaya yüz tutan "halk eğitimi" kavramı, yerini "yetişkin eğitimi" ya da "yaşam boyu öğrenme" kavramlarına bırakmıştır. Halk eğitimi kavramı bugün kullanılmamakta, günümüz ile ilintisiz bir olguyu anlatan arkaik bir kavram statüsünde değerlendirilmektedir. Küresel çapta uygulanan neoliberal politikaların yol açtığı bu dönüşümle birlikte yetişkinlere yönelik eğitim bir yandan piyasanın isteklerine en anlamlı bir işlevle bir yandan da daha kişisel boyutta tarif edilmeye başlanmıştır.¹⁰⁸

Halk eğitimine yönelik sürdürülen yaygın eğitim, formal eğitimin bir parçası olarak millî eğitim amaçlarına göre hazırlanmış eğitim programlarıyla yürütülen eğitim faaliyetleridir. Genellikle örgün dışındaki bireylere yönelik düzenlense de örgün eğitimi tamamlayıcısı olarak formal eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilegelmiştir.

Yaygın eğitim, okul dışı kalmış ya da örgün eğitimin bir aşamasından sonra eğitimlerini tamamlayamamış vatandaşlara yönelik gerçekleştirilen her türlü eğitim çalışmalarını gerçekleştirme kabiliyetine sahip bir eğitim modeli olarak tanımlanmaktadır. Bu eğitim sistemi yardımıyla örgün eğitimin ulaşamadığı vatandaşlara erişmekte, söz konusu vatandaşların başta dil ve meslekî beceri ve birikimlerinin artımından dolayı toplumsal gelişim ve vatandaş ile diğer paydaşlar açısından mühim bir işleve sahiptir.¹⁰⁹ Bu faaliyetler içerisinde “hizmet içi eğitim etkinlikleri, okuma-yazma kursları, iş başında gerçekleştirilen meslekî kurslar, köylerde ve kentlerde açılan çeşitli kurslar”¹¹⁰ gibi her türlü öğrenme etkinliği ve süreci yer alabilmektedir. Türkiye’de halk eğitimi faaliyetleri bireylerin sosyal ve kişisel alanlarda gelişimini sağlayan bir mekanizma olarak görüldüğü kadar kalkınmada gereksinim duyulan nitelikli insan gücünü karşılayan hızlı ve az maliyetli bir araç olarak da kabul edilmiştir.

Halk eğitimi faaliyetleri ile hedeflenen bilgi ve beceriler, alanlarında belli yeterliliklere sahip eğiticiler/öğretmenler tarafından belirli öğretim programları çerçevesinde yürütülmektedir. Eğitime katılan kişilerde, okul dışında önceden düzenlenmiş öğrenme ortamlarında istendik davranış değişikliği yaratılarak eğitime konu olan alanda bilgi, beceri ya da alışkanlıklar kazandırılması amaçlanmaktadır. Toplumu yaşam boyu eğitmek ilkesi çerçevesinde örgün eğitimin tamamlayıcı olarak sürdürülen yaygın eğitim ekonomik, sosyal,

¹⁰⁷ Türkoğlu ve Uça, *a.g.e.* s. 48-62.

¹⁰⁸ Yıldız, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁰⁹ Adil Türkoğlu, *109 Soruda Öğretmenlik Meslek Bilgisine Giriş*, Kare Yayınları, 2005, s. 64.

¹¹⁰ Adil Türkoğlu, *99 Soruda Eğitim Bilimlerine Giriş*, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir, 1996, s. 5-7.

kültürel ve siyasi koşullara ve hedefler göreve aşağıdaki sebeplere bağlı olarak tercih edilen bir eğitim şeklidir:¹¹¹

- Kısa sürede gerçekleştirilebilmesi,
- Katılımcıların amaca göre seçilebilmesi,
- Gereksinim duyuldukça yapılabilmesi,
- Her konuda ve farklı eğitim ortamlarında gerçekleştirilebilmesi,
- Maliyetinin örgü eğitime göre daha az olması.

Çağımızdaki hızlı gelişmeler bireylerin hayata hazırlanmasında yaşa bağlı eğitimden çok beşikten mezara kadar sürecek bir eğitim modeli olarak yaygın eğitimin önemini ortaya çıkarmıştır. Sürekli gelişen sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin, yaşam boyu eğitim anlayışını zorunlu olarak hayatımıza soktuğu söylenebilir. Bunun için eğitimde öğrenme süreci, hayat boyunca devam eden ve devamlılık gösteren bir faaliyet olarak kabul edilebilir. Özellikle teknolojik araçların günümüzde gelişmesi ile yaşam boyu eğitimin bir parçası olarak uzaktan eğitim kavramı yaygınlaşmaya başlamış, bu yöntemle insanlara zaman ve mekân sınırlaması olmadan ihtiyaç duyulan bir alanda eğitim alabilme olanağı sunulmaya başlanmıştır.

Ülkemizde halka yönelik gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri ve bunu ortaya çıkaran koşullar siyasî, sosyal olaylardan ve ekonomik etkenlerden bağımsız düşünülememektedir. Fakat vatandaşların eğitim ihtiyaçları yalnızca örgün eğitim içinde yer alan okullar ile giderilememektedir çünkü bu sistemin amacı hayat boyu ihtiyacı olacak farklı becerileri kazandırmak değil, öğretim müfredatları ile önceden belirli ilkeler çerçevesinde belirlenmiş davranışları kazandırmaktır.¹¹² Cumhuriyetin ilanından bu yana "Halk Eğitimi" adıyla erişkin eğitimi ile alakalı eğitim çalışmaları yürütülmekte ve bu etkinliklerde asli vazifiyeti MEB'e bağlı olarak çalışan HBÖGM bünyesinde bulunan kurumlar tarafından yürütülmektedir. Yürütülen faaliyetler beşikten mezara anlayışını esas alan eğitim felsefesi kapsamında yer almaktadır.

Bireylerin eğitimine yönelik eğitim sistemleri örgün ve yaygın eğitim diye gruplanmış bunlardan ikinci grup farklı yaş aralıklarındaki kişilerin eğitim gereksinimlerinde uygulamaları ve etkinlikleri kapsamaktadır. Türkiye'de eğitim hakkı yasalarla güvence altına alınarak (1982/42. Madde). "Hiç kimse eğitim haklarından yoksun bırakılamaz." olarak ifade edilmiştir.

¹¹¹ Hakkı Kızılloluk, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Editör: Adil Türkoğlu, Mikro Yayınları, Ankara, 2002, s. 13-14.

¹¹² İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000, s. 235-236.

Sonuç olarak Türk vatandaşlarından örgün eğitim dışındaki bireylerin eğitim hakkı vardı ve bu hak devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Devlet bu görevini her yaştaki erişkinlere yönelik eğitim kurumları açarak, bu kurumlarda genel, mesleki ve teknik kurs programları uygulayarak ya da resmi veya sivil toplum kuruluşları ile protokoller yaparak eğitim faaliyetleri ile bu sorumluluğunu yerine getirmektedir. İşverenler, (işçi sayısı göz önünde bulundurularak) ve kuruluşlar, çalışma bölgelerinde çalışanlarının meslekî, kültürel ve sosyal gelişimlerine yönelik kurslar düzenler ya da bu faaliyetlere katılmalarına imkân tanırırlar.

Mesleki Eğitim Kurulu, örgün eğitim kapsamındaki meslekî ve teknik eğitim kurumlarında (meslek liseleri, mesleki eğitim merkezleri) bu faaliyetleri icra etmekle yükümlüdür. Bu kurul MEB'in ilgili yöneticilerinin bünyesinde yönetilmekte ve çoğu partiler ile kuruluşlar bu kurulda karar verme sürecinde yer almaktadırlar. Hem de süregelen eğitimle alakalı olan bütün partiler Millî Eğitim Şurasına katılım sağlayarak kurumlarının karar ve düşüncelerini temsil etme yolu ile karar verme sürecini etkilemektedirler. Bunun yanı sıra, Türkiye'de, sendikalar, meslek kuruluşları gibi sivil toplum kuruluşları da erişkinlerin her düzeydeki eğitimlerine yönelik yapılan çalıştay, seminer ve diğer toplantılara katılır, konu ile alakalı raporlarını sunarak, görüşlerini bildirerek karar verme sürecine dâhil olmaktadır.

Türkiye'de ki erişkin eğitiminin süreklilik sunan bir hâle gelmesi ve geliştirilebilmesi amacıyla, bilhassa Avrupa Birliği ile birtakım protokoller ortaya konulmuş, çok detaylı uluslararası organizasyonla hazırlanmış ve projeler uygulanmıştır. Bunun yanı sıra yerel düzeyde de çoğu protokol hazırlanarak mesleki eğitimle, erişkin okuryazarlık ve yurttaşlık eğitimi ile alakalı pek çok proje uygulanmıştır.

1.4.1. Türkiye'de Halk Eğitiminin Kısa Tarihi

Türkiye'de halk eğitimi tarihi oldukça uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Osmanlı döneminde 1865'te Çıraklık Mektebi İstanbul'da açılmış halkın eğitim imkânlarına erişimi ile alakalı bir yönetmelik hazırlanması bu hususta tarihte atılan ilk adımdır.

1913 senesinde yeni bir yasa çıkarılarak süregelen eğitim düzenlenmiştir. Hem de gece kursları ve halk bilgilendirme toplantıları tekrardan ele alınmıştır. Cumhuriyet'in kurulması birçok hususta olduğu gibi bu hususta da gerçek dönüm noktası niteliğinde olmuştur. Atatürk'ün

liderliğinde girilen detaylı alanlardaki reformlar ve çalışmaların yanı sıra halk eğitimi çalışmalarına da büyük ölçüde yer verilmiş ve kısa vakitte çok mühim neticeler alınmıştır.

1923'te Cumhuriyetin ilanıyla birlikte başlayan yenileşme ve reform hareketleri kapsamında dönemin yöneticileri öncülüğünde birçok önemli reform gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde oluşturulmak istenen yeni devlet ve toplum anlayışı doğrultusunda erişkin eğitiminin, ilk olarak kişilerin sosyalizasyonunda, kazandırılmak istenen ve uyulması gereken kurallar ve sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütününe halk tarafından benimsenmesi ve yaşantı haline getirilmesinde önemli bir rolü vardır.¹¹³ Harf devriminin ardından geniş bir okuma-yazma seferberliği yürütülmüştür. Nitekim ilk erişkin eğitimi uygulamaları, Latin alfabesine geçilmesinin sonrasında (1928) Millet Mekteplerinin faaliyete başlamasıyla gündeme gelmiştir. Ardından, Köy Enstitülerinin ve halk evlerinin açılması genç Cumhuriyet'in yeni vatandaşını oluşturmaya yönelik siyasal eğitimle beraber kırsal alana yayılmasını amaçlamıştır.¹¹⁴

MEB bünyesinde "Halk Terbiyesi Şubesi " adıyla ilk hayat boyu eğitim birimi, 1926 yılında İlköğretim Genel Müdürlüğünde Talim ve Terbiye Dairesinin bünyesinde kurulmuştur. Bu şube bir süre sonra kapatılmış ama 1952'de Yükseköğretim Genel Müdürlüğü bünyesine alınmıştır. Daha sonra yine İlköğretim Genel Müdürlüğü birimi olarak faaliyete başlamıştır. 1960 senesinde ise genel müdürlük durumuna getirilmiştir.¹¹⁵

1927'de okula hiç gitmemiş ya da istediği eğitimi alamamış bireylere, yeni Cumhuriyet rejiminin gerektirdiği nitelikler ve asli vatandaşlık verileriyle kazandırmak böylece millî benlik ve kültürel bilinci kazandırmak amacıyla halka yönelik konferanslar ve çeşitli derslikler vermek amacıyla yönetmelik çıkarılmıştır.¹¹⁶

Millet Mektepleri 1928 senesinde yeni alfabenin kabul görmesiyle Mustafa Kemal'in liderliğinde açılmıştır. Bunun için hazırlanan yönetmeliğe göre: kentlerde 6-45 ve köylerde 12-45 yaş grubundaki her bireyin okuryazarlık sertifikası alması mecburi tutulmuştur. Bu faaliyetler, okullarda; okulu bulunmayan yerlerde ise gezici millet mektepleri eliyle yapılmıştır.

¹¹³ Füsün Üstel ve Fevziye Sayılan, *Makbul Vatandaşın Peşinde, İkinci Meşrutiyetten Bugüne Türkiye'de Vatandaş Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.34.

¹¹⁴ Fevziye Sayılan, "Herkes İçin Eğitim, Yaşam Boyu Öğrenme Bağlamında Türkiye'de Temel Eğitim Sorunları", "Yaşam Boyu Öğrenme", Yayına Hazırlayanlar: Fevziye Sayılan ve Ahmet Yıldız, *Eğitim Bilimleri Enstitüsü & PEGEMA Yay.* Ankara, 2005, 106-116.

¹¹⁵ Türkoğlu ve Uça, a.g.e., 2 (2), s. 48-62.

¹¹⁶ Türkoğlu ve Uça, a.g.e., s. 48-62.

A ve B diye iki tür derslikten oluşan kurumlarda. A’da yazma, okuma; B’de ise; kompozisyon ve sağlık, sıhhat verileri ile vatandaşlık eğitimi verilmiştir. 4 ay süren dersliklere 1928-49 yılları arasında aşağı yukarı 2 milyon şahıs katılmıştır.¹¹⁷

1930 senesinde halk okuma odaları vatandaşların öğrendiklerini tekrar etmeleri, okuma zevki ve alışkanlıkları kazanmaları amacıyla faaliyete başlamıştır. Bu odalar önceleri sadece millet mekteplerinde eğitim alamayanların için açılmış sonra tüm vatandaşların hizmetine sunulmuştur.¹¹⁸ Bu odaların halk eğitimi faaliyetlerinde önemli katkıları olmuştur.

Halk eğitiminde 1932’den itibaren açılan ve zamanla tüm ülkeye yayılan halkevleri, halk eğitimi faaliyetlerinin kurumlaştırılmasını sağlamış, yaygın eğitim alanında eğitim yuvası olarak 1951’e kadar önemli faaliyetler gerçekleştirmiş, Türk inkılabının halkçılık ilkesine realite kazandırmıştır. Cumhuriyetle birlikte oluşan yenilikleri ve Atatürk ilke inkılaplarını anlatılması bakımından halk eğitiminde rol oynamıştır. Ayrıca gerçekleştirilen uygulama eğitimleri ile yeniliklerin yerleşmesini sağlamış, halkın çeşitli alanlarda bilgi ve becerilerinin yükseltilmesini sağlamıştır.

Halkevleri okuryazarlık kurs faaliyetlerinin yanı sıra Türk gelenek, görenek ve ulusçuluğunun geliştirilmesi ve bu değerlerin toplum tarafından benimsemesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.¹¹⁹ Bu kurumlar, kitaplıklar açmış, çeşitli konularda eğitim faaliyetleri düzenlemiş; eserler yayımlamış, sportif ve sanatsal konularda aktiviteler düzenlemiş, ihtiyaç sahiplerine destek olmuştur.¹²⁰ MEB Merkez Örgütü ve Görevleri (1933/ 2287 sayılı Kanun) ile bu kurumların yürüttüğü aktiviteler İlköğretim Genel Müdürlüğünün sorumluluğuna verilmiştir. Bununla birlikte köylerde, halk odaları yaygınlaşmıştır.

Halkevlerinin yanı sıra Köy Eğitmen Kursları (1936) ve Köy Enstitülerinin(1942) kurulması diğerk bir mühim isim olmuş ve köy halkının gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur. Köylerde açılan kadın ve erkek kurslar ile köyde yaşayan vatandaşlarda demircilik, marangozluk gibi alanlarda birtakım temel beceriler kazandırılmıştır.

¹¹⁷ Türkoğlu ve Uça, *a.g.e.*, s.54.

¹¹⁸ Türkoğlu ve Uça, *a.g.e.*, s.54.

¹¹⁹ Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika-Eğitim-Kalkınma*, Pegem Akademi, Ankara, 2010, s 45.

¹²⁰ Türkoğlu ve Uça, *a.g.e.*, s.54.

“Köy Enstitüleri ile Köy İlkokulları Teşkilat Kanunu’nun 1942 yılında yürürlüğe girmesi ile halk eğitimi, köy enstitüleri ve köy ilkokullarını asli vazifeleri arasında sayılmıştır. Köy okullarında, halk eğitimine yönelik kursların düzenlenmesi mecburi edilmiştir.”¹²¹

Köyde görev alan eğitici ve öğretmenler, okuldaki vazifelerinin yanı sıra halkın eğitimine ve gelişimine katkı sağlamıştır. Köyü, buralarda yetişenlerin liderliğinde geliştirmeyi amaçlayan Köy Enstitüleri, halkın çeşitli alanlarda eğitilmesinde ve farklı beceriler kazandırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Burada görev alan kişiler eğitimin yanı sıra köylülerin moral ve motivasyonunu artırmak, kooperatifçilik gibi modeller ile tarımsal faaliyetlerde ihtiyaç duyulan araç-gereçleri ve taşıtlarını edinmelerinde de liderlik yapmaları düşünülmüş ve görevlendirilmiştir. Görev yaptıkları köylerde sadece okullarda eğitim vermekle yükümlü olmamışlar, aynı zamanda yakın sosyal muhitteki kişilere yönelik çeşitli faaliyetler gerçekleştirmekle de vazifelendirilmişlerdir. Bu kurumlardan mezun olup, yine bu kurumlarda çalışan öğretmenler, köylerin geliştirilmesinde ve köylülerin eğitiminde mühim bir rol oynamışlardır.¹²² 1950-1953 seneleri arasında halka yönelik hayat boyu eğitim programlarına yeteri kadar ağırlık verilmemiş ama daha MEB bünyesinde 1953’te bunun için sınıflar açılarak ve buralarda vatandaşlara yönelik okuryazarlık, matematik, kolay vatandaşlık bilgisi gibi alanlarda kurslar düzenlenmiştir.¹²³

1951 yılında kurulan “Temel Eğitim ve Halk Eğitimi Komisyonu”na halk eğitimi üzerine bir rapor düzenlenmiştir. 1956 yılında da halk eğitimi üzerine yabancı uzmanlara bir başka rapor daha düzenletilerek buna göre 1960 yılında Ankara’da “Ulusal Temel Eğitim Merkezi” açılmıştır. Ayrıca düzenlenen millî eğitim şuralarında ayrıntılı olmasa da halk eğitim meselesi üzerinde durulmuş, 7. şurada, halk eğitimi konusuyla ilgili farklı başlıklarda birçok teklif sunulmuştur.¹²⁴ Daha sonra 1990 yılında yapılan 13. şurada ise daha çok halk eğitimi üzerinde durularak kendi iç dinamikleri çerçevesinde bununla ilgili yapılanmasına ilişkin yeni tekliflerde bulunulmuştur.

Türkiye’de planlı kalkınma dönemi ile birlikte halk eğitimine kalkınma planlarında yer verilmiş, bu konuda ulaşılması düşünülen hedefler belirlenerek yürütülmesi düşünülen devlet politikaları çizilmiştir. Türkiye’de halk eğitimi ile ilgili yaygın eğitim faaliyetleri daha çok

¹²¹ Gökalp, *a.g.e.* s.50.

¹²² Türkoğlu ve Uça, *a.g.e.*, s.54

¹²³ Kaya, *a.g.e.*, s. 61.

¹²⁴ Gökalp, *a.g.e.* s.50

kamu imkânları ve eğitim kurumları üzerinden değişik alanlara yönelik olarak şu adlarla yürütülmüştür:

- a) Çıraklık Eğitimi,
- b) Uzaktan Eğitim,
- c) Hizmet İçi Eğitim,
- d) İş başı eğitimi...

Gönüllü çalışan kurumların bir diğer örneği de 1958 senesinde kurulan Halk Eğitimi ve Sosyal Geliştirme Derneğidir. Tüzüğünde halka öğretimi ve halk arasında ahlak değerlerinin geliştirilmesini halk arasında karşılıklı dayanışma düşüncesini sağlamlaştırmak ulusal birliği ve gelenekleri benimseyerek sosyal gelişmeyi sağlamak amacıyla bulunduğu belirtilen bu dernek de vakit gelen ve aktif bir örgütlenmeye kavuşamamıştır. Okuma-yazma, folklor, biçki-dikiş, müzik, yabancı dil, dokumacılık kursları açılmış ve bu kurslara basılı materyaller gönderilmiştir. "Bütün Türkiye bir okuldur" şifresi ile yola çıkan bu kurum derhal her hususta halkın eğitilmesi amacıyla çalışmalar yürütmüştür. Bununla birlikte Köylü Derneği, Köy Öğretmenleriyle Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği, Halk Bilgisi Derneği, Türk Eğitim Derneği gibi derneklerin doğrudan, diğer birtakım derneklerin ise (örneğin El Sanatları Derneği) doğrudan olmasa da halk eğitimine dönük faaliyetleri vardır.

MEB bünyesinde 1960 senesinde Halk Eğitimi Genel Müdürlüğünün kurulması ile halk yönelik eğitim aktiviteleri derli toplu bir düzene eriştirilmiştir. 1964'ten 1967'ye kadar bu müdürlük Köy İşleri Bakanlığı bünyesine alınmış, daha sonra MEB'e geri verilerek Kültür Müsteşarlığına kapsamına alınmıştır. Kültür Bakanlığının kurulması ile Kültür Müsteşarlığı buraya bağlanmıştır. Bundan dolayı 1971 senesinde Milli Eğitim Baş Müsteşarlığına dâhil edilmiştir. 1977 senesinde teşkilat yapısında değişikliğe gidilerek Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü adını almıştır. 1983'te ÇYEGM olarak faaliyetlerine devam etmiştir.¹²⁵

Celep, "halk eğitiminde amaç kümelerin ve ihtiyaçların değişikliği nedeniyle, halk eğitimi aktivitelerinin değişik alanları kapsadığını"¹²⁶ dile getirmekte, halk eğitimi amaçlarının ve asli görevlerinin yerine getirilebilmesi amacıyla düzenlemesi gereken aktiviteleri şu şekilde ifade etmektedir. Okuryazarlık eğitimi ile birlikte örgün eğitim imkânlarından yoksun kalmış bireylere, istenilen eğitsel seviyeye ulaştırmaya dayanan ve insanların günlük hayatlarında sık sık yararlandıkları ve asgari düzeyde gereksinim duydukları asli bilgi ve becerilerin (matematik,

¹²⁵ Cevat Celep, *Halk Eğitimi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 42.

¹²⁶ Celep, *a.g.e.*, s. 43.

ev idaresi, vatandaşlık, okuma-yazma, fen, sıhhat ve meslek bilgi gibi) içeriğini oluşturduğu" asli eğitim" unsurlardan birincisidir. Vaktinde örgün eğitim dışında kalmış bireylere belli bir eğitim kurumuna ait diploma kazandırmak amacıyla oluşturulan eğitsel aktiviteler olarak belirtilen ve belirli bir okulu bitiren ama eğitimini tamamlayamayan, sonraki okula devam etme imkânı olmayanlar ile öğrenimini yarım bırakanlara diploma sağlamak amacıyla verdiği "Akademik Halk Eğitimi" aktivitelerin ikincisidir. Örgün eğitim dışı bitirmeler una numune olarak verilebilir." Genel Kültür" adı altında ele alınan üçüncü başlık ise temel eğitim almış bireylere anatomi, ekonomi, sosyoloji, hukuk, idare ve güzel sanatlar gibi alanları kapsamaktadır. Bununla birlikte vatandaşların anayasa ve yasalardan kaynaklı hak ve sorumluluklarını öğretmek için "Demokrasi ve Yurttaşlık Bilgisi" dersleri verilmiştir. Demokrasilerde, vatandaşların seçme ve seçilme hakkını kullanması demokrasinin sürdürülmesi ve geliştirilmesinde önem arz ettiğinden halkın katılımı büyük ehemmiyet taşımaktadır. Vatandaşların demokratik haklarını bilinçli kullanması, seçimlere katılması ve tercihlerini şuurlu olarak gerçekleştirmesinin ancak eğitim yolu ile olanaklı olduğundan bu derse önem verilmiştir. Kadınların eğitim seviyesinin ve saygınlığının az bulunduğu toplumlarda kadınların yetiştirilmesi ve hak ettikleri saygınlığı kazandırılması önemli olduğundan "Ev Yönetimi" dersi tasarlanmıştır. Bu kapsamda kadınlar; çocuk bakımı, aile bireylerinin birbirleriyle iletişimi ve aile içi rolleri, eşler arası ilişkiler gibi değişik konularda eğitime çalışılmıştır.

Bir sektörde istihdam edilmek üzere kişilere bir alanda istenilen meslekî bilgi ve beceri kazandırmak, çalışanlara da işleri ile alakalı yeni gelişmeleri anlatmak, mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek ve güncellemek için "Mesleki ve Teknik Eğitim", kişinin; müzik, edebiyat, el sanatları, güzel sanatlar ve sanat gibi yaratıcı ve eğlendirici amaçlarla öğrenme niyetinde olduğu her tür kültürel hususları sahibi olan aktiviteler olan" Güzel Sanatlar Eğitimi" de programlar arasındadır. Bunların yanı sıra sosyal hizmetler kapsamında ihtiyar ve engellilerin korunması, ideal hayat kurallarının oluşturulması, çocukların suça karışmasını önlemek ve ıslah edilerek topluma kazandırılmasına yönelik eğitim aktiviteleri düzenlenmiştir. Bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları problemleri çözmelerinde eğitsel yöntemlerle yardım etmeye yönelik eğitim olarak belirtilen "Toplum Eğitimi" tasarlanması gereken aktiviteler arasında ifade edilmektedir. "Toplum Eğitimi" kapsamında toplumların ya da ulusal toplulukların problemleri ile ilgilenmeleri, bunu özümsemeleri, devletle birlikte hareket etmeleri, kendi içlerinde örgütlenmeleri amaçlanmıştır.

1.4.2. Halk Eğitimi ve Kalkınma

Kalkınma, bireye oluşturulan yatırımları ve hayat standardının geliştirilmesi ile alakalıdır. Günümüzde ilerlemiş, az gelişmiş ya da gelişmekte olan birçok ülkenin kalkınmışlık yönünden isimlendirilmesinde yalnızca ekonomik birlikte insani ve siyasi faktörler de göz önünde bulundurulmaktadır. Kalkınma sürecini yalnızca eğitim ile özdeşleştirmek olası değildir. Ancak insanın kalitesi vurgulandığı amacıyla eğitim olgusu kalkınma yönünden mühim bir konumdur. Genellikle eğitim yalnızca bir okuryazar olma meselesi olarak algılanmamalıdır. İktisat biliminin ile eğitimin taşıdığı gaye; bilgi, yetenek ve tecrübeleri olan eğitilmiş iş gücünü yetiştirmektir. Bu bağlamda eğitime verdiği ehemmiyet her geçen gün artmaktadır. Ülkeler, geleceği yönelik en önemli yatırımlar olarak eğitim kabul etmektedir. Bunun için eğitime çok önem verilmektedir. Yalnızca maddi anlamda bir sermaye olmasa da aynı vakitte yetişmiş insan gücünün de ehemmiyeti üstünde durmaktadırlar. Ülke ekonomilerinde verimliliğin artırılması amacıyla yetişmiş insan gücü mühim rol oynamaya başlamıştır. Bu yetişmiş kaliteli insan gücü ve sermayesi yüksek, ülkenin çağın gerektirdiği sanayi, bilimsel ve teknolojik alanlarda üretimi ve tüketimi geliştirebilecek en önemli sahip güç ve değer olarak kabul edilmektedir.

Bu nedenle her türlü eğitim faaliyeti ve yatırımı, insanların bilgi seviyesini yükseltmesinin yanı sıra ülkelerin kalkınmasına, dünya devletleri ile rekabet edebilmesine de katkı sunmaktadır. Aynı vakitte ülkelerin ilerlemişlikleri analiz edilirken eğitim ile diğer temel alınan bu ölçütler, durumlar ve haller ile birlikte düşünülmelidir.

Ülkelerin eğitime verdiği ehemmiyet yalnızca kişilerin okuryazar olması ya da çeşitli alanlarda akademik bilgiye sahip olmasıyla birlikte yaratıcı ve modern insan tipine verdiği ehemmiyetle öne çıkmaktadır. Bu durumda bir ülkede imal edilen mamullerin innivasyonu, yeni mamuller ve teknolojik alt yapının güçlendirilmesi ve ortaya konulmasıyla beraber dünyadaki diğer ülkelerin de ekonomik, sosyal, siyasi alanlarda gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Halk eğitiminin sistemli, programlı bir şekilde ve okuldan kopuk olarak ele alınmadan yürütülmesiyle gelişmiş niteliğe sahip insan gücünün sık sık eğitimi sağlanarak ilerleyen ve süratle yenilenen dünyaya, bilim ve teknolojiye ideal kişiler geliştirilecektir.

1960'tan sonra Türkiye'de sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın süratlendirilmesi, oluşturulan ve uygulanacak siyasetler arasında ahenk oluşturulması kültürel ve toplumsal dönüşümün kendileri arasında uyumlu bir duruma getirilmesi ve ekonomik alanlarda kalıcı kamu müdahalesinin elde edilmesi hedefiyle "kalkınma planlarının" oluşturulması ve uygulamaya konması anlayışı özümsemiştir. Kalkınma planları, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik hususları başta bulunmak üzere çoğu hususta, problemlerin belirlenmesini yapıp nedenler ve nedenler belirleyerek ileriye yönelik tahminler meydana getiren planlardır.

Kalkınma planları, tüm kamu yatırımcı kuruluşlarının yöntemlerini ve önceliklerini belirlemekte ve devlet yatırımlarının bütçesel ve sektörel dağılımını ayrıntılandırılan senelik yatırım uygulamaları aracılığı ile uygulanmaktadır.

Beş senelik kalkınma planları, yerel ve çevresel düzenleme ile çevresel politikadan mesul merkezi bir kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) doğrultusunda hazırlanmaktadır. 1961 Anayasası'nda sosyal, kültürel ve iktisadi yükselmeyi demokratik yöntemlerle yapmak amacıyla Başbakanlığa bağlı olarak kalkınma planlarının oluşturulması ve oluşturulan planların ortaya koyucusu olarak Devlet Planlama Teşkilatı 30 Eylül 1960 tarihli ve 91 sayılı kanunla kurulmuştur.

91 sayılı Kanun ile kültürel, sosyal ve iktisadi kalkınmanın plana dayalı hususu, ilk kez 9 Temmuz 1961'de yürürlükte olan 1961 Anayasası ile ana meşru emniyete kavuşmuştur.

"Kültürel, sosyal ve iktisadi yükselmeyi demokratik yöntemlerle yapmak; bu sebeple milli tasarrufu yükseltmek, yatırımları toplum faydasına olacak çalışmalara yöneltmek ve kalkınma planları yapmak" 1961 Anayasası'nın 41'inci maddesinde ülkeye vazife olarak gösterilmiştir.

1961 Anayasası'nın 129. maddesinin "Kalkınma Planı ve Devlet Planlama Teşkilatı" başlıklı (a) bendinde, "Kültürel, siyasal ve ekonomik kalkınma planına bağlanır. Ülke kalkınması buna göre oluşturulur. DPT'nin kuruluş ve vazifeleri, kalkınma planlarının oluşturulmasında, yürürlüğe koyulmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde dikkate alınacak esaslar ve planın tümlüğünü bozabilecek farklılıkların engellenmesini oluşturacak tedbirler özel madde ile düzenlenir." hükmü de yer almaktadır. Planlı kalkınma ile planların devlet doğrultusunda oluşturulması hükmüne, 1982 Anayasasında da yer verilmiştir. 1982 Anayasası'nın "I. Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey" başlıklı 166'nci maddesinin II. fıkrasında da "Kültürel, toplumsal ve ekonomik kalkınmayı, bilhassa tarım ve sanayi

alanlarında vatan seviyesinde ahenk ve bütünlük içerisinde süratle kalkınmasını, devlet kaynaklarının ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesini oluşturarak verimli şekilde kullanılmasını düzenlemek, bu nedenle lüzumlu örgütü kurmak Devletin vazifesidir" hükmü bulunmaktadır. Böylece hem 1982 Anayasası'nda hem de 1961 Anayasası'nda sistemli şekilde kalkınma ile planların ülke doğrultusunda oluşturulması hükmüne yer verilerek bu hususta ana meşru emniyet sağlanmıştır Devlet Planlama Teşkilatı ile alakalı ilk meşru düzenleme 30.09.1960 tarihli ve 91 sayılı Kanunla oluşturulmuş ve Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Daha sonra 06.03.1991 tarihli ve 3701 sayılı Kanun, 08.06.1984 tarihli ve 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 10.08.1993 tarihli ve 511 sayılı Kanun Hükmünde Kararname 17.07.1991 tarihli ve 437 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, ile çoğu kez Devlet Planlama Teşkilatının kuruluş ve vazifeleri derlenmiştir. DPT Müsteşarlığı, 19.06.1994 tarihli ve 540 sayılı "Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile vazife ve çalışmaları yürütmektedir. 540 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye göre Devlet Planlama Teşkilatı'nın vazifesi; kültürel, sosyal ve ekonomik politikaların ve nedenlerin nakil ve ekonomik siyaseti alakadar eden faaliyetlerin oluşturulmasında hükümete yardım etmekte ve hükümete danışmanlık yapmaktır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı, Bakanlar Kurulunun onay verdiği esaslar ve nedenler tarafında uzun vadeli kalkınma planı ve senelik uygulamaları hazırlar. Yıllık yatırım uygulamaları da, sektörel bakanlıklar doğrultusunda oluşturulan proje kriterlerine dayalı olarak DPT doğrultusunda hazırlanır. Uzun vadeli kalkınma planları da senelik yatırım uygulamaları da Başbakanlığa gösterildikten sonra, Yüksek Planlama Kurulunca irdelenir ve Bakanlar Kurulu'na bildirilir. Burada onaylandıktan sonra da TBMM'nin onayına gönderilir. DPT Müsteşarlığı'nın oluşturduğu senelik programlar ise; Yüksek Planlama Kurulunca irdelenir ve Bakanlar Kurulu'nca onaylandıktan sonra netlik kazanır.

Türkiye, 1963'ten beri kültürel, ekonomik kalkınmasını beş senelik kalkınma planları ile yapmaktadır. DPT Müsteşarlığı'nın kurulduğu 1960 senesinden bu tarafa 10 tane beş senelik kalkınma planı hazırlanmıştır.

Uzun vadeli planlar da (perspektif plan) Türkiye'de oluşturulmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planları perspektif plan olarak tasarlanmıştır ve bunlarda soyut ve çok genel nedenler belirlenmiştir.

1.Perspektif Plan (15senelik) (1963-1977). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). 2.Perspektif Plan (22 senelik) (1973-

1995). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Uzun Vadeli Strateji (23 senelik) (2001-2023). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). Dokuzuncu Kalkınma Planı (7 senelik) (2007-2013).Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) şeklinde düzenlenmiş ve uygulamaya konmuştur.

2. BÖLÜM

KALKINMA PLANLARINDA HALK EĞİTİMİ

2.1. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacına yönelik olarak planlı kalkınma döneminde Türkiye’de kalkınma planları ile birlikte devam eden halk eğitimi planlaması verileri analiz edilmiştir.

1963 yılından günümüze kadar yapılmış olan kalkınma planları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Çizelge I. Yıllara Göre Kalkınma Planları

Sıra No	Plan	Yılı
1	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1963-1967
2	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1968-1972
3	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1973-1977
4	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1979-1983
5	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1985-1989
6	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	1990-1994
7	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1996-2000
8	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	2001-2005
9	Dokuzuncu Kalkınma Planı	2007-2013
10	Onuncu Kalkınma Planı	2014-2018

2.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1963-1967)

BBYKP, ulusal tutumluluğu artırmak, yatırımları ülke faydasına, gerektirdiği önceliklerle yönlendirmek; kültürel, iktisadi ve sosyal kalkınmayı demokratik yollarla hayata geçirmek üzere İsmet İnönü Başbakanlığında 27. Hükümetçe hazırlanmış, Cumhuriyet Senatosu ve TBMM'nin onayından sonra 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. BBYKP, 15 yıllık I. Perspektif Planın ilk dilimi olarak düşünülmüştür.

Plansız gidişatın sebep olduğu acı sonuçlar, "Planlamayı kalkınmanın olmazsa olmaz yolu olarak özümsetmiştir." sloganıyla başlayan planlı kalkınma döneminin başlangıç planı olan BBYKP'nin yürürlüğe girmesiyle Türkiye yeni bir ekonomik, sosyal ve kültürel hayat düzenine geçmiştir.

Planlı dönemin başında problemleri görünen pek çok alanla birlikte eğitim de çözüm bekleyen birçok soruna sahip bir başlık olarak görünmekteydi. Halk eğitimi konusu toplum kalkınması bakımından önemli görülmesinden dolayı BBYKP'de "Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması)" başlığı altında yer bulmuştur.¹²⁷

Öncelikle toplum kalkınmasının nasıl olacağının ana ilkeleri ve metodundan bahsedilmiş, kalkınma için uzun vadede en faydalı olabilecek yollardan birinin, toplumun mevcut durumunu ve değer yargılarını geliştirmek olduğu vurgulanmıştır. Toplum kalkınmasının ancak halkın eğitimiyle sağlanabileceği düşünülmüştür.

BBYKP'ye göre toplum kalkınması, detaylı faaliyet ve uygulamaların yürütülmesi; dernek, kooperatif gibi müesseselerin oluşturulması ile yönetim ve halkların beraber çalışma ortamı oluşturulmasını öngören bir çalışmadır. Bu toplulukları beraber çalışmaya yönlendirecek, eğitecek halk bünyesinde dilenen farklılıkların oluşmasını sağlayacak, toplumsal enerjiye ivme kazandıracak ve yol verecek mühim bir kalkınma yoludur. Toplumun istemli olarak örgütlenmesi ile yönetim ve beraber çalışma ortamı bulunması, belirli yönlerdeki devlet uygulamalarına istemli olarak katılımı ilkelerine sahip bu yöntem şimdi demokratik toplumlarda yapılan süregelen bir uygulama şekli durumuna dönüşmüştür. Bu yöntem gereksinimlerin karşılanmasında lüzumsuz insan kaynağı kuvveti harcamasına mani olacak

¹²⁷ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *a.g.p.*, s.101.

önlemler alınarak toplumun gönüllülük esasıyla çalışmalara katılması ve çalışmalardan daha fazla kişini yararlanması sağlanacaktır.

Planlı kalkınma sürecinde faydalı uygulamaların kırsal birime kadar ulaştırılması için gerekli düzenlemeler belirli bir program dâhilinde ve bu bölgelerin gereksinimleri doğrultusunda yapılacak yatırımlar ile gerçekleştirilecektir. Köylere uzanacak lüzumlu faaliyetlerle, bu çalışmalar amacıyla oluşturulması lüzumlu hizmetlerin vücuda ve gereksinimlere ideal şekilde sürdürülmesi de toplulukların kalkınması uygulamaları ile gerçekleşecektir.”¹²⁸

Plan geneline bakıldığında eğitimin, kalkınmada en önemli ve etkili araçlardan biri olduğu, ülke olarak kalkınmanın, tüm fertlerin eğitim seviyesinin yükseltilmesi ile mümkün olacağı, toplumun gereksinimlerine uygun bireyler yetiştirilmesinin gerekli olduğu konusunun özellikle ele alındığı görülmektedir.

Tarım sektöründeki gelişme, toplum kalkınmasındaki gerekli unsurlardan biri olarak görüldüğü için eğitim, tarım eğitimi, kooperatifleşme ve bilhassa yayın işleri hareketi altı çizilen kavramlardır.

Toplum kalkınması, toplumun neredeyse tamamının eğitimine olanak tanınması açısından önem arz etmektedir. Toplum kalkınması köy kalkınması olarak da önem verilen bir kavram olduğu için köylüyü bilgilendirmek, üretim tekniklerini düzenlemek, işbirliği içinde çalışmalarına olanak tanımak amacıyla kaynakların kullanılmasını sağlamak konusu üzerinde durulmuştur. Her türlü eğitimle halkın yaşantısında daha faydalı olmasını sağlayarak üretimi ve üretkenliği desteklemek planın amaçları arasında sıralanmıştır.

Hizmet içi eğitim bu planda yalnızca sanayi içinde eğitim olarak ele alınmıştır. Sanayi içi eğitim insan gücü gereksinimlerinin karşılanmasında yeterli olmayan düzeyde gelişim gösterdiği için sanayi içi eğitim programlarının düzenlenmesi, uygulanması ve kuruluşlar arası, koordineli ve uyum içinde çalışmanın sağlanması amacıyla birinci plandan başlanarak türlü sistemler önerilmiştir. 1963 yılında bir danışma kurulu bir araya gelerek “Sanayi içinde Eğitim icra Komitesi” kurulmuş ancak beklenen etki sağlanamamıştır. Bunun yanı sıra bu planda, sanayide eğitimin istenen düzeyde örgütlenmesi için, önlemler alınmış, "Mesleki Eğitim Merkezlerinin" açılması teklif edilmiştir. 1967 senesine kadar Mesleki Eğitim Merkezleri Projesi'ne göre farklı iş alanlarında 114 alan oluşturulacaktır, altı ayda bir tekrarlanan eğitimler

¹²⁸ a.g.p., 1963: s. 101

ile giderek yükselen miktarda personel uzman hale getirilecektir. Çizelge 2’de görüldüğü üzere 1967 yılında yetiştirilecek eleman sayısı 2.175, iken bu merkezlerde 1968 senesinden sonra yılda 3.300 insanın yetiştirilmesi hedeflenmiştir.¹²⁹

Çizelge 2. Meslekî Eğitim Merkezlerinde Yetiştirilecek Elemanlar ve Yapılacak Harcamalar

Yıllar	Yetiştirilecek Elemanlar	Yatırım Giderleri (milyon TL)
1963	360	7,0
1964	945	5,5
1965	1530	7,5
1966	2190	6,5
1967	2175	5,0
Toplam	7740	31,5

Kaynak: DPT, BBKP, 1963: Tablo 364

Eğitim sistemi içerisinde uygulanabilecek halk eğitim merkezleri ile yüksek düzeyde maddi imkân sağlanması aracılığıyla yetenekli genç nüfusun imkan zorluklarını aşarak gerekli olan mertebelere yükselmelerinin sağlanacağı, bu sayede insan gücü kaynağı da farklı iktisadi kaynaklarla birlikte en güzel şekilde değerlendirileceği belirtilmiştir.¹³⁰

BBYKP döneminde toplumun gelişimine yönelik programlarının bütün illerde faaliyet göstermesi için gerekli önlemlere başvurulacağı ifade edilmiş, 1967-1977 döneminde ise toplumun gelişmesine yönelik programlarının bütün köy ve kasabaların dâhil olacağı şekilde uygulanması hedeflenmiştir.¹³¹

2.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1968-1972)

Süleyman Demirel Başbakanlığındaki 30’uncu hükümet tarafından hazırlanan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, modern teknolojinin bütün imkânlarından, diğer memleketlerin deneyim ve bilgilerinden faydalanan Türkiye’nin biran evvel kalkınabilmesi için, kaynakları en iyi şekilde kullanarak erişilmek istenen hedeflere biran evvel varabilmek amacını taşımaktadır.

¹²⁹ a.g.p., 1963: s. 454.

¹³⁰ a.g.p., 1963: s. 506.

¹³¹ a.g.p., 1963: s. 105.

1968-1972 yılları arasında kapsayan bu kalkınma planının sonunu takip eden yıl Cumhuriyetin 50'nci yıl dönümü olduğu için planlanan hedeflere ulaşmanın önemi ayrıca vurgulanmıştır.

İkinci planda eğitimle alakalı ilkeler içerisinde halk eğitimi sahibi olanlar şu şekildedir¹³²:

Örgün eğitim yanı sıra, vazifelerinin yerine getirilmesi ve vatandaşlık haklarının kullanması tarafından lüzumlu okur-yazar etkinlikleri ile halkların beceri ve bilgi düzeyini yukarı çıkarmak ile detaylı uygulama, şartlarında ve bilhassa endüstride verimi yükseltmek için süregelen yetiştirme uygulamalarına ve eğitim çalışmalarına imkân sağlanacaktır. Bahsi geçen eğitim ile çalışma şartlarının uygun hale getirilmesi, köylerden kentlere gelenlere yeni etraf ve çalışma şartlarına uyum sağlamak hedefi sağlanacaktır.

Eğitim faaliyetlerinin tamamının MEB'de toplanması yadsınamaz bir zorunluluktur. Eğitim ile hizmetlerin birbirlerinden farklı olmayacağı yerel sağlık, tarım, savunma ve güvenlikle alakalı eğitim örgütleri haricindeki bütün eğitim faaliyetlerinin MEB'in bünyesine alınması tamamlanacaktır. Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü de MEB bünyesine alınacaktır İBYKP'de halk eğitimi hususu "süregelen eğitim" başlığı altında ele alınmıştır.

Örgün eğitim dışında kalan erişkinlere okur-yazar öğretiminde son kademedeki sahip oldukları bilgileri ve yetenekleri ilerletmek ya da yeni yetenekler kazandırmak amacıyla verdiği okul dışı eğitim" şeklinde tarif edilmiştir.¹³³ Plana göre süregelen eğitim okulda yürütülen eğitimin noksanlarını giderici, üst örgün eğitime dâhil olmayanlar tarafından geliştirici ile örgün eğitimden faydalanma imkânı olmayanların tek fırsatıdır. Bu yönden İBYKP'de süregelen eğitimin okullarda verilen eğitimden, bağlantısız şekilde ele alınmayacağı ve okullarda verilen eğitim amacıyla onaylı unsur ve kuruluşların nizamı süregelen eğitim amacıyla da geçerli bulunduğu vurgulanmıştır.

Planda, süregelen eğitim kurumlanma çalışmaları arasında işbirliğinin bulunmaması ve süregelen eğitim uygulamalarının belirli amaçlara bağlanmaması, süregelen eğitimin hedefine ulaşamamasının nedenleri olarak gösterilmiştir. 1968-1972'de sürecinde süregelen eğitim çalışmaları, arasındaki koordinasyonun MEB tarafından sağlanması, bu alanda eğitim faaliyetleri yürüten diğer resmî ve özel kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmaların düzenli ve

¹³² İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968 s. 158-159 <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf> (Erişim Tarihi: 21.04.2019)

¹³³ a.g.p., 1971: s. 179.

tutarlı olacak şekilde iş birliğinde yürütülmesi amacıyla bütünlüğü olan süregelen eğitim uygulamalarının yapılması, süregelen eğitimin örgün eğitimiyle temasının gözetilmesi, başlatılacak yeni uygulamaların MEB bünyesine dâhil edilmesi ve örgün eğitim tesislerinden faydalanması gibi hususlara vurgu yapılmıştır.

Planda dikkat çeken hususlardan biri de “halk eğitimi” uygulamaları ile halkı okuma ve yazma bilecek seviyeye ulaştırmak, asli bilgi ve becerileri kazandırmak ile halka güzel bir yaşam, standardına ulaştırma talebi kazandırmak amaçlanmıştır. Ayrıca, halkın problemlerine karşı çözüm üretmesi ve bu hususta teşkilatlanmasının da önemine değinilmiştir. Bireylerin meslek sahibi olmaları ile mesleklerinde ilerlemelerine imkân oluşturmak hedeflerine yer verilmiştir. Toplumunu ilgilendiren konularda çeşitli faaliyetler oluşturulması, yaşadıkları çevreye uygun verilecek eğitimler verilmesi bu plandaki bir diğer önemli hedeftir.

Devletin topluma sağladığı bir hizmet olan halk eğitimi, toplumun aktif olarak katılacağı kalitede çalışmalardır. Planda, o vakte dek aile planlaması, Ana-çocuk sağlığı, halk sağlığı gibi isimler altında bir ölçüde devam ettirilen Kadın eğitimi uygulamalarını uygulamanın ehemmiyeti bilhassa vurgulanmış, kadınlara yönelik aile planlaması, halk sağlığı, çocuk sağlığı gibi uygulamaların özel bir süreçle geliştirileceği, MEB tarafından oluşturulacak değişik ortamdaki bayanlara yapılabilecek detaylı ve kız teknik öğretim kurumlarının destekleri ve özel kadın eğitimi ve ev hanımlığı ile annelik verilerinin daha fazla sayıda insanlara ulaştırılmasına çalışılacağına yer verilmiştir. Söz konusu çalışmaların uygulanabilmesi amacı ile bölge okullarından faydalanma imkânlarının sağlanması, köylerde kadınlar için oluşturulan kadınları kursların MEB’e taşınarak kız teknik öğretim kurumlarının olanakları ile birlikte yürütülmesi öngörülmüştür. Kız teknik öğretimin bütün çalışmalarında kadın eğitimi hususunun üstünde lüzuma ehemmiyetle durulacağı, süregelen eğitim kalitesinde olan Akşam Kız sanat okullar uygulamalarının da bu anlayış içerisinde geliştirileceği belirtilmiştir.

Bu planda süregelen eğitim içerisinde en çok önem kazanan husus kadınların eğitiminin yanı sıra okuma-yazma eğitimi belirlenmiştir. Amaç olarak okuma yazma öğretimini amaç edinen plan, süregelen eğitim faaliyetlerini, bu eksen etrafında biriktirmiştir. Bütün kamu kurumlarının ve istemli iştirakçilerin uygulaması ve faaliyetleri ile bir "okuma-yazma seferberliği" zihniyeti içerisinde beş milyon insana okuma-yazma öğretilmesi amaçlanmıştır. Fakat bu süreçte sadece 133.565 şahsa okuma-yazma öğretilmiştir. Ayrıca, süregelen eğitimde grafik, film, televizyon ve radyo programlarından geniş ölçüde faydalanılması planlanmıştır.

Planda kurum içi eğitim hususu da farklı bir başlık olarak ele alınmıştır. Planın hizmet içi eğitim başlığı olarak düzenlenen bölümünde, çalışanlara okul zamanı ortamında kazanamadıkları işleriyle alakalı bilgileri ve kabiliyetleri sunmak ve ilerletmek iş kuvvetinin kademeler içerisindeki yukarı hareketliliğine olanak sunmak, teknolojik ilerlemelere göre görev yapanlara bilgilendirme yapmak, detaylı alanlarda teknolojiye meydana gelecek ilerlemeler ile iş alanları içerisindeki temaslarda değişiklikler neticesi olan iş kuvveti fazlalığının farklı yönlerle geçip gitmesine imkân vermek amacı ile tüm iş alanlarında ve her düzlemde kurum içi eğitim verileceği “öngörülmüştür.”¹³⁴

Sanayide hizmet içi eğitimi hususu ile alakalı MEB ve Çalışma ve Sanayi Bakanlığı işbirliğiyle MEB’in sahip olunan tesislerinden faydalanarak “Meslek Eğitim Merkezleri”nde lider işçi eğitimi ve idare personeli eğitimi uygulanması, böylelikle işbaşında eğitim verilerek kaliteli ustabaşı ile işçi yetiştirilmesi, bu faaliyetler amacıyla lüzumlu uygulamaların işbirliği içerisinde olan bakanlıklarca beraber hazır hale getirilmesi, kamu pazarında orta ve yüksek seviye yöneticilerin yetiştirilebilmesi amacıyla Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü ve Türkiye’nin desteklenmesi ve bu hususta Devlet Personel Dairesi ile işbirliği yapılması hususları da plan doğrultusunda hükme bağlanmıştır.¹³⁵

2.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1973-1977)

ÜBYKP, 15 senelik birinci perspektif ve stratejik planın üçüncü dilimi olarak hazırlanması lüzum olduğundan bir plan iken I ve II. Beş Senelik Kalkınma Planları’nın amaçları tutmadığı için 22 senelik ikinci perspektif ve stratejik planın ilk dilimi olarak Ferit Melen Başbakanlığındaki 35. hükümet tarafından oluşturulmuştur.

ÜBYKP ile uzun süreli sağlanacak ilerlemenin tarafı ve eğitimin genel noktaları arasında halk eğitimini sahibi olan ilkeler şu şekildedir:¹³⁶

- Genel kalkınma amaçlarına ideal olarak eğitimin nedenlerinden biri de uzun süreli kalkınma amaçlarını gerçekleştirmek,

¹³⁴ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2019)

¹³⁵ a.g.p., 1971: s. 186.

¹³⁶ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.p. s. 717.

- Kalite ve nicelikte insan kuvveti yetiştirmek,
- Eğitim sisteminin yapısı ve büyüklüğü, sektörel ihtiyaçlara ve bu sektörlerin insan kuvveti lüzumlarına göre belirlemek.

Eğitim bir bütün ve proses olarak gözden geçirilecek, bundan sonra örgün ile süregelen eğitim modülleri arasındaki bütünlük ile üretim süreçlerinde tespit edilen bireylerin verilerinin yenilenmesi şeklindeki eğitim sürekliliği ilkesi anlaşılabacaktır.

Üretim ile eğitim arasında bütün bir temas sağlanarak detaylı yollarda üretim düzeneğinin gereklerini ülke şartlarına uyduran, gerçekleştiren, teknolojiyi kullanan, araştırıcı insanlar yetiştirecektir.

ÜBYKP evveli hazırlık amacıyla oluşturulan “Yaygın Eğitim Özel İhtisas Komisyonu” sonuç raporunda halk eğitimini lüzumları nedenleri, nedenler ve ilkeler hususu üstünde durulmuş ve husus ile alakalı tarif ile kavramlar verilmiştir. Konuya dair problemler vurgulanmış, halk eğitimi yasaları çıkarılması önerilmiş, halk eğitimi insan kaynaklarının belirlenmesi, eğitimi, vazife yetkilerinin ve alanlarının yönetmelik ile belirlenmesi, Halk Eğitimi Enstitüsü’nün oluşturulması, halk eğitimi merkezi ile alakalı kurumların yapıları amacıyla kentin ilerleme planında yer verilmesi, halk eğitimi çalışmalarında örgün eğitim yapılarının imkânlarından faydalanılması, halk eğitimi koordinasyon kurulu kurulması ve okuma yazma kampanyaları oluşturulması gibi çözüm önerileri sunulmuştur.

ÜBYKP ile evvel oluşturulan planlar sürecinde süregelen eğitimin yeterli ehemmiyeti görememesi ve tamamlanamayan uygulamalar da dikkate alınarak “Yaygın Eğitim Özel İhtisas Komisyonu”nun önerileri tarafında, süregelen eğitimin uzun ehemmiyetinde ilerleme tarafına dair detaylı hükümler getirilmiştir.

Plana göre örgün eğitim ile sağlanamayan insan kuvveti açıkları, genel ve bilhassa meslekî-teknik süregelen eğitim uygulamalar ile sağlanacaktır. Yaygın eğitim araçlar, olarak, kolay sağlık, kolay tarım ve kolay sanat okulları oluşturulacak ve iş evveli eğitim merkezleri ve işbaşı eğitim sistemiyle süregelen hal alması yoluna gidilecektir.¹³⁷ Bu kolay okulların aynı vakitte bir hizmet içi eğitim merkezi gibi kullanılmasına imkân sağlanacaktır. Plana göre Eğitim bir bütün ve sürekli bir proses olarak göz önünde bulundurulacak bundan okul içi eğitim ve

¹³⁷ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, *a.g.p.* s. 150.

süregelen eğitim yöntemleri arasındaki aynılık ve üretim zamanında tespit edilen bireylerin verilerinin yenilenmesi halinde eğitim sürekliliği ilkesi anlaşılabacaktır.¹³⁸

Planın dördüncü kesim on ikinci bölümünde “Yaygın Eğitim” başlığı altında alttaki hükümler üstünde durulmuştur:

Yaygın eğitim, örgün eğitimde kısa zamanda yetiştirilmeyen ve iktisadi ilerlemede hızla lüzum duyulan insan kaynağını karşılamak amacıyla ve örgün eğitimi tamamlayıcı ve bütünleyici bir yapıda tasarlanacak, okul dışı kalmış şahıslara gerekli mesleki bilgi ve yeterlilikleri kazandıracak tek imkân olarak üstünde ehemmiyetle durulacaktır. Temel eğitimi kısmen ya da bütünü bitirip üst seviyeye geçemeyen öğrencilere yönelik farklı süre ve modüler biçimde verilecek pratik tarım, sanat ve sağlık okulları açılacaktır. Ayrıca üretim yapılan fabrika ve diğer sanayi kuruluşlarında iş evveli ve iş başında hizmet içi eğitimi kursları bu okullarla eşgüdümlü olarak geliştirilecek, üretim sürecindeki ya da dışındaki şahıslar eğitimleri amacıyla her iki imkândan da faydalanacaklardır. Bu iki imkân insan kaynağı lüzumlarının erişkin işçi (sanatkâr), kesimini bağlayacaktır.¹³⁹

Pratik sanat okullarının detaylı modüllerini bitirenlerden başarıyı sağlayanlar teknik liselerin hazırlık sınıflarını başarmak amacı ile bu okullara gidebilecekleri gibi, direkt olarak teknik liselere girmiş öğrencilerden hazırlık kategorisini başaramayanların ikinci sene kolay sanat okullarına kayıtları ve devam etmeleri sağlanacaktır. Orta öğretimden mezun olanlar, tekrar kısa süreli ve hızlıca yetiştirilmesi lüzumu birtakım meslek elemanlarını sağlamak amacıyla oluşturulan okullara devam edebilecekleri gibi, kuruluşların aynı yönde kuracakları meslek ihtisas merkezlerinde de eğitilebileceklerdir. Orta öğretim ile onun üstündeki kısa süreli eğitimden geride bıraktığımız bireylerin, tekrardan düzenlenecek yükseköğretim baraj sınavında başarılı olmak kaydı ile yükseköğrenime devamlarına imkân oluşturulacaktır. Yükseköğretimden mezun olanların da üretim süreci içerisinde dikkatlerini yenileyici süregelen eğitim modelini geliştirilecektir.¹⁴⁰

Örgün eğitim, kolay sanat okulları gibi yarı örgün, yan süregelen eğitim ile üretim süreci içerisindeki eğitimin bütünü arasında işbirliğini oluşturacak bir örgütlemeye gidilecektir.¹⁴¹

¹³⁸ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, *a.g.p.*, s. 717.

¹³⁹ *a.g.p.*, 1973: s. 723.

¹⁴⁰ *a.g.p.*, 1973: s. 723.

¹⁴¹ *a.g.p.*, 1973: s. 724.

Planın ilkeler ve tedbirler başlığında, "Pratik tarım okullarının, tarımın detaylı kollarında faaliyet gösteren fertlerin tarım, tarım, hayvancılık aletleri ve kooperatifçilik hususlarında kısa aralıklarla bilgi ve yetenek kazanmalarına imkân sağlayacak şekilde geliştirileceği, gezici köy erkek ve kadın kurslarının çalışmalarının kolay tarım ve kız sanat okulları ile uyumlu şekilde sağlanacağı, gezici köy kadın kursları, bilhassa kırsal bölgelerdeki bayanın değişen şartlara uyumunu sağlayacak şeklinde geliştirileceği, radyo ve bilhassa televizyonun süregelen eğitim çalışmalarında geniş halklara yer vermesi sağlanacak bu nedenle TRT ile eğitim kurumları içerisinde işbirliği oluşturulacaktır." ifade edilmektedir. Sağlam düşünsel yapıya sahip olan ÜBYKP, plan önemiyetindeki siyasi istikrarsızlıklar sebebi ile amaçlarını büyük ölçüde gerçekleştirememiştir.¹⁴²

2.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1979-1983)

Bülent Ecevit Başbakanlığındaki 42. Hükümetçe oluşturulan ve 1978'de TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe giren DBYKP, 1979-1983 senelerini kapsamaktadır. Bu planda eğitimle alakalı oluşturulan politikalar içerisinde halk eğitimi ile ilgili ilkeler şu şekildedir:¹⁴³

Yaşam boyu devam eden eğitim, her yönü ile değerlendirilecektir. Bu sebeple süregelen yaygın ve örgün eğitim bütünleştirerek geliştirecektir. Bu kapsamda bunlar arasındaki seviye farklılıkları ve bağlantısızlıkları giderilecektir.

Eğitim sistemi, Türkiye genelini kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır. MEB başta olmak üzere eğitim ile alakalı bütün örgütlerde, eğitimde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Önceki planlara bağlı kalınarak DBYKP'de Türkiye'de eğitimin, örgün ve yaygın eğitimi ayrı ayrı düşünmeden bir bütünlük içerisinde yönetilmesinin ehemmiyeti vurgulanmıştır.

DBYKP'de yaygın eğitim ile daha az sürede meslekî ve teknik eğitim verilebilmesi, özellikle teknolojik şartlarla gelişen sektörlerde ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünün kısa zamanda karşılanabilmesi, örgün eğitime göre maliyetinin az olması sebebiyle ehemmiyet

¹⁴² Mehmet Bilir, *Yetişkin Eğitimi, Yetişkin/ Halk Eğitiminin Tarihsel Gelişimi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009

¹⁴³ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979, s. 453-456.

kazandığı bilhassa vurgulanmıştır. O zamana dek yaygın eğitim etkinliklerinin bilhassa aksi yönde bir yaklaşımla gerçekleştirildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁴

Türkiye’de meslekî ve teknik alanlarda sürdürülen yaygın eğitim faaliyetlerine kurumlar arasında koordinasyonun ve iş birliğinin oluşturulamaması, bu alanda ihtiyaç duyulan öğretim programlarının geliştirilmemesi, daha esnek bir planlama oluşturulmamasının yaygın eğitimden gerektiği kadar faydalanılmasına neden olduğu düşünülmüştür.¹⁴⁵ Diğer yandan, örgün eğitimden faydalanmayan büyük kitlelerin eğitim gereksiniminin ve toplumsal şartlara uyum sağlamalarını, endüstrileşmenin, kentleşmenin ve tarımda modern sanayinin lüzumları bilgi ile yeteneklere sahip olmalarına yönelmiş kapsayıcı bir yaygın eğitim sisteminin geliştirilmesi gereksinimi öneminin korunduğu belirtilmiştir.¹⁴⁶

DBYKP’de eğitim kademeleri arasındaki dağılım ile eğitime ayrılan mali destekler Çizelge 3’de belirtilmiştir.

Çizelge 3. Eğitimde Toplam Yatırımlar

Konular	IV. Kalkınma Planı Hedefi (milyon TL)
Okulöncesi eğitim	500
İlköğretim	25.000
Ortaöğretim	17.000
Yükseköğretim	13.250
Yaygın Eğitim	2.500
Gençlik, Spor ve Kültür	4.750
Üçüncü Plandan Kalan Projeler	11.000
Toplam (Kamu)	74.000

Kaynak: DPT, DBKP, 1979: Tablo 164

Bu süreçte toplam eğitim yatırımlarının yüzde 3,3’ünün süregelen eğitime, ayrılması planlanmıştır. DBYKP’de yaygın eğitime yönelik amaçlar aşağıda belirlenmiştir:

- Örgün eğitimi tamamlayacak yaygın eğitim şeklinde, detaylı süregelen eğitim çalışmaları arasında uyum oluşturuu uygulama ve içeriğin planlanmasını veren bir

¹⁴⁴ a.g.p., 1979: s. 453.

¹⁴⁵ a.g.p., 1979: s. 453.

¹⁴⁶ a.g.p., 1979: s. 453

düzen bütünlüğü içerisinde geliştirilmesi amacıyla lüzumlu planlamalar oluşturulacaktır.

- Sanayileşen sanat mektepleri yenilenen üretim düzeninin işlemleri tarafında eğitim uygulamalarında bulunacak, süregelen ve örgün eğitim sistemleri lüzum kurumsal lüzumlu içerik olarak birliktelik sağlayan ile geçişlere imkân sağlayacak elastik bir şekilde oluşturulacaktır.
- Örgün-süregelen eğitim birliği oluşturulurken iş alanı bölümünde kazanılan yetenek ile tecrübelerin mektep içinde verilen eğitimle paralel olacak şekilde analiz edilmesi amacı ile lüzumlu düzenlenir yapılacaktır.
- Meslekî ve teknik eğitime önem verilecektir. Bu için yaygın eğitim faaliyetlerinin oluşturulmasında iş alanları koşullarının ehemmiyete alan, iş değerlendirmelerine dayalı eğitim uygulamaları oluşturulacaktır.
- Gezici köy eğitim kursları, alakalı kurumların birlikte çalışmasıyla tarım pazarında faaliyet gösterenlere hayvancılık, tarım, tarım makineleri ve tarım aletleri hususlarında eğitim sunacak içeriklere sahip olacak şekilde oluşturulacaktır. Bu nedenle tarım okullarının imkânlarından faydalanılacaktır. İstihdam süreci içerisinde tespit edilen kaliteli elemanlardan bilhassa teknik eğitimde eğitimi verebilecek personel olarak faydalanmalarına imkân verilecektir. Bu nedenle bilhassa kamu işletmeci ve yatırımcı kuruluşları ile birlikte çalışmanın gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.
- DBYKP sürecinde televizyonda açık yükseköğretime, detaylı seviyede süregelen eğitim ve kültür seviyesinin artmasına katkı sunmak ve diğer nedenle kullanılmamak şartı ile TRT doğrultusunda ikinci kanal televizyon tesisleri oluşturulup işletilecektir.

2.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1985-1989)

Turgut Özal Başbakanlığındaki 45'inci Hükümet sürecinde ortaya koyulan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 13/7/1984 tarihli 90'ıncı toplantısında kabul görerek yürürlüğe alınan Beş Yıllık Kalkınma Planı; 1985-1989 tarih aralığını kapsamaktadır.

Beşinci planda eğitimle alakalı belirlenmiş olan ilke ve siyasetler içerisinde halk eğitimini sahibi olan vurgular şu şekildedir:¹⁴⁷

¹⁴⁷ Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *a.g.p.*, 1985: s.140-141.

Örgün eğitim düzeneğinin bir seviyesinde daha öteye gitmeyerek yaşama girişecek olan içlere, örgün eğitim fırsatlarından da faydalanarak düzenleme yapılacak süregelen eğitim Programları yolu ile insanlara meslek sahibi olmaları için program oluşturulacaktır.

Meslekî ve teknik alanlarda iş evveli ile hizmet içi eğitim programları, özel bütün ve kamu iş bölgelerinde verimi çoğaltıcı unsurlar dikkate alınarak yürütülecek, özel sektör iş evveli ile iş başı programlarında önem verilecektir.

Yaygın ve eğitim örgütlerinden birbirine geçiş ve denklik halleri göz önünde bulundurularak bir ilkeye dâhil edilecektir. Örgün eğitim ve yaygın eğitim benzer eğitim kurumları doğrultusunda iç içe ve paralel olacak şekilde yürütülecektir.

BEBYKP’de; "örgün eğitim düzeneğinin belirli aşamalarından ileri gidemeyerek, hayata katılma halinde olan genç bireylere, örgün eğitim sistemi ortamında oluşturulacak süregelen eğitim müfredatları yolu ile meslek sahibi yapılması” asli ilkeler arasında bulundurularak planda, "Eğitim beşikten mezara kadar devam eden”¹⁴⁸ bir faaliyet olarak kabul edilmiş, böylece "hayat boyu eğitim" kavramı planlarda ilk kez yer almıştır.

Planda örgün ve süregelen eğitimin birleştirilmesi önerisi sunulmuş, süregelen eğitim kurullarının yetişkin olanlara hayat boyu eğitim yayınlayan kuruluşlar olarak tekrardan tanımlanması ihtiyacına vurgu yapılmaktadır. Plan’da “süregelen ve örgün eğitimin benzer eğitim kurumları doğrultusunda iç içe programlarla ve paralel programlarla yürütüleceği, süregelen ve örgün eğitimin, pazarının gerektirdiği farklı meslek alanlarına göre denk meslekî içerikte planlanacağı ve yürütüleceği; süregelen ve örgün eğitimde meslekî hususlarda denk program uygulanarak, süregelen ve örgün eğitimin farksız orantısında öğrenim görenlerin denk meslek sertifikalarına layık görüleceği”¹⁴⁹ belirtilmektedir.

BEBYKP’de yaygın eğitime dair amaçlar şu şekilde belirlenmiştir:

Örgün eğitim sisteminin birinci basamağında, daha ileriye gidemeyerek, yaşama atılma halindeki bireylere, örgün eğitim sistemi içerisinde planlanacak yaygın eğitim programları yolu ile meslek sahibi yapılacaktır,

¹⁴⁸ a.g.p., 1985: s. 154.

¹⁴⁹ a.g.p., 1985: s. 143.

Hizmet içi eğitim programlarının özel bütün ve devlet iş bölgelerinde verimi çoğaltıcı prensipler göz önünde bulundurularak sürdürülmesi, kamu harici sektörün iş evveli ve iş başı eğitim programlarında detaylı yöntemlerle teşvik edilecektir,

Çizelge 3.'den gördüğümüz üzere meslekî ve teknik, okul içi eğitim ile bütünlük oluşturmuş yaygın öğretim müfredatlarıyla yaklaşık 650.000 şahsa, meslek yüksekokulları ile 100.000 şahsın meslek sahibi olması amaçlanmıştır.

Çizelge 4. 15-25 Yaş Grubuna Meslek Kazandırıcı Yaygın Eğitimin V. Plan Dönemindeki Yıllık Hedefleri

Yıllar	Öğrenci Sayısı
1984-1985	80.000
1985-1986	120.000
1986-1987	150.000
1987-1988	150.000
1988-1989	150.000
Toplam	650.000

Kaynak: DPT, BEBYKP, 1985: Tablo 100

2.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1990-1994)

Turgut Özal Başbakanlığındaki 46. Hükümet tarafından hazırlanan ve 22.6.1989 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen ABYKP 1990-1994 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan 09.11.1989 tarihinde Yıldırım Akbulut Başbakanlığında kurulan 47. Hükümet zamanında uygulanmıştır.

ABYKP'de eğitimle alakalı göz önünde bulundurulmuş ilke ve politikalar içerisinde halk eğitimini işaret eden vurgular şu şekildedir:¹⁵⁰

Eğitim sistemi, meslek edindiren, süregelen eğitim, ara insan kuvveti ve yüksek kaliteli insan kuvveti yetiştiren eğitim olmak üzere üç ebatlı bir yapıda ele alınarak kalkınmanın asli vasıtalarından birisi olarak aktifleştirilecektir. Ortaöğretim kurumlarında kendi içerisinde ve

¹⁵⁰ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.p., 1990: s. 293-294.

süregelen eğitimle yatay ve dikey harekete imkân sağlayan bir yapıya kavuşturulması amacıyla lüzumlu düzenlemeler oluşturulacaktır.

Yaygın ve meslek edindirici eğitimin görsel ve işitsel vasıtalarla geniş toplumlara yönelmesinde radyo ve TV'den faydalanması ilkelere bağlanacaktır. Ayrıca, farklı bir TV kanalı eğitim faaliyetlerine ayrılacaktır.

Planda, süregelen eğitimin, uluslararası ekonomik temaslarının ilerlemesi, bilim ve teknolojiadaki yeni unsurlar, haberleşme imkânlarının artması, “bilgi toplumu çağına girme eğilimleri mesleklerin yapısındaki süratli değişmeler, iş kuvveti pazarının ani isteklerinin meydana çıkması gibi amaçlarla 1990-1994 yıllarını amaçlayan bu plan sürecinde daha çok ehemmiyet kazanacağı vurgulanmaktadır. Bu kapsamda süregelen eğitime ayrılan kaynakların çoğaltılarak, çıraklık eğitimi ve süregelen eğitimin kamu ve özel sektör işbirliği içerisinde devamlılığının sağlanacağı ve bu hususta gönüllü kurumlardan da yararlanılacağı söylenmektedir.¹⁵¹

Ayrıca, ABYKP'de yaygın eğitimin, sektörlerin gereksinim duyduğu nitelikli iş gücünün yetiştirilmesine yönelik olarak planlanması ihtiyacı üstünde durulmaktadır. Planda, “destekli bütçeden eğitim için oluşturulan yatırım ödeneklerinin minimum yüzde 7,5'inin süregelen eğitime yönlendirileceği”¹⁵² belirtilmektedir.

Yaygın eğitimde önem sırasının, istihdama yönelik yetenek edindirici eğitime dâhil edilmesi İŞKUR ile birlikte hareket ederek yetenek ve meslek edindirici eğitim içeriği ve avantajları genişletilerek, kamu ve özel sektörü hizmet vermeye yöneltmesi amaçlanmıştır.¹⁵³

Planda; her aşamada eğitim niteliğinin arttırılması, eğitimde imkânlara ulaşım eşitliğinin sağlanması ve eğitim programlarının kültürel, mali kalkınma, sosyal ilerlemenin ve teknolojik koşulların gerekleri tarafında geliştirilmesinin temel alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Eğitimde, görsel-işitsel, TV vasıtaları, bilgisayar imkânlı eğitim gibi modem teknolojilerden yararlanılmasına önem verileceği belirtilmektedir.

Sistem, meslek edindirme temelli süregelen eğitim, ara personel ve yüksek kaliteli personel eğitimi olarak çok boyutlu kalkınmanın asli vasıtalarından kabul edilerek aktifleştirilecektir.¹⁵⁴

¹⁵¹ a.g.p., 1990: s. 293.

¹⁵² a.g.p., 1990: s. 293.

¹⁵³ a.g.p., 1990: s. 296.

¹⁵⁴ a.g.p., 1990: s. 293.

2.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (1996-2000)

Tansu Çiller Başbakanlığındaki 51. Hükümet tarafından hazırlanan ve 18.07.1995 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen YBYKP, 1996-2000 yıllarını kapsamaktadır. Plan daha sonra Tansu Çiller başbakanlığında oluşturulan 52. Hükümet tarafından hayata geçirilmiştir.

YBYKP’de eğitimle alakalı belirlenmiş olan ilke ve politikalar içerisinde halk eğitimi ile ilgili olanlar şu şekildedir:¹⁵⁵

İlgili eğitim politikasının kalite, sayısal verilerinin güçlendirilerek mali gelişim, toplumsal ilerlemenin en mühim parçalarından insan kuvvetinin eğitimi asli ilkedir. Sektör içerisinde, sektörler üstü eğitim yapılarında verilebilecek programlı meslek eğitiminin denetlenmesi, ifası, planlanması adımlarında işyerlerinin etkinliğini ve meslek örgütlerini çoğaltmak amacıyla, alakalı yasalarda ihtiyaç duyulan planlama acilen bünye bulacaktır.

Günümüz sosyal yaşantısı içerisinde, hayat sürdüğümüz bilişim çağının, bugünümüzde gözlenen küreselleşme-bütünleşme proseslerinin meydana koyduğu gereksinimler, kaliteli insan kuvvetinin yetiştirilmesinde bilgi kadar, hem de ondan daha çok, direkt olarak mesleki alt yapı, yöntemler, acele adaptasyon kabiliyeti vs. farklı dizaynları birinci plana çıkarmak, söz konusu soruna örgün yapı dâhilinde ve yanı sıra istikrarlı meslekî eğitim planı oluşturulması zorunluluğu ortaya koymaktadır. Eğitim yapısının mesleki bazda tekrardan oluşturulmasında asli faktör, sektör-okul birliğine dayalı ve yeterlik edindirici meslek kazandırma düzeneğinin, örgün ve süregelen eğitimin tüm seviyelerinde yürütülmesini sağlama olacaktır. İhtiyaç duyulan insan kuvvetinin temini için her eğitim düzeyinde meslekî-teknik eğitime ehemmiyet verilebilecektir.

Meslekî ve teknik eğitimin global ölçüde getirilmesine, meslek ölçütleri, onaylama mekanizması üstünde oluşturulan çalışmaları oluşturmaya, sektör-okul temaslarının gelişimine, asli bilgi-kabiliyetler ile yeni teknolojilerin okulda öğretilmesine, programın iş bölgelerinde yapılmasına, ehemmiyet verilebilecektir. Örgün ve süregelen eğitim kurum ve

¹⁵⁵ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996. s. 26-30.

müfredatları arasında her adımda yatay-dikey geçişlere olanak sağlayan elastik yapıya kavuşturulacaktır.¹⁵⁶

Eğitim ve öğretimi tamamlayarak çalışma hayatına geçiş yapan ya da rastgele bir amaçla okul ile ilişkisini kesmiş bireyler ileriki süreçlerde, alanlarında bilgi ve yeteneklerini ilerletme imkânlarına sahip olacaktır.

Meslekî ve teknik eğitimde modüler sistem benimsenecek, müfredat modüler yapıya uygun duruma sokulacak, örgün ya da süregelen eğitim gören, eş değer kabiliyete sahip şahıslara eş değer çalışma imkânları tanınacaktır.

Devlet gözetiminde özel sektörün eğitim hizmeti verme etkinlikleri yapılacaktır. Kamuda ve sektörde süregelen mesleki eğitimin bileşenlerinin ehemmiyet verilebilecektir.

YBYKP’de; örgün ve süregelen eğitimin ekonominin insan kuvveti gereksinimlerine ideal duruma getirilmesi çalışmalarında amaçlanan seviyeye ulaşamadığı görülmekte, bilhassa de süregelen eğitimde yetersiz kalındığı ifade edilmektedir.

Planda, süregelen eğitim düzeneğinin kalite ve niteliği artırılarak, ekonomik gelişim ve toplumsal ilerlemenin önde gelen unsuru olarak karşımıza çıkan insan kuvvetinin geliştirilmesi gerekliliği gereği üstünde durularak, mekanizmalar arasında daima yatay ve dikey hareketlere imkân tanıyan elastik yapıya kavuşturulmasının ehemmiyeti belirtilmiştir. İlave olarak, eğitim ve öğretimi sonuçlanmış, çalışma hayatına geçiş yapan ya da rastgele bir amaçla okul ile ilişkisini kesmiş bireylere hayatlarının ileriki süreçlerinde, kişisel yönelimler tarafında bilgi-yeteneklerini artırma imkânlarının sunulması zorunluluğu belirtilmiştir.

İşyeri içerisinde ve işletmelerin yönetsel eğitim merkezlerinde verilebilecek kolay meslek eğitiminin planlanması, icra edilmesi ve kontrolü adımlarında kuruluşların, sektörün etkisini çoğaltmak için, alakalı gerekli kanuni güncellemeler amaçlanmıştır.

Meslekî ve teknik eğitimde, eğitim modelleri arasında ideal bölümlemeye gidilmesinin ehemmiyeti vurgulanmış, örgün ve süregelen mesleki-teknik eğitimin standartlarına getirilmesi, iş gücü standardizasyonu ve onaylama organları üstünde oluşturulan çalışmaların bitirilmesi, sektör-okul temaslarının geliştirilmesi, asli edinim ve yeteneklerle yeni

¹⁵⁶ a.g.p., 1996: s. 26-30.

teknolojilerin eğitim içerisinde verilmesi, programın iş bölgelerinde yapılması ve hizmet içi eğitime önemiyet verilmesi planlanmıştır.

YBYKP’de nüfus politikası hususu ile alakalı farkındalık, eğitim, etkileşim çalışmalarına istekli kurumların-şirketlerin katılmasının destekleneceği, nüfus hususlarıyla alakalı çalışmalar asli eğitim temel alınarak okul ve halk eğitimi merkezleri, medya aracılığıyla yoğunlaştırılacağı ifade edilmektedir. Örgün ve süregelen eğitimde etraf bilinci meydana getirmek üzere düzenlemeler planlanması ve gönüllü kuruluşların her türlü faaliyete teşvik edilmesi planlanmıştır.

Çevrenin korunmasına dair bilgilendirme ve şuur kazandırma çalışmaları hedef topluluğun gereksinimleriyle temaslandırılacağı; çevrenin korunmasına yönelik taşıdığı, stratejik öncelik dikkate alınarak hayat boyu eğitim ilkesi dikkate alınacağı ifade edilmiştir.

2.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (2001-2005)

Mustafa Bülent Ecevit Başbakanlığındaki 57. Hükümet tarafından hazırlanarak 27.6.2000 tarihinde TBMM tarafından kabul edildikten sonra yürürlüğe giren SBYKP, 2001-2005 senelerini kapsayan uzun vadeli strateji ve 2001-2023 yıllarını kapsayan uzun vadeli perspektif planının birinci parçası olarak planlanmıştır.

2001-2023 sürecini amaçlayan uzun vadeli ilerleme strateji planının asli amacı; Atatürk’ün gösterdiği modern medeniyet seviyesini aşma amacı tarafında, Ülkemizin 21. yüzyılda kültür, medeniyetin yüksek adımına erişerek global ölçüde gelirini adil paylaşan, hukukun üstünlüğünü, insan hak ve ödevlerini güven altına alan, üreten, katılımı, din ve vicdan hürriyetini, demokrasiyi ve laikliği yaşam şekli olarak kabullenmiş, global ve aktif bir cihan ulusu haline gelmesidir. Bilgi toplumu noktasına ulaşmayı gerçekleştirilerek global gelirinden ileri düzeyde kazanım sağlanması, milli yaşam seviyesinin yükseltilmesi, bilim ve medeniyete etkisi ile yerel ve global düzeylerdeki kararlarda söz sahibi olmaktır.¹⁵⁷ Sekizinci planda eğitimle alakalı belirleme edilen ilke ve politikalar içerisinde halk eğitimini sahibi olanlar şu şekildedir:¹⁵⁸

¹⁵⁷ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001: s. 21.

¹⁵⁸ a.g.p., 2001: s. 82-84.

Millî eğitimin genel amacıyla hayat boyu öğrenme felsefesiyle bilgiye ulaşma yöntemlerini kazandıran aktif bir yol göstericiliğin sahibi olan sürecin tamamında yatay ve dikey geçişlere olanak tanıyan pazar meslek ölçümlerine ideal, sektörel eğitime öncelik tanıyan, yetkilendirmeyi temel kapsayıcı bütün bireyleri dâhil etme amacıyla fırsat eşitliğini temel alan bir sistem içerisinde tekrardan yapılandırılacaktır.

Örgün ve yaygın meslekî-teknik eğitime öncelik verilebilecek lise düzeyinde meslekî-teknik okullaşmayı geliştirerek, üniversite sınavlarında genel lise ve meslekî-teknik lise mezunları kıyaslamalarında değişik değerlendirmeleri ortadan kaldırarak, meslekî-teknik eğitimin yaygınlaşması özendirilecek, meslekî-teknik eğitim programlarının meslek değerlerine bağlı şekilde oluşturulması sağlanacak ve bu kapsamda sektörle etkili iş birliği geliştirilecektir.

Toplumda hayat boyu öğrenme felsefesinin benimsenmesini amaçlayan yaygın eğitim olanağı güçlendirilecek, bilhassa yükseköğrenim kurumuna başlayamayan genç bireylere yetenek edindirme etkinlikleri arttırılacak, ulusal yönetimlerin, gönüllü teşkilatların ve özel kesimin bu husustaki çabaları özendirilecektir.

Planın "Amaçlar, İlkeler ve Politikalar" başlığı altında; "Millî eğitim, herkes amacıyla hayat boyu öğrenme felsefesi yaklaşımıyla yol ve yöntemlerini kazandıran, etkin bir rehberlik faaliyetinin sahibi olan, eğitimin bütün dönemlerinde yatay ve dikey geçişlere imkân veren, pazar meslek standartlarına ideal, üretime dönük eğitime önem veren, yetki devrini temel alan, istisnasız bütün öğrenciler amacıyla fırsat eşitliğini gözeten bir sistem bütünlüğü ortamında tekrardan düzenlenecektir." denilmektedir.

Planda ayrıca toplumda hayat boyu öğrenme felsefesinin kabul görmesini temel teşkil eden tüm süregelen eğitim olanağı ilerletilmesi; bilhassa yükseköğrenime dâhil olamayan bireylere kısa yoldan mesleki bilgi ve yeteneklerin edindirilerek bir meslek kazandırılmasına yönelik çalışmaların genişletileceği, kamu kurumlarının ve özel kurumların ve sektörün bu konudaki faaliyetlerinin özendirileceği ifade edilmiştir.

Planın “insan kuvveti” başlığı altında, iş kuvvetinin eğitim seviyesi uluslararası rekabet kuvvetini arttıracak nitelikte geliştirerek iş hayatı paralelinde sık sık eğitim imkânları geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Mesleki-teknik eğitimin, örgün-süregelen eğitim yapısı

içerisinde elastik, hareketli ve sektörler ile sıkı temas içerisinde güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁵⁹

Eğitim olanak ve materyallerinin sunumunda bilindik yollardan ziyade etkileşim ve bilgi teknolojilerinden yararlanarak daha geniş hedef gruplarına erişmeye elverişli olan kitle iletişim araçlarında yayımlanabilen programlar hazırlanarak uzaktan eğitim yolu ile halk eğitimini yaygınlaştırılması planlanmıştır.¹⁶⁰

“Özel ihtisas Komisyonların, 540 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 9. maddesi ile kalkınma planı düzenlemelerinde DPT’ye destek vermek ve plan hazırlıklarına daha kapsamlı kitlelerin katkısını sağlamak amacıyla kurabileceği belirtilmektedir. Bu amaçla; Başbakanlığın 14 Ağustos 1999 tarihli ve 1999/7 sayılı Genelgesi uyarınca 98 adet Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonlardan biri de Yaşam Boyu Eğitim ya da Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonudur.

"Yaşam Boyu Eğitim ya da Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinden Prof. Dr. Firdevs Güneş danışmanlığında akademisyenlerce hazırlanarak sunulmuştur. Bu akademisyenlerden yalnızca beşi eğitim fakülteleri katılımcılarından oluşmuştur.

Bu raporda ilk olarak "hayat boyu öğrenme" ile alakalı dünyadaki ve Türkiye'deki durum ele alınmış, bu husus ile alakalı problemler belirlenmiştir. Daha sonra ulaşılmak dilenen amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak amacıyla yapılması gereken bütçeler ile uygulanacak politikalardan bahsedilmiştir.

Bu komisyonun tavsiyelerinden bazıları şunlardır:

- MEB dışında kalan devlet ve özel eğitim kurum ve kuruluşlarında oluşturulan müfredat ve eğitim gereçleri hayat boyu eğitim yaklaşımı kapsamında incelenmiştir. Söz konusu nedenle, eğitime dair düzenlemelerde gerekli iyileştirmeye gidilmelidir.
- Yetişkin eğitiminde fırsat eşitliği yaratılmalı ve eğitime biçilen kaynaklardan bu hedefe ayrılan hisse arttırılmalıdır.
- Türkiye bugün vatandaşlarına kaliteli eğitim sunabilecek kaynakları bulundurmaktadır. Bu çerçevede milli eğitim sistemi, ilerlemiş milletlerin bütününe kabullendiği ve her bireyin hayat boyu öğrenimini amaçlayan gelişimlere duyarlı olunmalı ve eğitim yapısı

¹⁵⁹ a.g.p., 2001: s. 89.

¹⁶⁰ a.g.p., 2001: s. 90.

beklenen doğrultuda tekrardan gözden geçirilmelidir. İyileştirme çalışmalarında başarı sağlayabilmek amacıyla da hayat boyu öğrenme mantığının kapsamının doğru yorumlanması, bu hususta ilerleme sağlamış milletlerin tecrübelerinden yararlanılması ve hayat boyu öğrenme mantığının ülkemiz koşullarına uyarlanması ehemmiyet taşımaktadır.

- Günümüzde bundan sonra hiçbir eğitim son adım değildir. Bütün bireylere hayatlarının her sürecinde şahsi gelişimlerini sağlayıcı imkânlar verilmelidir. Türkiye genç ve hareketli nüfusunun ilerlemenin lokomotif kuvveti hal olarak kullanmak amacıyla gelenekselleşmiş eğitim ve iş kuvveti uygulamalarını hayat boyu öğrenme felsefesi kapsamında tekrardan ele almalıdır. Meslek edindirme eğitiminde örgün eğitime ehemmiyet gösteren, bütçe bulunduran politikanın özenle gözden geçirilmesi diğer alternatifler üstünde durulması gerekmektedir.
- Yaşam boyu öğrenme ilkesi kapsamında bilhassa süregelen mesleki eğitime ehemmiyet verilmesi önemlidir.
- Ülkemizin kısa, orta süreçte halletmesi mühim problemlerden biri istihdam ve işsizlik problemidir. Yaşam boyu öğrenme çalışmaları içerisinde hem kalitesiz iş kuvvetine kalite sağlayacak çalışmalar yürütülmeli, hem de işsiz kitlenin ihtiyaç duyulan alanlarda mesleki eğitim görmeye özen gösterecek çalışmalar yapılmalıdır. Genellikle çıraklık eğitimi düzeneğinin problemini çözerek program alanını genişletecek çalışmalara girilmelidir.
- İleri medeniyetlerde süregelen eğitim olanaklarından ekseriyetle orta yaş dönemindeki yükseköğrenim bitirmiş ve iş sahibi şahıslar faydalanırken, yükselmekte olan medeniyetlerde süregelen eğitim, örgün eğitimden hiç ya da yeteri kadar faydalanamamış kişilere olanak sağlamaktadır. Ülkemizde geçerli olan da ne yazık ki olumsuz yapıdır. Yaygın eğitim olanakları arttırılarak herkesin ulaşması amacıyla önlemler alınmalıdır. Kırdan kente göç etmiş ya da vatan dışından ülkelerine dönen ailelerin, ikamet ettikleri yeni yere adapte olmalarına, sosyal ve psikolojik problemlerine yönelik lüzumlu bilgi ve yetenekleri kazandırılmasına yönelik programlar hazırlanmalıdır. Genellikle göç alan büyük şehirlerde yaygın eğitim imkânları arttırılmalıdır.

2.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Halk Eğitimi (2007-2013)

Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığındaki 59'uncu Hükümet sürecinde ortaya koyulan Büyük Millet Meclisi 28/6/2006 tarihli Genel Kurulu'nun 121'inci oturumunda kabul edilerek yürürlüğe giren DOBYKP, 2007-2013 sürecini kapsar.

Plan, üçüncü uzun dönem perspektif planının ikinci dilimi olarak ortaya konulmuştur. DOBYKP, AB'ye tam üyelik planlamasına taslak strateji belgesi şeklindedir. Bu gerekçe ile Plan, AB'ye katılım ekonomik süreci dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde yedi yıllık süreç belirlenmiştir.

DOBYKP'de eğitim politikasının geliştirilmesi ifadesi altında halk eğitimini işaret eden maddeler şöyledir:¹⁶¹

Eğitim sistemi, eğitim personelinin ilerlemesini güçlendirmek üzere hayat boyu eğitim anlayışıyla ve bir bütün şeklinde ele alınacak; ulaşılabilirliği, fırsatlara ulaşım eşitliğine dayanan şekli ve düzenin tesirini geliştirilecektir.

Ülkede hayat boyu eğitim zihniyetinin benimsenmesi amacıyla e-öğrenme de birlikte olarak, eğitim yaşı dışında kalmış bireylerin açık öğretim imkânlarından yararlanmaları özendirilecek, yetenek edindirme ve meslek kazandırma tesirleri geliştirilecektir.

DOBYKP'de; "Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi" ifadesi altında bahsi geçen "Toplumsal ilerlemenin elde edilmesi amacıyla; idrak, düşünme ve problem çözme kabiliyeti gelişmiş, özgürlükçü, Atatürk inkılaplarına dayalı, demokratik, ulusal ve uhrevi hassasiyetler sahibi, özgür düşünceye açık, şahsi mesuliyet bilincine sahip, modern medeniyete katkıda sağlayabilen, bilim-teknoloji tüketimine, üretimine yatkın, sanatı önemseyen, yetenek seviyesi yüksek, üretken, bilgi odaklı insan yetiştirilecektir."¹⁶² şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca, eğitimin güçlendirilmesinde merkezi idare ile ulusal idareler, STK'lar ve özel sektörün katkıda bulunacağı; hayat boyu eğitim zihniyetinin benimsenmesi amacıyla e-öğrenme dâhil, süregelen eğitim olanakları geliştirilerek, eğitim yaşı geçmiş bireylerin açık öğretim imkânlarından faydalanmalarının teşvik edileceği, yetenek edindirme ve meslek kazandırma çalışmalarının arttırılacağı belirtilmektedir.

¹⁶¹ Dokuzuncu Kalkınma Planı, *a.g.p.*, 2007: s. 85-87.

¹⁶² *a.g.p.*, 2007: s. 85.

“Eğitime tahsis edilen özel kaynaklar eğitimde fırsatlara ulaşım eşitliğine olanak tanıyacak biçimde kullanılacaktır. Tüm bu eğitim aşamalarında piyasanın rolü arttırılacak, devlet potansiyelin en çok gereksinim hissedilen alanlara nakledilmesi temel alınacaktır. Etkili bir nitelik ve kontrol yapı oluşturulması şartıyla özel yükseköğretim birimlerinin tahsisine imkân sağlanacaktır.” Denilerek bir kamu hizmeti olması gereken eğitimin, neoliberal siyasetler tarafında uluslararası küresel sermayenin pazarına açılarak paralı duruma getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu hal halk kesimleri içi eğitime ulaşılabilirlik yönünden olumsuz neticeler doğurabilir. Diğer bir söyleyişle bu hal; en çok eğitime gereksinim duyanların eğitim hizmetinden yararlanamamaları manası taşımaktadır.

2.1.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında Halk Eğitimi (2014-2018)

Onuncu Kalkınma Planı, Kalkınma Bakanlığının eş güdümünde, katılımcı bir düşünce ile devlet kurum ve kuruluşlarıyla kamuoyunun bütün kesimlerinden çok sayıda azanın katkılarıyla ortaya koyulmuştur. Hazırlık çalışmaları 01.09.2010 tarihi itibari ile planın hazırlık süreci, 05.06.2012 tarih ve 2012/14 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle resmîyete bağlanmıştır. İlgili Genelgeyle çevresel, sektörel ve makroekonomik hususlarda 66 özel uzmanlık komisyonu (ÖİK) ve çalışma ekibi oluşturulmuş, adı geçen komisyonlarda 3000’den fazla akademisyen, kamu personeli, özel sektör ve STK temsilcisi beraberce çalışmalara katkı sağlamıştır. Plan hazırlığı çalışmaları süreci ulusal düzeyde de yürütülmüştür.

65. Hükümet tarafından hazırlanan OBYKP (2014-2018), TBMM 1 tarafından 01.07.2013 tarihinden onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

OBYKP’de “Eğitim Sisteminin Amaç ve Hedefleri” başlığı atanda halk eğitimini ilgilendiren maddeler şöyledir:¹⁶³

Planda belirleme edilen eğitim siyasetlerinin “hayat boyu öğrenmenin iş kuvveti pazarıyla ahengin arttırıldığı”, “okul türlerinin azaltıldığı, uygulamalar arası geçişlerin sağlandığı”, “kız çocukları ve engellilere ilk olarak okula erişim sağlandığı”, “yabancı dil eğitimine erken yaşlarda başlandığı”, “eğitim sistemi ile iş kuvveti pazarı arasında ahengin

¹⁶³ Onuncu Kalkınma Planı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>

arttırıldığı”, “uluslararası geçerliği olan diploma ve belge düzeneğinin geliştirildiği” gibi noktalara vurgu yaptığı gözlenmektedir.

OBYKP’de eğitimle alakalı belirleme edilene siyasetler içerisinde halk eğitimini içerenler şöyledir:¹⁶⁴

Eğitim politikası dâhilinde, bireylerin kişilik ve yeteneklerini arttıran, hayat boyu öğrenme tutumu kapsamında işgücü pazarıyla ahengi geliştiren, fırsatlara erişim eşitliğine dayalı, nitelik merkezli dönüşüm gerçekleştirilecektir.

Örgün eğitim ve yaygın eğitim kurumlarının bilgi ve bilişim teknolojik alt yapısı geliştirilecek, öğrenen ve öğretenlerin bu teknolojiye uyum sağlama kabiliyetleri arttırılacaktır. “FATİH Projesi” tamama erdirilecek ve teknolojinin eğitimle bütünleştirilmesi hususu ile alakalı nitel ve nicel bulgular güçlendirilerek tesir tespiti yoluna gidilecektir.

Eğitim politikaları ile iş gücü pazarı arasındaki ilişki, hayat boyu öğrenme penceresinden bakılarak iş hayatının gerektirdiği yetenek ve becerilerin kazandırılması, girişimcilik kültürünün yerleştirilmesi, meslekî-teknik eğitimde okul-sektör temasının orta-uzun süreli piyasa kestirimlerini ehemmiyete alacak biçimde ilerletilmesi yöntemiyle arttırılacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde 1963 senesinde BBYKP ile başlayan kalkınmada planlı devir, şu anda yürürlükte olan 11. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile devam edilmektedir. Hükümetlere yardımcı olmak ve uygulanacak politikaları belirlemek amacıyla; ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda alınacak kararların amaç ve hedeflerini çizen planlarla, halk eğitimiyle alakalı de fazlası amaç ve hedef belirlenerek halk eğitime yönelik önerilerde bulunulmuştur bu planlarda.

Dönemsel olarak eğitim sisteminde ve kurumlarında yapılan inceleme ve analizler sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda, kalkınma planlarında, örgün eğitiminin yaygın eğitimden öncelikli ve mühim görüldüğü söylenebilir. BEBYKP öncesi yaygın eğitim yalnızca örgün eğitimin eksikliklerini tamamlayan, nitelikli iş gücü yetiştirmek amacıyla

¹⁶⁴ a.g.p, 2014: s. 31-33.

yürütülen ve kısa vadeli çözümler yaratmak amacıyla geçici bir vasıta olarak ele alınmıştır. 1985 senesinde yürürlüğe giren BEBYKP, yaygın eğitim ilk defa "hayat boyu eğitim" başlığı altında şekillenen, devamlılığı ve etkinliği olması beklenen bir süreç olarak kabul edilmiştir.

BBYKP devresinde; halk eğitimi, bir yapı içerisinde göz önünde tutulamamıştır. Planda halk eğitimine neredeyse hiç yer verilmemiş, yalnızca "toplum (köy) gelişimi" adı altında ele alınmış ve kısaca halk eğitiminin ehemmiyeti üstünde durulmuştur.

BBYKP’de (1963-1967) yer almayan, özel eğitim kurumları ve yaygın eğitim hususlarına İBYKP’de (1968-1972) yer verilmiştir. Planda kamu gelişimi ifadesindense "yaygın eğitim" kavramına yer verilmiştir. Yaygın eğitim süreci ekseriyetle okuryazarlık ve kişisel gelişim uygulamaları olarak ele alınmıştır.

Bunun yanı sıra yaygın eğitim, örgün eğitimin tamamlayıcısı olarak kabul edilmiş ve bundan ayrı şekilde düşünülemeyeceği göz önüne konulmuştur. Bir erişkin ile bir çocuğun öğrenme süreçlerinin değişiklikleri hesaba katıldığında yaygın eğitim ile örgün eğitimin değer ve uygulamalarının birbirini bütünlemek bir yana tamamiyla değişik bulunduğunu söylemek imkânsız olmayacaktır. İkinci sistemli devresinin son senelerinde yürürlüğe giren sanat okullarının ise yaygın eğitim bölümünde mühim bir ilerleme bulunduğu belirtilmiştir.

Örgün yapıya geçilmesine karşın eğitim sistemi ile alakalı amaçların belirli hususlarda gerçekleştirilemediği ÜBYKP’de (1973-1977) net bir şekilde ortaya konulmaktadır. ÜBYKP’de, ilk olarak ilk iki planın halk eğitimi hususundaki eksiklikleri ve ortaya konan hedeflere ulaşp ulaşılmadığı dile getirilmiştir. İBYKP’deki okuma-yazma amacını tutturulamadığı, bu planda belirtilmiştir. Bilhassa, takaddüm edilen mesleki ve teknik eğitim hususu ile alakalı meydana çıkan başarısızlık belirtilmekte ve ilaveten ülke gereksinimlerinden değişik istikamette ilerleyen özel yüksekokullar aracılığı ile belirli dallarda meydana gelen fazla yükseköğretim ihtiyacının karşılanması ve sonuç olarak yaygın eğitim faaliyetlerinin yalnızca, okuma-yazma uygulamaları ile kişisel gelişim uygulamaları olarak algılanması tenkit edilmiştir.

İBYKP, okuma-yazma eğitimlerini amaç edinerek, yaygın eğitim faaliyetlerini bunun etrafında topladığından, çalışma dünyasına hitap etmesine karşın, yaygın eğitimin imalata yönelik işlevsel şekil alması temin edilememiştir. Halk eğitiminin amacını yalnızca okuryazarlık eğitime indirgenerek asıl amaçlarından kopulmuştur.

Ayrıca okuma-yazma probleminin çözümünde, genel anlamda ilerlemeler olsa da İBYKP’de ortaya konan ve arzulanan hedeflere ulaşılmıştır. Eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler, bu yönde gerçekleştirilen çalışmalar, açılan kurslar ve düzenlenen kampanyalar sonucunda İBYKP döneminde (1968-1970) totalde 317 bin şahsa okuma-yazma eğitimi verilmiştir. Bu durum, İBYKP’de amaçlanan hedeflerin çok altında kaldığını açıkça göstermektedir.

Temel eğitim ile Tanzimat’tan beri öne çıkan ve önemsenen problemlerden biri okuryazarlık, Cumhuriyet’in ilk yıllarında ve planlı kalkınma dönemlerinde ele alınan ana sorunlardan biri olmaya devam etmiştir. Çağdaşlaşma sürecinde, temel eğitimin halka götürülmesine, okuryazarlık oranının artırılmasına ve halkın bu yöndeki kamu hizmetlerinden yararlanmasına yönelik çalışmalara büyük önem verilmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca bu sorun ağırlığını korumuş; bu kapsamda çeşitli nedenlerle okula hiç gidememiş yetişkinlere yönelik Türkiye genelinde okuma-yazma kursları açılmıştır. Bu doğrultuda yurt genelinde 1928, 1960, 1971, 1981, 2001 yıllarında olmak üzere beş kere ulusal okuma-yazma kampanyası yapılmıştır.

Latin alfabesinin 1928’de kabul edilmesiyle, okuma-yazma bilmeyen kişilere yeni harflerle okuryazarlık öğreten halk mektepleri ve dersaneleri gibi kurumlar millet mektepleri adı ile çalışmalarına devam etmiştir. Bu mektepler tüm Türkiye’de bu kurumlar açılmıştır. 1928 yılında bir de okuma-yazma kampanyası düzenlenmiştir. Bu kampanya ile “okuma yazma bilmeyenlerden 16–45 yaşları arasındakilerin bu kurslarına başlaması ve devam etmesi mecburi tutulmuştur.”¹⁶⁵ Bu kampanya ve diğer düzenlemeler eğitimin öncelikli devlet politikasında yer aldığı göstermektedir. Bu çalışmalar sonraki yıllarda kentlerde halkevleri ve köylerde ise köy enstitülerinde bu kurumlar kapatılıncaya devam etmiştir. Köy Enstitüleri (1954) ve Halkevleri (1952) kapatılarak yerine HEM’ler açılır. Okuma-yazma kursları bu kurumlar üzerinden devam ettirilir. “Daha sonraki yıllarda okuma-yazma kursları devam etmekle beraber Cumhuriyet’in ilk dönemlerindeki gibi ülke gündemindeki ilk sırasını kaybeder.”¹⁶⁶

Okuma-yazma çalışmaları ayrıca ordu içerisinde, erlere yönelik “291 sayılı Kanun” ile açılan “Er Okuma-Yazma Okulu” (1959-1975 arası)¹⁶⁷ ve MEB iş birliğinde açılan kurslar

¹⁶⁵ Rıfat Okçabol, *Halk Eğitimi Yetişkin Eğitimi*. Der Yay, İstanbul 1994.

¹⁶⁶ Fevziye Sayılan, Ahmet Yıldız “Türkiye’de Yetişkin Okuryazarlığı” https://www.academia.edu/9197460/T%C3%BCrkiye_de_Yeti%C5%9Fkin_Okuryazarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1 (Erişim Tarihi: 22.05.2019)

¹⁶⁷ Sema Günlü, *Dönemsel Değişimler Işığında Türkiye’de Okuma Yazma Kampanyalarının Değerlendirilmesi*, A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.

(2000) da önemli katkılar sağlamıştır.¹⁶⁸ Bu yönüyle ordu, okuma yazma bilmeyen kişilere temel eğitim veren yaygın eğitim kurumu gibi bir işleve sahip olmuştur.

Türkiye’de 1980 sonrasında eğitim alanında problemler devam etmiş, sürdürülen politikalar nedeniyle halkın eğitime ulaşmasına imkân tanıyan fırsat eşitliği noktasında istenilen başarı yakalanamamıştır. Ekonomik sorunlarla ve işsizlikle uğraşan halkın sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerinden de yararlanması gittikçe güç bir hâle gelmiştir. Okuma-yazma bilmeyen ve okul çağını geçirmiş kişilerin bu temel becerileri kazanmasına yönelik eğitim faaliyetleri ve kurslar sürdürülerek bu noktada karşılaşılan temel eğitim sorunu, okuryazarlık problemi giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca AB’ye üyelik ve uyum süreci, diğer iç ve dış gelişmelerin/koşulların bir gereği olarak bu eğitim sorununa karşı önlemler oluşturma çabası görülmüştür. Bu süreçte okuma-yazma seferberlikleri düzenlenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün yüzüncü doğum yılı kutlama programları çerçevesinde düzenlenen “100. Yıl Okuma Yazma Kampanyası” (1981) Cumhuriyet tarihinin ikinci büyük okuma-yazma seferberliğidir. Bu kampanya devam ederken başta MEB olmak üzere resmi kurumlar ile sivil toplum kuruluşları olan sendikalar ve işveren teşkilatları, zorunlu eğitim çağı dışında kalan vatandaşlara okuma-yazma becerilerinin kazandırılmasından ve bu temel eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesinden 1983 yılında yürürlüğe giren 2841 sayılı yasa ile mesul tutulmuştur. Bu yasa; devlet kurumlarına ve STK’lara ve vatandaşlara çeşitli yükümlülükler getirmiş, okuma yazma kurslarının bu doğrultuda MEB ve ÇYEGM tarafından açılması hususunda yetkilendirilmiştir. Hem diğer kamu kurumları hem de özel sektör MEB ile iş birliği hâlinde bünyesindeki okuma-yazma bilmeyen çalışanların bu kurslara katılmasını sağlamıştır. Bu yasa yalnızca kurumlar birtakım yükümlülükler getirmemiş, yasada vatandaşlara da yönelik yükümlülüklerle yer verilmiştir. Öyle ki okuma-yazma bilmeyen vatandaşların başlatılan seferberlik ve çıkarılan bu yasa çerçevesinde açılan kurslara katılması ve devam etmesi mecbur hâle sokulmuştur. Bu yasaya göre sendikalar da okuma-yazma bilmeyen üyelerine bu kursları açmak zorundadır. Yasada, katılımı teşvik için “ücretsiz dikiş makinesi, toplu taşıma, kırtasiye tatil”¹⁶⁹ desteği sunulmuş ayrıca yasada belirtilen yükümlülüklerini yerine getirmeyen kurumların ve vatandaşların ceza almasına yönelik düzenlemeler de yapılmıştır. 1992 yılında “Okuma-Yazma Seferberliği”, 2001 yılında “Ulusal Eğitime Destek Kampanyası” ile

¹⁶⁸ Ömer Gülbay, *Yetişkin Okur-Yazarlığı, Gönüllü Yetişkin Okuma-Yazma Öğreticisi Yetiştirme Kurs Programını Değerlendirme Araştırması*, MEB Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000.

¹⁶⁹ Günlü, a.g.e., s. 33.

yetişkinlerin okuma-yazma becerisi elde etmesine yönelik çalışmalar devam etmiştir. 1928'den beri düzenlenen bu kampanyalar ve kurslar halkın temel eğitiminde önemli katkı sağlamıştır.

Türkiye'deki toplam nüfusa göre okuryazar oranı 2006 ve 2018 yılında yayımlanan TÜİK'in "Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri"ne, 1980 yılında yapılan "DİE Nüfus Sayımı ve MEB'in "Sayısal Veriler"ine göre aşağıdaki grafikte gösterilmiştir:

Planlı süreçte hizmet içi eğitim faaliyetleri yaygın eğitimde düzenli bir şekilde düzenlenememiştir. BBYKP devresinde, hizmet içi eğitim sadece endüstri içerisinde eğitim olarak alınmış, İBYKP'de yalnızca endüstri amacıyla değil, aynı şekilde hizmet sektörü için de lüzumlu eğitimi içerecek bir şekil kazandırılmıştır. Ancak nitelik ve nicelik gelişimi, kapsamına giren alana oranla çok düşük bir artış göstermektedir.

İlk iki planda belli bir sisteme oturtulamayan halk eğitimin üçüncü planda sistematik bir düzen içerisinde yapılandırılması planlanmıştır. Ancak ÜBYKP'de de halk eğitiminin bir sisteme oturtulmadığı DBYKP açıklıkla belirtilmiştir. ÜBYKP'de meslekî ve teknik eğitime ağırlık verilmiş fakat halk eğitimi ile arasında eş güdüm sağlanamamıştır. İlk dört planda da kendisinden önceki planların kusurlarına kolaylıkla yer verilip eleştirilerde bulunulurken, bu uygulama BEBYKP ile son bulmuştur. ABYKP ile önceliğin istihdama dönük yetenek kazandırıcı eğitime ara verilmesi gerektiği üstünde durularak halk eğitime ayrılan bütçenin arttırılması istenmiştir. YBYKP'de halk eğitiminin nitelik ve niceliğinin arttırılması gerektiği üstünde durulmuştur. YBYKP'de; BEBYKP ve ABYKP'deki hususlara değinilmiş, ayrıca aile düzenlemesi ve çevrenin korunması gibi hususlarda da halkın bilinçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. SBYKP'de, halk eğitimi ile alakalı "özel ihtisas komisyonu" kurulmuş,

toplumda yaygın eğitim farkındalığının kabul görmesi için farklı imkânların geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. DOBYKP’de de bu tür imkânların geliştirilmesi amacıyla e-öğrenme gibi bilim ve teknolojinin her türlü imkânından faydalanılması gerektiği vurgulanmıştır.

2014-2018 sürecini içeren OBYKP’nin eğitim-öğretime dair odaklandığı husus eğitimde niteliğin arttırılması olmuştur. Planlı kalkınma Türkiye’nin başka alanlarda hala gerçeği olabilir, fakat eğitimde bundan sonra uzun vadeli planlar uygulanabilir ve sonuç alınabilen yapılar olmaktan çıkmıştır. İçerisinde hayat sürdüğümüz sürenin nitelikli beş senelik bir vakit diliminin, geleceğin planlanmasını etkisiz kılmaktadır.

Planlı yapı süresince “plansızlık”, “plana ideal siyaset ve kararların uygulanamaması” ve “plan amaçlarına ulaşılmaması” eğitim problemlerinin giderilememesinin amaçlarında çoğunlukla söz edilmiştir.¹⁷⁰

ONBYKP’nin hazırlanması adımına bütün bakanlıklar, kamu kurum-kuruluşları, STK’lar ve kamu meslek gruplarının hazırlıklara katılması sağlanmıştır. Hem de internet üstünden oluşturulan "vatandaş anketi" yolu ile 19 bin bireyi aşkın kişiden planın ilk olarak ilişkin düşünce ve öneriler alındı. İşsizlik seviyesinin yüzde 9,9'a düşürülmesinin gaye edildiği planda, enflasyon oranlarının da kalıcı bir biçimde düşük haneli rakamlara indirilmesi hedefi yer almıştır. ONBYKP devresi süresince kamu mali disiplinin korunması ve maliye siyasetlerinin, enflasyon oluşturmayacak şekilde ekonominin kaliteli büyüme patikasına girmesini desteklemesi öngörülmüştür. Uluslararası direkt olarak yatırımların bilhassa endüstri sektörüne kayması ve tüm yeni yatırımların payının artırılmasının ortaya konacağı plana göre, maliye siyaseti çerçevesi mali disiplini temel alan, nitelikli büyümeye destek veren, kaynakları doğrultusunda sürdürülebilirliğe, kullanım yerleri itibarıyla ise faaliyete ve verimliliğe dayalı bir kaynak kullanımı düşüncesiyle yürütülmesi kararına ONBYKP’de yer verilmiştir.

İstihdama dair de gayeleri içeren plana göre, mevzu bahis süreçte 4,3 milyon ek istihdam sağlanacak. Ekonomide devamlılık ve sürdürülebilirlik, beşeri, sosyal ve mekânsal ilerleme sahasında kalkınmanın yükselişi ve adaletli bölüşüm ile devamlılık sunan ilerlemişlik yönelimi, planda öncelikli gayeler olarak meydana konulmuştur. Ayrıca yerli imalatın çoğaltılması ve endüstrileşmenin hızlandırılması öngörülürken, endüstri sektörü odak sektör olarak belirlenmiştir. İmalat endüstri ve içerisinde yer alan kimya, makine-elektrikli teçhizat, ilaç-tıbbi cihaz, elektronik ve raylı sistem vasıtaları ve otomotiv de önde gelen sektörler olarak

¹⁷⁰ Küçüker, *a.g.e.*, s. 32.

görülmüştür. Turizm, tarım ve savunma endüstrisi de öncelikli ilerleme sahası şeklinde belirlenmiştir.

Yaygın eğitim, Türkiye’de millî eğitimin önemli ayaklarından biri hâline getirilememiş, hayat boyu eğitim zihniyetiyle bütünleştirilememiştir. Bu çalışmalarda belirleme edilen detaylı kurumlar arasında iletişim sağlanamamıştır. Değişikliğe uğrayan koşullara ve gereksinimlere göre hızlı bir şekilde uyarlanabilmesi, yürütülmesinde eş güdüme çok ihtiyaç duyulmaması gibi amaçlarla ehemmiyet gösteren bu eğitim faaliyetleri, kendi dinamiklerinin ve özelliklerinin aksine zihniyetle yürütülmeye çalışılmıştır. Yukarıda ifade edilen amaçlarla; süregelen hayat boyu eğitim kapsamındaki uygulamalarının çevresel gereksinimler ehemmiyete alınarak düzenlenmesi lazım olur.¹⁷¹

Kalkınma planları bağımsız ele alındığında dikkat çeken odur ki takip eden kalkınma planlarında halk eğitimi bölümünde ortaya konulan problemler aynı şekilde problemlerin devam ettiği, kalıcı ve tam olarak çözülemediği görülmektedir. Bu durumda ya oluşturulan planlarda söz konusu problemlerin bütün boyutlarıyla ele alınarak tespit edilemediği ve bunlara dair bilimsel yaklaşımla doğru bir politika üretilmediği, bu problemlerin çözümüne yönelik doğru adımların atılamadığı ya da planların uygulanmasında problemler yaşandığı söylenebilir. Bununla birlikte ilgili kurumlara arasında koordinasyonun ve iş birliğinin sağlanamaması da planlarda ortaya konan hedeflere ulaşamamasının neden olarak etkili olduğu ileri sürülebilir. Bu problemin çözümüne yönelik ilk olarak ve bilhassa net bir halk eğitim siyaseti oluşturulması Bu alanda çalışmalar yürüten örgütlerin ve kurumların vazife tanımının net bir şekilde meydana konulması, aralarındaki kopuklukları giderilerek halk eğitiminde koordinasyonun ve iş birliğinin sağlanması, süreçlerde gerçekleştirilen çalışmaların sistemli bir şekilde analiz edilmesi, uygulanabilir ve kısa mühim çalışma düzeni, iş takvimi, çizelgeleri ve uygulamaların hazırlanması, bu amaçlar doğrultusunda da işlerin yürütülmesinden taviz verilmemesi gerekmektedir.

Kalkınma planlarının en belirgin eksikliği ve bozukluğu, doğru da olsa hatalı da olsa belirleme edilen amaçların tutturulamamasıdır. Daha sonraki planlarda bir önceki planda ulaşılmayan hedefler yerine yeni hedefler konularak eski hedeflerin göz ardı edilmesi, mevcut sorunların tam olarak çözülmeden bırakılmasıdır. Yaklaşık yarım asırlık geçmişe sahip olan sistemli devrede, darbelerin yaşandığı, siyasi belirsizliklerin hiç sonlanmadığı, ekonomik

¹⁷¹ İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000, s. 235-236.

krizlerin kısa devreler halinde yinelendiği göz önüne alındığında, başka başlıklarda bulunduğu gibi halk eğitimi hususu ile alakalı da amaçların ne amacıyla tutturulamadığı anlaşılabılır. Bazı hâllerde de ulaşılması dilenen amaçların yere dayanıklı olarak basmadığı söylenebilir. O hâlde şayet plan yapılacak ise gerçekleştirilebilir, sürdürülebilir ve bilimsel verilere dayanan planların yapılması zorunludur. Üzerinde durulması gereken noktalardan biri de kalkınma planlarının hiçbirisinde eğitim bir “insan hakkı” olarak ele alınmamış olması, nitelik insan gücüne ulaşmada bir vasıta olarak görülmüş olmasıdır.

Kalkınma planları ile sistemli bir halk eğitimi yapısı oluşturulabilmesi amacıyla; somut projeler, yapılar arası iş birliğinin nasıl uygulanacağı gibi hususların hem hukuki alt yapısının oluşturulması hem de ayrıntılı ve uzun vadeli bir şekilde meydana konulması gerekmektedir. Aksi durumda kalkınma planlarının muhteviyatının, birbirini tekrarlayan ifadelerden ileri gitmeyeceği aşikârdır. Halk eğitimine ayrılan kaynağın yetersizliği, personel eksikliği, kurumlar arasında eşgüdüm sağlamaması ile örgün ve süregelen eğitim kuramlarının bütünleşememesi meselesi ve son olarak yapısal meseleler de üstünde durulması gereken problemlerdir.

Gelecekte süregelen eğitim uygulamaları, teknolojik gelişmelerle uyumlu kanaat düzenlerine, ideal kişi gereksinimlerine cevap vermekle yükümlüdür. Bunun için tahavvül eden eğitim modelleri beraber halka yönelik eğitim uygulamalarının da yeniden düzenlenmesi, amaç ve muhteva bakımından yapılandırılması mecburi bir durumdur.

Eğer eğitim, Türkiye ve kalkınma teması beraber gözden geçirilirse özetle şunlar söylenebilir: Kalkınma ve büyüme hedeflerine ulaşılabilmesi için eğitimin insan odaklı ve gelişime bir kalkınma bakış açısına sahip olunmalı, eğitim siyasetlerinin bu bakış açısına göre geliştirilmesi, bununla birlikte bilimsel ve teknolojik gelişmelere eğitimde önem verilmesi lüzumludur. Önemli olan bu faaliyetler için ayrılan bütçe ve yatırımlarının oransal yükselmesi değil, bunların belirli bir plan dâhilinde doğru alanlara ayrılmış ve yöneltmiş olmasıdır. Burada bahsedilen “doğru alanlar”, ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapılarından kaynaklanan, oluşturulan sahip olunan sistemler içerisindeki eksiklikler ve boşluklardır. Kısacası doğru düzenlemelerin yapılması ve politikaların geliştirilmesi ve bunların hayata geçirilmesi toplumları kalkındırıp ileri götürecek mühim bir adımdır. Burada atlanılmaması gereken nokta da uygulama safhasında hızlı, tedbirli ve ödünsüz davranmaktır. Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu duruma göre daha ileri noktalara gitmesinin ve toplumsal refahı dayanıklılığın tek

yolu da budur. Doğru analiz, doğru düzenleme ve ödünsüz uygulama, kalkınmış bir Türkiye'yi yaratacaktır.

1963'ten beri kalkınma planları, eğitim planları, senelik bütçeler ve yatırım uygulamaları hazırlanmış olmasına karşın, bugün Türkiye'nin kalkınmış ve halk eğitiminin problemini çözmüş bir ülke olduğu söylenemez.

BİBLİYOGRAFYA

Resmi Kaynaklar

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ocak 1963. <http://www.sbb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 24.06.2019)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi:05.07.2019)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.07.2019)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 27.07.2019)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.08.2019)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 13.08.2019)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 17.08.2019)

Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, 2007-2013. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.08.2019)

Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018. <http://www.sbb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 01.09.2019)

Makaleler ve Kitaplar

Adil Türkoğlu, *99 Soruda Eğitim Bilimlerine Giriş*, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir, 1996, s. 5-7.

Adil Türkoğlu, *109 Soruda Öğretmenlik Meslek Bilgisine Giriş*, Kare Yayınları, 2005.

Adil Türkoğlu ve Sanem Uça, “Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Aralık 2011, 2 (2),48-62.

Cevat Celep, *Halk Eğitimi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.

Cevat Geray, *Halk Eğitimi*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002.

Ergül Han, Ayten Ayşen Kaya, *Kalkınma Ekonomisi; Teori ve Politika*, Etam Matbaa, Eskişehir 2002.

Feride Doğaner Gönel, *Kalkınma Ekonomisi*, Efil Yayınevi, Ankara, 2010.

Füsun Üstel ve Fevziye Sayılan, *Makbul Vatandaşın Peşinde, İkinci Meşrutiyetten Bugüne Türkiye’de Vatandaş Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Hakkı Kızılloluk, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Editör: Adil Türkoğlu, Mikro Yayınları, Ankara, 2002, s. 13-14.

İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000, s. 235-236.

John Madge, *The Tools of Science An Analytical Description of Social Science Techniques*. Anchor Books Doubleday and Comp. 1965.

Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara. Nobel Yayıncılık.

Kasım Karakütük, *Eğitim Planlaması*, Pegem Yayınları, Ankara, 2016.

Keith Punch, Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. (Çev. Bayrak, Arslan, Akyüz). Siyasal Kitabevi. Ankara, 2014.

Mehmet Bilir, *Yetişkin Eğitimi, Yetişkin/ Halk Eğitiminin Tarihsel Gelişimi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.

Michael Forster, *The analysis of company documentation*. C.Cassell and G. Symon (Eds.) Qualitative methods in organizational research: A practical guide. London: Sage, 1995.

Muhteşem Kaynak, *Kalkınma İktisadı*, 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, s.77-78.

Mustafa Kemal Biçerli, “İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları”, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, No: 1563, Eskişehir. 2004, s. 277.

Necdet Çömlekçi, *Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Eğitimin Rolü*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.

Ömer Gülbay, *Yetişkin Okur-Yazarlığı, Gönüllü Yetişkin Okuma-Yazma Öğreticisi Yetiştirme Kurs Programını Değerlendirme Araştırması*, MEB, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000.

Phillip Mayring, Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş (Çev. A. Gümüş ve M. Sezai Durgun). Baki Kitabevi. Adana, 2000, s. 143-148.

Rebi Savaşır, *Türkiye'de Avrupa Birliği Ülkelerinde Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler Açısından İstihdam Politikaları*, Kamu-İş Ankara, 1999, s. 85.

Rıfat Okçabol, *Halk Eğitimi Yetişkin Eğitimi*. Der Yay, İstanbul 1994.

Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelken Tepe Yayınları, Ankara 1972.

Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara 1984, s. 123.

Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de DPT’nin Dönüşümü*, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2007, s. 66.

Ünal Taş, *Türkiye’de Kalkınma Planları Işığında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, s.13.

Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika-Eğitim-Kalkınma*, Pegem Akademi, Ankara, 2010.

Yakup Kepenek, ve Nurhan Yentürk, (2006) *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul 2006.

Yıldız Ahmet, *Transformation of Adult Education in Turkey: From Public Education to Life-Long Learning. In “Neoliberal Transformation of Education in Turkey”*. (Edited by Kemal İnal and Güliz Akkaymak). Palgrave Macmillan, 2012.

Tezler

Erdal Küçük, *Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi (1963-2005)*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora tezi, Ankara, 2008.

İstikbal Deniz, *Güney Kore'nin 1. ve 2. Ekonomik Kalkınma Planları ile Türkiye'nin I ve II. Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planlarının Politik Ekonomi Açısından Karşılaştırılması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Murat Gökalp, *Türk Eğitim Sisteminin Kalkınma Planları Doğrultusunda İhtiyaç Duyduğu İnsan Gücü Niteliklerinin Belirlenmesi ve Buna Uygun Öğretmen Yetiştirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum, 2003.

Nur Dilbaz, *Türkiye’de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeylerinin Araştırılması*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006, s.6.

Sema Günlü, *Dönemsel Değişimler Işığında Türkiye’de Okuma Yazma Kampanyalarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü., Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2005.

Şenol Ertan, *Türkiye Ekonomisinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sanayileşme Politikaları* (1963-1967), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2010 s. 4-7.